

Th. A. BOEREE

**HET BELEG VAN
BERGEN OP ZOOM
IN 1588** =====

Overdruk uit
« SINTE GEERTRUYDTSBRONNE »
1937-38

Th.A. Boeree

Luit. Colonel der veldartillerie

HET BELEG VAN BERGEN OP ZOOM IN 1588

Overdruk uit

Sinte Geertruydsbronne

1937-1938

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Onder Staatsch bestuur	17
Het verraad van Jan van Withem	22
Het verraad van Roelof Berwouts	28
Bergen op Zoom en de troepen van Leycester	32
Het jaar 1588	39
Het Beleg	79
23 September 1588	79
28 September 1855	87
Anna van Merode	123
Gebezigde bronnen	131

Inleiding

Er zijn tijden, waarin de geschiedenis van een stad of landstreek voortschrijdt langs de rustige weg der evolutie, perioden, waarin het volgende jaar nauwelijks merkbaar verschilt van het voorafgaande, evenals dit het geval is met de op elkaar volgende beelden van een film, het zijn de jaren van vrede, welvaart en voorspoed.

Twee en een halve eeuw lang was het leven in Bergen op Zoom op deze wijze vergleden, beginnend bij het oogenblik waarop Gerard van Wesemale in 1287 de kleine middeleeuwsche stad ommuurde en het toppunt bereikend in 1533, toen Keizer Karel V aan de Heeren van Bergen op Zoom de titel van *'markies'* verleende uit dankbaarheid voor de daden van een geslacht, dat door alle tijden heen de trouwe en nooit falende steun was geweest van het hoogste gezag in den Staat, eerst van de hertogen van Brabant, daarna van de Bourgondische vorsten en ten slotte van den Duitschen keizer.

Het kleine stadje had zich dank zij de energie zijner Heeren en de gunst der vorsten ontwikkeld tot een handelscentrum van beteekenis; op de twee groote jaarmarkten, die elk een maand duurden, kwamen de kooplieden uit het binnenland in aanraking met die van Engeland, Frankrijk, Duitschland en Italië.

Wel brak na dit gedenkwaardige jaar 1533 de lijn van voorspoed en welstand niet plotseling af, maar toch was het hoogtepunt overschreden en van dien tijd af ging het steeds sneller bergaf.

In 1528 werd Jan IV, Heer van Bergen geboren te Borchvliet ¹⁾ op het kasteel, welks bouwvallen thans reeds eeuwen door de golven der

¹ Nu: Borgvliet

Schelde overspoeld worden en dat gelegen was aan het eind van de Borchvlietsche dreef ²).

Toen hij 14 jaar was, stierf zijn vader waarop hij onder regentschap van zijn moeder met het Markiezaat werd beleend. Bij zijn huwelijk met Maria de Lannoy eindigde het regentschap. Evenals zijn vader was Jan de gunsteling van Karel V en in het begin ook van Philips II die hem tot ridder van het Gulden Vlies sloeg.

Doch toen gierde reeds de storm van de geloofsstrijd over West Europa, vorsten streden tegen elkaar en tegen hun eigen onderdanen, handel en bedrijf stonden stil, de bronnen van welvaart droogden op, armoede, hongersnood en pest waren de trouwe volgelingen van de legerscharen dier tijden.

Het volk dezer gewesten, vermeendend dat de koning in het verre Spanje niet wist hoe hoog de nood gestegen was, zond afgezanten. Jan IV, in de geschiedenis beter bekend als 'Bergen' werd met Montigny naar Spanje gezonden. Samen zouden deze twee mannen, die dank zij hun hoge positie gehoor hoopten te vinden, den koning vertellen hoe droevig het lot van zijn volk was. IJdele hoop, Jan IV stierf in 1567 en Montigny werd in de Spaansche gevangenis gewurgd.

Het lijk van Jan IV werd naar Bergen op Zoom gevoerd en met veel praal in de St. Gertruijdskerk begraven. De nieuwe veldheer Alva kwam zelf voor deze plechtigheid over, maar daarna bracht hij den overleden markies voor de bloedaad, die het schuldig uitsprak. De goederen werden verbeurd verklaard. De weduwe vluchtte naar haar broeder, den bisschop van Luik. De inboedel van het prachtige Markiezenhof werd publiek verkocht, en de schoone meubelen, die de trots van de markiezen hadden uitgemaakt, en die de kamers versierd hadden,

² Borgvlietsedreef

waarin Karel de Stoute, Philips de Goede en andere hooge gasten in tijden van voorspoed verbleven, werden naar de vier windstreken verstrooid. Het rijke Markiezaat van Bergen op Zoom met al zijn omliggende dorpen werd kroonbezit van den Spaanschen koning, die een superintendent zond om de goederen te beheeren.

Nauwelijks 34 jaar nadat het toppunt van glans en eer was bereikt, bleef er van dat alles niets over. Geen vreemde koopman waagde zich langer met zijn goederen op de jaarmarkt, het volk verarmde. Zij die daartoe in de gelegenheid waren zochten met hun geld een goed heenkomen. Het was den overblijvenden onmogelijk de steeds drukkender belastingen op te brengen. De leegstaande huizen werden opengebroken en dienden tot logies van de Spaansche vendels, die Alva in het stadje had gelegd.

Alva lachte om de onmacht der bevolking, hij wist er wel raad op. De stad moest de soldij der troepen voorschieten en mocht dit bedrag daarna afhouden van de verschuldigde belastingpenningen. Betaalden de poorters de troepen niet tijdig, dan sloegen deze aan het muiten, Alva kende deze methode en hij wist dat de weinige vermogende inwoners tenslotte het bedrag uit eigen zak voorschoten om erger te voorkomen. Na korten tijd stond de stad zoowel bij de landsregeering als bij de enkele bezittende ingezetenen diep in de schuld.

Geen roman kan ons een duidelijker en navranter beeld van de toestand leveren dan de oude stadsarchieven van die dagen. Wij geven slechts een enkel voorbeeld uit de lange lijsten, die archieven vermelden.

Christophoro de Bayesso, luitenant in de compagnie ruiters van den ritmeester Don Lope Capata eischt van de stad inkwartiering, voeding en soldij voor zijn manschappen.

De stad aarzelt, weet niet waar men het geld moet zoeken voor al deze uitgaven. De luitenant kent geen uitstel, eischt onmiddellijke betaling, stelt zich in geval van weigering niet verantwoordelijk voor muiterij van zijn soldaten of voor wandaden tegenover de burgerij.

Burgemeester en schepenen buigen het hoofd, zij zullen betalen, wetend dat zij steeds sneller de volledige ondergang der stad tegemoet gaan.

Sober vermeldt het bericht in het stadsarchief:

“Et comme ledict Sr lieutenant au jour que ladicte compaignie y entroit (scavoir ie XXII dudict mois) persistoit expressement en sadicte demande et que icelle luy debvoit estre accordee sans plus de delay, ou que aultrement il craindroit pour le mescontentement des soldats, désordre dentre eulx la bourgeoisie, ont enfin lesdictes de la ville trouvé convenir daccorder audict lieutenant sadicte demande. ..”

Zoo is het gegaan van de eerste dag af, dat Alva zijn vendels binnen de stad legde. Men heeft inkwartiering gehad, nu eens van den eene dan weer van den andere.

Men moest niet alleen de troepen huisvesten, voeden en betalen, maar ook zorgen voor de tros van leger-volgelingen. Men moest de vrouwen en kinderen der soldaten onder dak brengen, van de troepen van den kolonel Bauvois, van Alonze Lopo Gallo, van Ozorio Angulo, van Karel Fugger, van Mondragon en van zooveel andere krijgs-oversten.

Inderdaad ging de stad haar ruïne tegemoet. Het stadsbestuur had aan de inwoners zware belastingen opgelegd, die *“bij datelijcke ende rigoureuse executie”* geïnd werden (hetgeen beteekent dat bij niet betaling, de schout eenige meubelen uit het huis haalde en deze publiek verkocht om op die wijze de schuld te delgen). Op dezelfde

wijze inde men ook belastingen van diegenen, die met achterlating van huis en inboedel een ander vaderland zochten.

Bovendien had de vroedschap tegen hooge interest geld opgenomen, en daar niemand aan de stad als zoodanig wilde leenen moeten de leden van het stadsbestuur zich persoonlijk verantwoordelijk stellen. In spijt van dit alles was men niet in staat de belastingen op te brengen en de deurwaarder legde op last van den rentmeester van de Raad van Brabant beslag op de accijnsen en verdere inkomsten der stad.

Waaruit bestonden eigenlijk de inkomsten van de stad?

Veel inkomsten, die in andere steden in de stadskas vloeiden, dienden hier tot levensonderhoud van den markies en groot waren de inkomsten van de stad dus niet.

De stad had enkele huizen in eigendom, deze werden verhuurd (o.a. het Engelsche huis). Zoo deed men ook met de kelders van de stadsgebouwen en met de vesten, waarop de beenhouwers hun vee lieten weiden en de touwslager zijn lijnbaan ³⁾ had.

Verschillende huizen in de stad waren cijnsplichtig, d.w.z. dat de eigenaar verplicht was, enkele guldens, soms zelfs slechts een paar stuivers per jaar aan de stad af te dragen. Het vischrecht werd verpacht, ook de banken op de vischmarkt werden verhuurd.

Helaas waren al deze inkomsten ten gevolge van de malaise tot een minimum geslonken. Veel huizen waren onbewoond, onverhuurbaar, dikwijls geruïneerd door de muitende soldaten, die daar in kwartier hadden gelegen. Veel cijnsen werden niet opgebracht. De vesten konden niet verhuurd worden, daar voortdurend aan de fortificatiën moest worden gewerkt.

³ Verplaats van de touwslager; zie [wikipedia](#)

Er bleef tenslotte slechts een enkele bron van inkomsten over en dat was de accijns op de wijn, op de buitenbieren (die van elders werden ingevoerd) en op de binnenbieren (die hier gebrouwen werden).

Er zijn twee bronnen, die ons een bedenkelijke kijk geven op het onmatige drinken van onze voorouders.

In de eerste plaats de journalen der Spaansche soldaten, die in de laatste tijden gepubliceerd zijn. De Spaansche krijgslieden, die het ruwe leven gewend waren en die zeker op dit gebied geen strenge meesters waren, spreken eenstemmig hun verbazing uit over het drinken der Nederlanders. Als wij hen mogen geloven, dan zat de Hollander het grootste deel van de nacht in de kroeg, en lag de verantwoording voor huis en bedrijf in veel gevallen in de handen van de huisvrouw.

Bij de bespreking van de handelingen van het stadsbestuur komen we hierop terug.

De tweede bron is de accijnsrekening. In die dagen werden de belastingen verpacht en in de stadsrekeningen vinden we de opgaaf van die jaarlijksche pachtsom. Zoo vermelden de stadsrekeningen van 1588 (gedurende het beleg, dus in een tijd, toen armoede en gebrek zeer hoog gestegen waren), voor een jaar pacht van de wijnaaccijns fl.1500, voor de buitenbieren een dergelijk bedrag en voor de binnenbieren fl. 10.422.

In deze pachtsom is de drank voor de militairen niet begrepen. De militaire commandanten stelden steeds de eisch, dat aan hun en aan hun krijgsvolk de drank vrij van accijns zou worden verstrekt. Dit gaf aanleiding tot veel fraude, hetgeen verband houdt met de methode van legering der troepen in die tijden. De stad was verdeeld in

kwartieren, aan het hoofd van elk kwartier stond de kwartiermeester, voor de geheele stad was bovendien aangewezen een fourier.

Er bestonden geen kazernes, de troepen werden over de kwartieren verdeeld, de deelen van een vendel zooveel mogelijk in elkaars nabijheid. In geval van alarm kwamen de mannen samen voor het huis van den vaandrig en marcheerden daarna gezamenlijk naar de alarmplaats.

Slechts een klein deel der manschappen werd ondergebracht in leegstaande huizen en kapellen. De troep werd steeds gevolgd door zoetelaars; werden de manschappen ingekwartierd, dan huurde de zoetelaar een kelder, waarin hij voor de manschappen de accijnsvrije drank tapte. Het spreekt vanzelf, dat de ingekwartierde soldaten ook drank mee naar huis namen en accijnsvrije drank haalden voor den burger bij wien zij waren ingekwartierd. Daar de stad zeer hooge belastingen moest opbrengen en de accijns de eenige behoorlijke bron van inkomsten was, is het te begrijpen dat het stadsbestuur dit geknoei met leede oogen aanzag daar er groote bedragen door verloren gingen, in de eerste plaats ten koste van den pachter. Heel veel moeielijkheden, die later rezen tusschen den gouverneur en het stadsbestuur waren een gevolg van deze fraude.

Ten gevolge van de vermindering van inkomsten en de stijging van de militaire uitgaven bleven andere noodzakelijke uitgaven achterwege zoals het onderhoud van de stadsgebouwen, het uitdiepen van de haven, het herstellen van de kademuren en vooral ook het dijkwezen. Een gevolg daarvan was reeds geweest, dat bij de storm van 12 November 1570 de dijken van het Zuidland (d.i. het polderland ten zuiden van de stad) doorgebroken waren zoodat de vloed dagelijks het lage land overstroomde tot voor de muren van de stad. Uit een militair

oogpunt was dit een voordeel, maar de eigenaars der vruchtbare kleilanden waren door deze ramp geruïneerd.

En steeds hoger steeg de nood, in **1573** gaf het stadsbestuur een overzicht van de wijze waarop de groote Spaansche veldheer het ongelukkige stadje had uitgemergeld:

De compagnie van Jean de Palme had bijna fl. 5800 gekost, het regiment van Ladron fl. 1500, de ruiters van Don Lope Catapa elf duizend gulden, de compagnien van Vilain en Couriaul ruim zeven en veertig duizend gulden. Onder allerlei bedreigingen hadden verschillende kapiteins voorschotten geëischt tot een bedrag van zes en dertig duizend gulden, aan brand en kaarsen had men twintig duizend gulden besteed, de fortificatiën hadden drie duizend gulden gekost. Nadat de polders in het Zuidland waren ondergelopen, had de havendijk veel te lijden gehad, zoodat het onderhoud van de havenhoofden tien duizend gulden had gekost. Op last van hoogerhand was aan allerlei commissarissen honderd drie en twintig duizend gulden geleend, terwijl de huizen buiten de stad waren geslecht, de vruchtboomen gekapt en de landen onder water gezet, alles ter wille van de verdediging. Dit had een schade opgeleverd die met twee en zeventig duizend gulden laag geschat was.

En zooals we gezien hebben, dreigde thans de deurwaarder van de Raad van Brabant met beslag. In die dagen was dat een maatregel van veel verder strekking dan tegenwoordig. Als het beslag was uitgesproken, mochten vroedschapsleden, die zich bv. in Brussel waagden, gegrepen worden en in gijzeling gezet ter zake van deze stedelijke schuld.

En nog steeds was het eind van de ellende niet te overzien. In **Maart 1573** had Philips de aandacht gevestigd op het groote strategische belang van de vestingsdriehoek Bergen op Zoom — Tholen —

Steenbergen. Ten koste van alle financieele opofferingen moest deze driehoek krachtig versterkt worden *“pour la meilleure garde, sûreté et defense”*.

Het spreekt vanzelf, dat de kosten van dit alles gedragen moesten worden door de geheel verarmde poorters.

De Spaansche kapitein Capuciniani word gezonden om het toezicht op de werkzaamheden te houden. De burgemeester Jan Dayla moest met de burgerij de versterkingen in orde brengen. Samen met den Spaanschen kapitein hield hij inspectie. Ze gingen de stadswallen rond om te beslissen, waar men het eerste zou beginnen.

Gedurende zulke werkzaamheden lag dat stads gedeelte dikwijls open en daar er eigenlijk geen geld was, kwam men overeen, dat men telkens slechts een klein gedeelte zou nemen en geheel afwerken. Daarna zou een nieuw stuk aan de beurt komen.

Men begon bij de Begijnvest, die het meest verwaarloosd was. De bagijnepoort verdween omdat het bagijnhof niet meer in gebruik was. Met stukjes en beetjes werkte men noodgedrongen door, maar de arbeiders moesten betaald worden en op die manier kwam er niets van betaling der achterstallige belastingen.

4 Mei 1574 smeekte het stadsbestuur Capuciniani om van den deurwaarder gedaan te krijgen, dat de executie werd opgeschort, men zou dan aan het eind van de week de arbeiders betalen. Opgemerkt wordt, dat de soldaat in die tijd niet werd gedwongen tot deze arbeid; volgens de mentaliteit van die dagen was het een minderwaardig werk dat slechts aan boeren en landloopers werd opgedragen. De pioniers moesten dan ook in den regel geleverd worden door de dorpen en door de gevangenen. De werklieden kregen een zeer geringe betaling terwijl de stad voor voedsel en logies moest zorgen.

Detail kaart van Bergen op Zoom, door F. Hogenberg, 1581 [WBA-KG 074 B](#)

Zelfs gedurende een belegering werd het maken van batterijen en loopgraven aanbesteed en daarom hadden uitvallen meer nut dan men zou denken. Als men een loopgraaf of batterij van den vijand slechtte dan bracht men hem een groot financieel nadeel toe. Prins Maurits is de eerste geweest die hiermede gebroken heeft. Hij dwong de soldaten tot deze pionierarbeid, maar ook de burgerij zelf werd daartoe aangewezen.

In de zomer was men bezig aan de Houwerdijk, de vestingwerken werden daar gemoderniseerd, er werd een bastion gebouwd.

Op de kaart van Bergen op Zoom vinden we de watermolen, zijnde een korenmolen, die het eigendom van den markies was.

Wanneer de vloed opkwam, werd het scheprad in beweging gebracht, het water stroomde door de molen naar een groot bassin, de 'houwer' genaamd. Zoodra de eb kwam stroomde het bassin leeg en bracht opnieuw de molen in beweging. Tevens diende dit bassin om bij eb de

buitenhaven krachtig uit te schuren, zoals de binnenhaven door de moeregreb op diepte werd gehouden.

Toen de dijken van het zuidland waren bezweken lag de houwerdijk bij vloed geheel in het water. Het is te begrijpen, dat het dringend noodig was, om ook deze dijk zwaarder te maken.

14 Juli 1574 was er in het geheel geen geld meer. Men kon de achterstallige belasting niet betalen en had evenmin geld voor de arbeiders. In overleg met Capuciniani besloot men het werk neer te leggen *“soolang tot dat ter beter commoditeyt van gelde sy”*.

Twee schepenen werden naar Breda gezonden om aan den Spaanschen veldheer Mondragon een overzicht van de ellendige toestand te geven.

Er was geen geld, toch moest de houwerdijk worden afgemaakt om erger te voorkomen, maar als men de laatste penningen daarvoor besteedde was er geen geld om de soldaten te betalen en dan sloegen deze aan het muiten.

Mondragon had medelijden met de ongelukkige poorters en zond hen weg met de belofte, dat als zij de houwerdijk in orde brachten, hij orde zou stellen op de betaling van de Spaansche vendels.

Aan het **eind van 1574** was de toestand ondragelijk geworden. De schuldenlast was toegenomen, executie stond voor de deur. De dagelijksche uitgaven namen toe, overal stond men in de schuld. De leden van het stadsbestuur hadden ook persoonlijk geen crediet meer. Er moest een eind aan alles komen, de verarmde bevolking kon niets meer opbrengen. Er werd geen geld meer verdiend, de handel had zich reeds lang verplaatst, de nering stond geheel stil, alle eigendommen waren verpand, niemand wilde meer leenen.

Toen werd burgemeester Yzerman met drie schepenen naar Mondragon gezonden. Zij smeekten den veldheer, de stad ter wille te zijn, of indien dit niet mogelijk was, het stadsbestuur van de eed te ontslaan, en aan de bevolking te vergunnen, de geruïneerde stad te verlaten en elders een nieuw vaderland te zoeken.

Dit is het resultaat door het Spaansche bewind bereikt, nauwelijks veertig jaren nadat de stad op het toppunt van bloei en welvaart was gekomen.

Als de nood hoog gestegen is, komt meestal de redding. Ditmaal was het de Pacificatie van Gent, die in 1576 werd gesloten, waarbij de teugels van het bewind weer iets werden gevierd. Tevens werd het Markiezaat teruggegeven aan de nakomelingen van het geslacht Glimes.

De nieuwe markies Jan van Withem, was slechts een verre verwant van de markiezen uit het geslacht Glimes. Hij was getrouwd met Margaretha de Merode, zij was de dochter van Jan de Merode, die getrouwd was met de dochter van Jan van Glimes.

Op dat oogenblik lagen in Bergen op Zoom slechts enkele Duitsche vendels in Spaanschen dienst, slecht betaald en muitend, onder bevel van den kolonel Carl Fugger.

In juli 1577 maakte Frederik de Perrenot, Heer van Champagny zich, als bevelhebber van enkele Staatsche vendels meester van het kasteel van Wouw, waarna hij besloot ook Bergen op Zoom in handen van den Prins van Oranje te stellen.

Hij wilde zich in onderhandeling begeven met Fugger, maar de muitende Duitsche troepen maakten van de gelegenheid gebruik. Zij schoven hun commandant op zijde, onderhandelden zelf met

Champagny. Zij stelden voor, hun commandant uit te leveren en de stad over te geven, mits men hun achterstallige soldij betaalde.

Dit werd toegestaan en zonder eenig bloedvergieten ging de stad in handen van den Prins over. Alle belegeringen, alle pogingen tot verraad ten spijt, is Bergen op Zoom gedurende de geheele oorlog verder aan de zijde van den Prins gebleven.

Met de verovering van de stad was de innerlijke verdeeldheid en de strijd tusschen katholiek en protestant niet weggenomen, maar over één ding waren alle partijen het eens, garnizoen en burgerij namen eendrachtig de beslissing, dat zij met lijf en goed zouden weerstaan Don Juan en diens Spaansche krijgsknechten.

Het is het einde van het weinig roemrijke Spaansche bewind over de oude markiezenstad.

Onder Staatsch bestuur

Het plaatsje, welks handel en nijverheid waren verlopen, werd door een samenloop van omstandigheden een belangrijk strategisch punt en in de loop van twee en een halve eeuw hebben Spanjaarden, Franschen en Engelschen om het bezit ervan gevochten, zeer ten nadeele van de burgerbevolking, die telkens opnieuw een poging waagde hier het dagelijksch brood te verdienen.

Waarom dankt deze stad haar strategische waarde?

In het verzet tegen Spanje gaat de groote stuwkracht uit van de provincie Holland. Maar dit gewest is door een breed water van Brabant gescheiden. Als de zuidelijke oever in vijandelijke handen is, is het zeer bezwaarlijk om aanvallend op te treden.

Geheel anders wordt de toestand echter als men blijvend vaste voet heeft op de zuidelijke oever. Vandaar de plannen om het dorpje Ruigenhil te veranderen in de sterke vesting Willemstad.

Vandaar ook de wensen om de steden Tholen, Steenberg en Bergen op Zoom krachtig te versterken. Er ontstaat daardoor een driehoek, het zuidelijke hoekpunt is Bergen; aan de Westzijde der stad loopt de verdedigingslijn langs de Eendracht over Tholen. Aan die lijn liggen groote en kleine schansen. Aan de Oostzijde van Bergen op Zoom loopt die lijn over Steenberg, gedeeltelijk langs laag terrein, dat gemakkelijk onder water gezet kan worden.

Indien men in deze lijn nog enkele sterke schansen legt (hetgeen later is gebeurd) dan ontstaat een driehoekig stuk land, waarbinnen men een geheel leger kan opstellen, dat voortdurend aan een belegerd

Bergen op Zoom steun kan verleenen, terwijl tevens verhinderd wordt, dat de stad omsingeld zou worden.

Het bezit van deze stad was van groot belang, vandaar dat Holland zoo bereid was geld te geven om deze stad welke buiten het gebied der provincie lag te verdedigen.

Ook voor Zeeland was Bergen op Zoom een veilige vooruitgeschoven post op de Brabantsche oever. Was Bergen op Zoom in handen van den vijand, dan konden daar troepen worden ingescheept om Zeeland te bestrijden zooals ook in 1574 was gebeurd toen Julian Romero met een vloot van Bergen op Zoom uitzeilde en bij Reimerswaal door de Zeeuwen werd verslagen.

Zeeland had dus eveneens groot belang bij het behoud dezer stad. Vandaar dat, als het gevaar dreigde, steeds leden van de Bergsche vroedschap naar Holland en Zeeland werden gestuurd met verzoek om steun ⁴).

De gewesten waren in de eerste plaats bedacht op zelfbehoud. Holland en Zeeland, die voor het overgrootste deel de strijd tegen Spanje financierden namen zelf troepen in dienst. Het waren dus Hollandsche of Zeeuwsche vendels voetknechten en ruitervanen (al zijn het lang niet allen Hollanders en Zeeuwen, die in de troepen vochten). Daarnaast verschaften deze gewesten geld voor het aanwerven van tijdelijke generaliteitstroepen, maar steeds verzetten zij zich ertegen dat hun troepen in een nationaal leger zouden worden opgenomen.

⁴ In dit verband moge het volgende ter toelichting dienen: Een eigenlijk vaderland, zooals wij dit nu kennen, bestond toen niet, de landsgrenzen veranderden dagelijks naar mate krijgskans of verraad daartoe leidden.

In tijden van geldgebrek trachtte men zoo lang mogelijk de eigen troepen te betalen. Het eerst was men dan in gebreke de bijdrage te leveren voor de generaliteitstroepen en bij deze laatste troepen kwamen de mouterijen dus het veelvuldigst voor.

Toen Bergen op Zoom in handen van den Prins overging, werden de vestingwerken weer onder handen genomen. Men benoemde acht fortificatiemeesters, die gezamenlijk moesten overleggen, hoe de stad met de minste kosten in staat van verdediging kon worden gebracht. Wij beschikken slechts over een kaart van ± 1570 ⁵) en een van 1672 ⁶). In deze halve eeuw is de vesting gemoderniseerd. Uit de stedelijke rekeningen kan echter met vrij groote nauwkeurigheid worden nagegaan hoever die moderniseering in 1588 was gevorderd. [Schets No 1](#) is op deze gegevens gebaseerd.

In het middeleeuwsche bevestigingstelsel was de stad omgeven door een ringmuur, waarin van afstand tot afstand ronde uitspringende torens voorkwamen. In schets N° 1 vinden wij dit oude systeem nog tusschen Wouwpoort en Boschpoort.

De moderniseering ([zie fig. 1](#)) bestond hierin dat men de stad omgaf met rechte muren **a-a**, **b-b**, enz. courtines genaamd. In deze courtines sprongen de bolwerken of bastions naar voren.

In [fig. 2](#) is het bastion afzonderlijk geteekend **a-b** en **d-e** heeten flanken, **b-c** en **c-d** facen.

De flanken stonden meestal loodrecht op de courtine, op de flanken was het geschut opgesteld dat de gracht moest bestrijken, zooals in fig 1 met pijlen is aangegeven. Het punt C heette saillant.

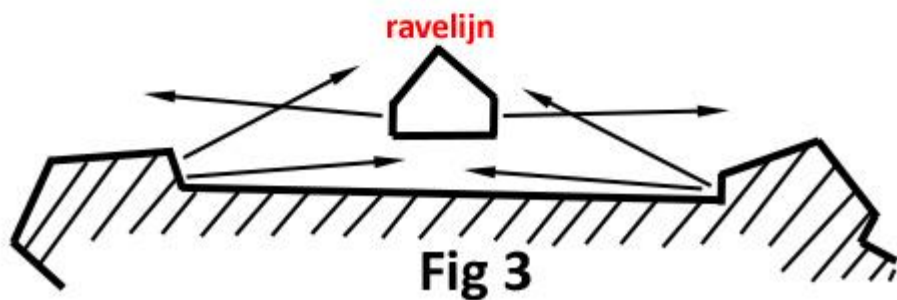
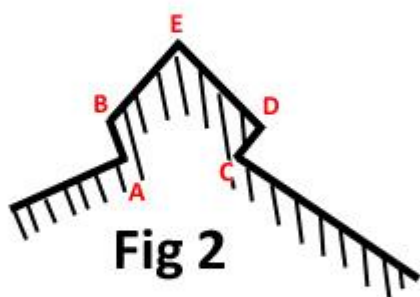
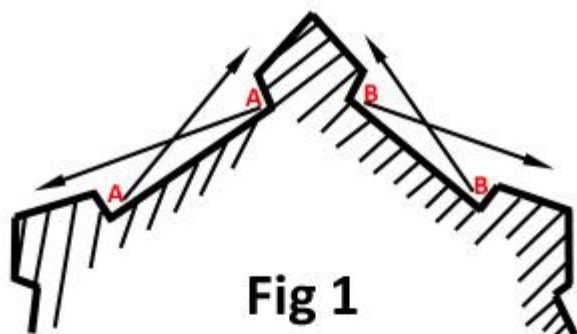
⁵ Plattegrond van Bergen op Zoom, 1560 door L Guiccardini [WBA KG 804](#)

⁶ Plattegrond van Bergen op Zoom, 1649 uitg. J Blaeu [WBA KG 076](#)

indien de stad groot was, werden de courtines zeer lang en was het geschut niet in staat, de lange gracht te bestrijken. Er werd dan tusschen de twee bastions in de gracht een eilandje gelegd, halve maan of ravelijn geheeten ([fig. 3](#)). De verdediging geschiedde zooals met de pijlen is aangegeven. Bastions en ravelijnen dienden in de eerste plaats om de uitgangen van de stad te verdedigen. In [schets N° 1](#) is de Steenbergsche poort vervangen door een ravelijn, terwijl de Wouwpoort en de Boschpoort vervangen zijn door bastions. De mooie oude stadspoorten vervielen daardoor, de Boschpoort werd voor 80 gld. verkocht en afgebroken.

Nadat de Heer van Champagny de stad in Staatsche handen heeft genomen, belooft de Prins een paar vendels te zenden, die door Holland zullen betaald worden. In 1578 wordt een palisadeering aangelegd, loopend van de St. Jacobspoort over de Houwerdyk. In 1579 vraagt Bergen op Zoom een subsidie aan de Staten van Zeeland. Zeeland besluit alleen een voorschot te geven, en dankbaar wordt met dit geld verder gewerkt. Alle huizen, die nog buiten de stad over zijn worden afgebroken, de schuif in de moeregreb wordt gesloten, het buitenwater stijgt en de droge 'peerdevest'⁷) vult zich met water. Zeeland stuurt Juli 1579 een vendel, in welks betaling het zelf voorziet, alle stadspoorten worden van een bolwerk voorzien, behalve de St. Jacobspoort en de Wouwpoort. Langs de noordzijde van de haven, van de St. Nicolaaspoort tot aan de Helstede, wordt een palisadeering op de wal aangebracht, smeden en timmerlieden krijgen order hieraan te werken, de mandenmakers krijgen opdracht om schanskorven en mandjes te vlechten.

⁷ Wellicht 'pèerdevest' conform het Bergse dialect.

Het verraad van Jan van Withem

Nadat de Duitse vendels van Fugger zijn afgemarcheerd, blijft in Bergen op Zoom geen garnizoen achter en de verdediging der stad wordt geheel overgelaten aan de burgerij. De door den Prins beloofde vendels laten lang op zich wachten.

Pas **22 Juli 1579** komt het eerste Zeeuwsche vendel, na eenigen tijd gevolgd door een paar Hollandsche vendels.

Velen vertrouwen den markies niet, die de stad heeft verlaten en zich sedert October 1580 op het kasteel te Wouw heeft gevestigd; een verzoek van het stadsbestuur om weer in Bergen op Zoom te komen wonen wordt door hem zeer ontwijkend beantwoord.

28 Juni 1581 valt Breda weder in Spaansche handen en het zwak bezette Bergen op Zoom is dan de eenige stad in Brabant, die nog in Staatsch bezit is.

4 Juli zendt het stadsbestuur afgevaardigden naar Middelburg om steun te vragen.

Voordat iemand weet, wat er precies aan de hand is, staan plotseling op **10 Juli** vendels Franschen onder bevel van den Kolonel Antoine de la Garde binnen de stad, ze zijn gekomen met medeweten van den Prins. Het zijn grootendeels Hugenoten, uit Frankrijk uitgeweken en naar Hamburg en Bremen gevlucht, waar ze door Sonoy voor de generaliteit zijn aangeworven. Het. was dringend noodig de stad sterker met troepen te beleggen en daarvoor had men genomen het regiment de la Garde, dat tot voor korten tijd in Diest had gelegen en nu door de voortdurende vorderingen van Parma uit het Zuiden verdreven was.

Antoine de la Garde, de nieuwe gouverneur treedt dadelijk heel kras op, waarschijnlijk vermoedt hij het verraad, want hij eischt de sleutels van de stad op en laat de ingezetenen de wapenen inleveren. Hij inspecteert de versterkingen en vindt deze niet in orde. Hij vraagt de Raad van State geld voor verbetering maar als er geen geld beschikbaar is gelast hij de geheel verarmde burgerij dit werk te doen. Als men hem mededeelt dat er geen geld is om de arbeiders te betalen weet hij door te zetten, dat de kapel van de minderbroeders ⁸⁾ en de kerk op het begijnhof, die beide buiten gebruik zijn, verkocht worden. De predikant Baselis, die als inwoner van Bergen op Zoom alles heeft medegemaakt zegt hiervan ongeveer: “De vermogende burgers zijn met medeneming van alles wat zij konden meevoeren naar Holland of Zeeland gevlucht, hun huizen zijn door de eigen soldaten geplunderd, ter wille van de landsverdediging wordt de dijk van het Noordland doorgestoken, en ook hier verdwijnen, evenals in het zuidland de rijke landerijen onder het zeewater. Behalve de kerk van St. Geertruyd en de Minderbroederskerk, die bij de beeldenstorm in 1580 veel geleden hebben, staan ongeveer 500 huizen leeg, grootendeels verwoest door de soldaten, die bijna het geheele jaar 1581 gemuit hebben.” Tot overmaat van ramp volgen de Staten Generaal thans de methode van Alva. De stad krijgt order de gelden voor de bouw van de vestingwerken voor te schieten en mag het gebruikte bedrag afhouden van de belasting van de vijfde penning. Slechte betaling en muiterij gaan in deze dagen altijd samen. Het is een tijd van geweldige malaise, en zoodra er troepen worden geworven, stroomen de mannen van alle zijden toe, gedreven door werkeloosheid en honger.

⁸ Deze kapel stond noordelijk van de Goudenbloemstraat. Zie [schets 1, no 20](#)

Hoe gaat het werven van de troepen?

De generaliteit of een afzonderlijk gewest besluit troepen aan te werven, wendt zich daartoe tot een bekend krijgsoverste en draagt hem op één of meer vendels te werven. Hij moet de manschappen bijeen brengen, de mannen moeten zelf voor hun wapens zorgen, eenheid van kleeding bestaat evenmin. Zoodra het vendel bijeen is, zendt de regeering een commissaris van monstering die officieren en manschappen telt en hun wapens inspecteert. Voor het onderhouden van zulk een vendel wordt aan een commandant maandelijks een bepaald bedrag uitgekeerd. Doch nu komen de knoeierijen. De opdrachtgever betaalt niet, de manschappen muiten, omdat de kapitein hen niet betaalt. Nu probeert de kapitein een kleiner aantal mannen in dienst te houden, en als de monstercommissaris komt, dan worden snel enkele burgers onder de wapenen gehaald (passevolanten). Bemerkt de commissaris dit, dan worden deze zwaar gestraft, dikwijls met geeseling.

Ook heeft men soms personen, die op de betalingslijst (monsterrol) van een vendel staan, maar nooit aanwezig zijn (mortepayen). Een enkele keer geven de staten hiertoe vergunning, b.v. aan invaliden, die zich dapper hebben gedragen. Maar verder heeft men steeds getracht dit aantal, dat vooral bij de Engelsche en Schotsche troepen zeer groot was, in het Staatsche leger zoo klein mogelijk te houden. Een andere fout was, dat men aan een zelfde persoon meerdere functies gaf om hem aan een hooger tractement te helpen. Zoo was b.v. de stadhouder steeds commandant van een regiment, ofschoon hij uit den aard der zaak dat regiment nooit zelf commandeerde, het commando werd gevoerd door den luitenant kolonel. Bovendien vond

men in het regiment nog een compagnie, die het vaandel van den commandant voerde, dit was de compagnie -colonelle, die door den luitenant werd gecommandeerd en waarvan de regiments-commandant het tractement ontving. Zoo krijgt dus de stadhouder behalve het eigen tractement tevens dat van den kolonel en van een kapitein.

Ook de opdrachtgever knoeide, b.v. door in tijden van geldgebrek, te bepalen dat de maand werd gesteld op 42 of 48 dagen. De kapitein moet dan maar zien hoe hij dat met zijn ondergeschikten in het reine bracht.

Moelijker werd de toestand, als men een vendel, dat achterstallig was in betaling, wilde afschaffen, want de regel gold dat men den soldaat niet kon ontslaan, zonder hem geheel te betalen. Het gebeurde maar al te dikwijls dat er geen geld was om deze schuld af te doen. De soldaten, van honger omkomend, begonnen te muiten en te plunderen, en dan werden soms andere troepen uitgezonden, om deze muiters te verslaan en te verspreiden. In Bergen op Zoom heeft men feitelijk van 1568 tot 1588 dus twintig jaar lang, telkens muiterij onder de troepen gehad.

Het is te begrijpen, dat de bevolking allerminst gesteld was op deeze 8 Fransche vendels en dat het eigenmachtige optreden van kapitein de la Garde veel poorters verbitterde.

Jan van Withem is reeds lang ontevreden over den gang van zaken. Ieder gehoorzaamt slechts de bevelen van den kolonel de la Garde, niemand luistert naar den markies.

Op 27 September heeft hij Jan van Ayla tot schout benoemd, maar diens gezag is even minimaal als dat van den markies. Hij besluit de stad weder in handen der Spanjaarden te spelen en op 5 december 1581 sluipen 200 Spanjaarden door de duiker van de moeregreb de

stad binnen. Ze moeten zich naar de Houtpoort ⁹⁾ begeven en deze openen. Aan de buitenzijde wacht Jan van Withem met zijn ruiters. De Spanjaarden verdwalen echter en komen bij de verkeerde poort, die goed bewaakt is. Er ontstaat een gevecht en bij het rumoer snellen de kolonel d'Alenes en de kapitein Hans van Valkenburg toe, die onder de bevelen van la Garde in de stad liggen. Zij slaan de Spanjaarden uiteen, de aanslag mislukt en Jan van Withem waagt zich niet meer binnen de muren van Bergen.

Bij dit verraad moet men tevens bedenken, dat Jan van Withem niet alleen markies van Bergen op Zoom was, maar dat hij ook bij resolutie van de Staten Generaal van 18 September 1576 werd aangesteld tot kolonel van een regiment van tien vendels voetknechten en als zoodanig de **eed van trouw** aan de Staten Generaal had gezworen.

De stadstimmerman Stas Adriaensen, die de schuif van de moeregreb op last van den markies heeft opengezet en de pottenbakker Anthony Cornelissen, die behulpzaam is geweest worden opgehangen en daarna gevierendeeld. De Staten Generaal besluiten Jan van Withem vervallen te verklaren van het Markiezaat. Ze bieden dit den Prins van Oranje aan als tegemoetkoming tegenover de groote offers, die hij zich voor het land getroost heeft.

Na deze gebeurtenis, waarbij de Fransche troepen voorkomen hebben, dat de stad weder in Spaansche handen zou komen, is de verhouding tusschen La Garde en de burgerij aanzienlijk verbeterd.

⁹ De Houtpoort was tot 1508 van hout; die naam bleef, ook nadat de poort in 1510 in steen werd uitgevoerd. Ook wel St Nicolaaspoort vanwege een beeld van die heilige in de poort. Deze poort sloot het noordelijk deel van de haven af.

Onder de mannen, die in de volgende jaren krachtig medewerken aan het behoud van Bergen op Zoom, behooren in de eerste plaats de ruiteraanvoerders Paulus en Marcelis Bacx.

Het verraad van Roelof Berwouts

In Mei 1582 krijgt la Garde bevel zich bij het veldleger te voegen. Als gouverneur van Bergen op Zoom wordt hij opgevolgd door Berwouts. Ook onder hem is er voortdurend muiterij onder de troepen. Hoe weinig bruikbaar de troepen in die dagen waren blijkt uit het rapport van de commissaris van monstering over de troepen in Tholen. Hij zegt, dat de vendels kwalijk in orde zijn, dat er veel onbruikbare soldaten in zijn, bovendien veel jongens, die tot niets deugen, dat de kapiteins tot de krijgsdienst onervaren zijn en zelfs geen schildwacht kunnen uitzetten, dat men zich ten slotte op zulk krijgsvolk allerminst verlaten kan.

Als er na de mislukte staatsgreep van den hertog van Anjou een voorloopige verzoening wordt teweeg gebracht, krijgt deze opdracht om met een klein deel der troepen naar Duinkerken te marcheeren, terwijl het grootste deel der troepen onder Armand de Goutault, hertog van Biron, maarschalk van Frankrijk, zich met het Staatsche leger zal vereenigen tot ontzet van Eindhoven, dat door Parma belegerd wordt. De poging mislukt en Biron krijgt order, de dorpen van Brabant plat te branden om den vijand alle middelen van onderhoud te ontnemen.

Arm Brabant, arme dorpen, ze worden gebrandschat door de troepen van Parma, d. w. z. de troepencommandanten van Parma verschijnen in de dorpen, wier bewoners door het opbrengen van een hooge belasting het in brand steken der eigendommen kunnen afkopen. Zoo wordt het land onder voortdurende contributie gehouden, maar als de menschen hun laatste penningen hebben geofferd om dit allerergste

te ontgaan, verschijnen de krijgsknechten van de andere partij en steken volgens de ontvangen bevelen kasteelen, kerken, kloosters en hofsteden in brand.

Ook voor de wallen van Bergen op Zoom voeren de Fransche soldaten hun taak uit. Het oude kasteel van Borchvliet gaat in vlammen op. Wouw, dat door 150 Italianen bezet is, wordt door Biron genomen. Het is het eenige wapenfeit, waarop hij zich kan, beroemen. Door Parma bedreigd tracht Biron zich over Steenberg in Bergen op Zoom in veiligheid te stellen, maar hij wordt door de troepen van Parma achterhaald, verslagen en naar Zeeland gejaagd, waar zijn laatste mannen worden afgedankt.

Bij die strijd nabij Steenberg hebben de twee ruiteraanvoerders uit Bergen, de gebroeders Bacx geholpen en zij voeren als gevangene binnen de stad mede den Italiaanschen kapitein Paolo Boboque, een knap uitziend man met hoofdsche manieren.

Als krijgsgevangene is hij dikwijls de gast van Berwouts en diens nicht. Het is geen wonder, dat er tusschen deze mannen een kameraadschappelijke verhouding ontstaat en als Berwouts klaagt over de slechte betaling en de voortdurende muiterij, dan spreekt Boboque over de goede geest in het leger van Parma en over de regelmatige uitbetaling der soldij.

Samen met de nicht, die op zijn hand is wordt Berwouts geleidelijk tot verraad overgehaald en als na eenige tijd het losgeld voor Boboque is betaald en deze heengaat is het plan gemaakt om Bergen op Zoom weder in de macht der Spanjaarden te brengen.

Aan de zuidzijde van de haven is een nieuwe schans gemaakt, die de ingang van de haven beheerscht. Wie meester is van de schans, kan de

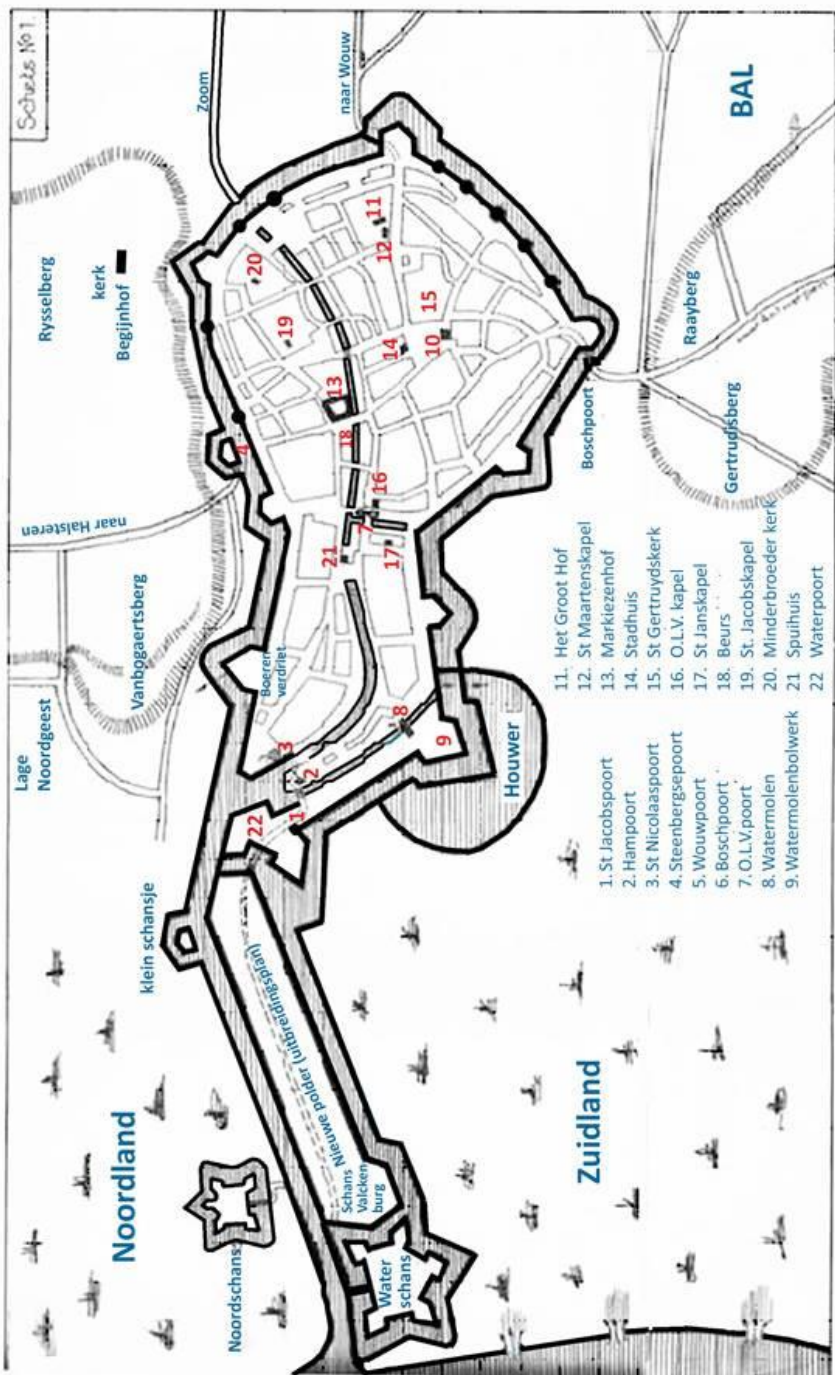
stad geheel insluiten, en alle verkeer met Holland en Zeeland over water onmogelijk maken.

Berwouts doet alle moeite om den hopman Hans van Valkenburg die op de schans ligt met zijn mannen binnen Bergen op Zoom te halen, maar deze vertrouwt het niet. Geen moment laat hij de schans in de steek, en Berwouts moet dit plan opgeven.

Maar er is nog een andere mogelijkheid. Als gouverneur heeft hij de sleutels van de stad. Als hij de troepen uitzendt onder het een of ander voorwendsel, dan kan hij daarna de poort openen en de mannen van Parma binnenlaten.

Spoedig heeft hij een voorwendsel gevonden. Hij heeft gehoord, dat er een groot transport onderweg is, maar de gebroeders Bacx, wier wantrouwen gewekt is, weigeren op grond van hun commissie (aanstellingsbrief). Zij hebben opdracht om Bergen op Zoom te verdedigen, niet om ergens in Brabant convoieën op te lichten. Ze zullen dit zeker niet doen, nu de stad zoo bedreigd is.

Ook dit plan gaat niet op en als een tijdje later een der officieren, de heer van Famars een brief onderschept, die voor Berwouts bestemd is, zendt hij deze aan de Staten Generaal. Berwouts wordt naar den Haag geroepen. Hij gaat sloop maar bij de Eendracht gekomen, geeft hij den schipper order om hem naar Liefkenshoek te brengen. De schipper, bang voor geweld vaart daarheen en Berwouts loopt naar de partij van Parma over.

Het beleg van BoZ in 1585

Bergen en de troepen van Leycester

Ook al is het verraad van Berwouts niet gelukt, de toestand is niet beter geworden. De tucht is slecht, voornamelijk ten gevolge van de slechte betaling. De troepen krijgen in het gunstigst geval twee maanden soldij in geld, en de derde maand in laken uitbetaald. Hoe het geldgebrek soms leidt tot zonderlinge praktijken blijkt uit het volgende voorbeeld.

Op een oogenblik heeft de provincie Holland troepen te veel. Men wil ze afdanken, maar heeft geen geld om de soldij te betalen. Men besluit dan om op crediet van 5 of 6 maanden in Engeland laken te kopen. Een deel van de soldij der manschappen zal men in laken uitbetalen, de rest van het laken zal men te gelde maken en met dit geld de manschappen verder afbetalen. De geschiedenis vermeldt niet, of men later de Engelsche kooplieden heeft betaald.

De toestand van het land is nijpender dan ooit. De Staten van Holland verklaren, dat reeds 1500 soldaten zijn weggelopen of van honger omgekomen. Een bende ruiters, door niemand aangevoerd, plundert in het Gooi. De dorpen krijgen machtiging om met geweld hiertegen op te treden. Het ergst zijn de streken eraan toe, die tusschen vriend en vijand liggen. Men plundert en brandschat de dorpen en zet de landen onder water. Intusschen werft men nieuwe troepen zonder te weten, waar men het geld voor de soldij zal moeten zoeken. De meeste wervingen loopen dan ook op niets uit.

Intusschen wordt in 1584¹⁰⁾ de Prins van Oranje vermoord en treedt de zeventienjarige Maurits voor een deel in de rechten van zijn vader. De Staten Generaal besluiten de regeering voort te zetten en bij Frankrijk en Engeland aan te kloppen om steun.

Feitelijk mag Maurits de titel van Prins niet voeren. Immers de oudste zoon van den vader des vaderlands, Philips Willem, die in 1568 door Alva werd opgelicht van de Universiteit te Leuven en daarop naar Spanje gevoerd, is nog steeds in leven en heeft feitelijk alleen recht op de prinsentitel. Vandaar dat in veel stukken van die dagen gesproken wordt van Zijn Exe. Maurits of van Graaf Maurits. De Staten van Holland en Zeeland vinden er iets op. Zij besluiten **14 Nov. 1585** : *“Is geresolveert, dat in de provisie van de Justitie, den titul van Graaf Mauritz van Nassau als Gouverneur, Capiteyn Generael en Admirael gebruyckt sal worden als hierna volgt Maurice, Geboren Prince van Oranje, etc...”*

Eind 1584 is hier gekomen de vaan ruiters van Pierre de Voisin. 1585 is voor Bergen op Zoom het begin van een geheel nieuw tijdperk. Koningin Elisabeth heeft er eindelijk in toegestemd hulptroupen te zenden, zoodat we in Nederland binnenkort twee soorten troupen vinden. Ten eerste Engelschen en Schotten die door de Nederlanden zelf betaald worden en ten tweede Engelschen en Schotten die door Engeland betaald worden. De laatste bestaan grootendeels uit recruten, die geheel ongeoeffend en zonder wapenen komen. De ruiters brengen evenmin paarden mede.

Van 1585-1587 vinden we in Bergen op Zoom behalve de Engelsche troupen nog een eskadron ruiters van Philips van Hohenlohe en

¹⁰⁾ 10 juli 1584 in Delft door Balthasar Gerards ([Historiek net](#))

bovendien de ruitervanen van Christoffel Wolf en Frederik Scholtis, die echter in hetzelfde jaar nog worden afgeschaft.

Het gaat met die Engelsche hulptroepen niet beter dan met de rest. In Juli 1589 verklaren de Staten Generaal dat van de 5000 Engelschen de helft ontbreekt en dat er van de duizend ruiters nauwelijks 250 aanwezig zijn. Bergen op Zoom wordt aangewezen als verzamelplaats van het leger dat Hohenlohe zal vormen en binnen kort is het, alsof Bergen op Zoom een Engelsche stad was.

In Augustus 1585 komen hier de eerste zeven vendels Schotten aan, onder bevel van kolonel Balfour. De werving in Engeland geschiedt door Overste Norris. Hij krijgt opdracht nu 3000 man bijeen te brengen. De Engelschen komen hier aan ter sterkte van ongeveer 1500 man, zonder bevelhebbers, zonder wapenen. Ook in Walcheren worden 1200 man ontscheept, ze worden naar Holland doorgezonden. In September 1585 besluit men de Engelschen door te zenden naar Gelderland, behalve 1200 man, die in Bergen op Zoom moeten blijven. In dit Engelsche garnizoen vinden we slechts zeer enkele Nederlanders, o.a. Elias de Lion, wiens naam wij in de stedelijke registers telkens terugvinden. Zijn vader was Albrecht de Lion, een beroemd man, die 24 jaar lang professor was aan de universiteit te Leuven, maar daarna kanselier van Gelderland en eerste raadsheer van de Staten Generaal. Oorspronkelijk is de zoon ritmeester, commandant van een vaan ruiters, maar zijn mannen bedrijven zooveel moedwil in de omstreken van Zevenbergen, dat ze met geweld verdreven worden. Daarop wordt hij te Bergen op Zoom geplaatst om toezicht te houden op de werkzaamheden van de vestingwerken, terwijl Prins Maurits als markies van Bergen op Zoom hem tevens benoemt tot drossaard. Daar we in Bergen op Zoom voorloopig uitsluitend Engelsche troepen krijgen, spreekt het vanzelf, dat we sedert 1585 hier ook alleen

Engelsche gouverneurs aantreffen. Na het verraad van Berwouts was het gouvernement waargenomen door Willem de Hertaing, Heer van Marquette, maar daar hij ziek is wordt hij thans vervangen door Bartholomey Balfour, kolonel commandant van het regiment Schotten alhier.

In Mei 1586 wordt deze op zijn beurt vervangen door Peregrin de Barty, Baron de Willoughby, die hier het bevel voert tot 30 Juni 1587, Zijn luitenant is John Poyton.

In 1586 wordt Leycester naar Engeland geroepen, bij geheime acte van 24 November wordt dan bepaald, dat het garnizoen van Bergen op Zoom zal bestaan uit 1400 Engelschen.

Het kasteel van Wouw, door Biron veroverd, is thans bezet door Marchant en Fremin, twee aanvoerders, die in voortdurende onmin in dit kleine huis wonen. Op een oogenblik zijn de onaangenaamheden zoo hoog gelopen, dat Fremin naar Holland gaat om zich over Marchant te beklagen. De Staten besluiten Fremin krachtig te steunen. Zij voorzien hem van een groote voorraad buskruit, kogels, lonten en verdere krijgsvoorraad, alles bestemd voor de verdediging van Wouw. Marchant heeft echter van de afwezigheid van Fremin gebruik gemaakt om de manschappen van Fremin buiten het kasteel te zetten en zijn post voor 20.000 kronen aan den vijand te verraden. Als Fremin met zijn munitie te Bergen op Zoom in de haven aanlegt is Marchant reeds met zijn buit op weg naar Frankrijk en waait de vaan van Parma van de spits van het Wouwsch kasteel. Fremin, die thans geen taak heeft, blijft voorloopig in Bergen, terwijl zoowel Maurits als Willoughby zich tot de Staten Generaal wenden met verzoek Fremin behoorlijk te betalen of hem anders een eerlijk afscheid te geven. Dit laatste wordt hem verleend zooals straks zal blijken.

Het voorjaar van 1587 is voor onze troepen weinig fortuinlijk. Parma rukt steeds verder op en slaat 12 Juni het beleg voor Sluis, terwijl het kasteel van Wouw met zijn vijandelijke bezetting een zeer nabije bedreiging vormt. De Staten weten geen raad, en daar Parma het platteland van Brabant onder brandschatting houdt en daaruit dus gelden trekt om zijn troepen te onderhouden, wordt 18 Juni order gegeven nogmaals een strooptocht door Brabant te houden en tusschen Boxtel en Eindhoven en in de Langstraat worden door onze troepen veertig dorpen geplunderd en in brand gestoken. Het zijn ten slotte de troepen van de vijand, die de landbevolking te hulp in moeten komen. Als mannen van Parma zich vertoonen, trekken de onzen zich terug. De rookende bouwvallen wijzen de weg die zij gegaan zijn.

In Juli komt Leycester uit Engeland terug. Hij brengt (op papier) 5000 man mee, waaronder 1500 man voor rekening van Holland. De Staten zijn met deze laatste hulp allesbehalve blij. Ze hebben dringend geld noodig, ze zijn reeds achterstallig in het betalen van de eigen mannen. Ze hadden liever geld gezien. Ze weten niet, waar ze de fondsen moeten vinden voor betaling van deze nieuwe soldaten, die straks weer om soldij zullen roepen en allerlei moedwil zullen bedrijven in de grensgarnizoenen, die door de vijand bedreigd worden.

In December 1587 vertrekt Leycester voorgoed en de Engelsche troepen komen onder het algemeen bevel van Willoughby die daarom als gouverneur van Bergen op Zoom wordt vervangen door Sir William Read, die deze functie slechts zeer kort waarneemt en 5 April 1588 vervangen wordt door Sir William Drury.

Als we bij het heengaan van Leycester de balans opmaken, dan blijkt, dat de toestand dreigender is dan ooit. Het land is zonder hoofd, de

krijgslieden muiten, de kassen zijn leeg, er is voortdurend verdeeldheid tusschen de gewesten, de stedelijke magistraten en de bevolking. De kansen van Parma, de grootste veldheer van zijn tijd, zijn beter dan ooit. Ieder leeft in de gedachte, dat het slechts een kwestie van enkele maanden is, dan zullen de opgestane gewesten weder tot gehoorzaamheid aan het oude gezag zijn teruggebracht.

De vijand heeft onder Verdugo Groningen en een deel van Friesland bezet, de Spanjaarden hebben Coevorden, de eenige vesting in Drenthe en oostelijk Overijssel in handen, ze belegeren Steenwijk. Oost van de Yssel is het geheele land in Spaansche handen, Nijmegen, Grave en 's Hertogenbosch zijn Spaansch, binnenkort valt ook Geertruijdenberg.

Dan gaat men **het jaar 1588** in, dat **een keerpunt** en daardoor ongetwijfeld het belangrijkste jaar van de geheele oorlog is. Evenals het kleine kind, dat voor het eerst op eigen beenen staande, de handen om hulp uitsteekt naar ouderen, zoo had ook de jonge republiek, na de breuk met Spanje, de handen naar ouderen uitgestoken. De Prins had machtiging gekregen om te onderhandelen met "*vreemde potentaten*". Maar de belangeloosheid van die hulp viel niet mee. Anjou pleegde verraad, de officieren van Leycester pleegden verraad. De jonge republiek heeft geleerd, ten slotte slechts op eigen krachten te vertrouwen, ook al is de toestand nog zoo hachelijk. De Spaansche koning, ziende dat Nederland geen hulp uit den vreemde meer te verwachten heeft en overwegend dat het eind van de opstand zeer aanstaande is, besluit om met één slag Nederland en Engeland te treffen.

Een groote vloot, de Armada, zal daartoe het middel zijn en Parma krijgt order zijn troepen te verzamelen in Vlaanderen. Ze zullen naar Engeland worden ingescheept.

We kennen het lot van de Armada. De Nederlandsche oorlogsschepen, kruisend voor de Vlaamsche kust hebben het inladen der troepen verhinderd. Werkeloos liggen de vendels en ruitervanen van Parma in Vlaanderen. Het is dus geen wonder, dat hij opdracht krijgt tot het beleg van Bergen op Zoom, het kleine plaatsje, uitgangspunt van zooveel strooptochten tot onder de muren van Mechelen en Brussel.

Het jaar 1588

Het valt niet altijd gemakkelijk, naar waarheid geschiedenis te schrijven. Hoe gaarne zouden wij hier spreken over daden van moed, zelfopoffering en vaderlandsliefde.

Over een strijd, gestreden door de inwoners der stad, die, het zwaard aangordend, schouder aan schouder stonden met de krijgslieden, die uit Engeland en Schotland overkwamen. Gehoorgevend aan de schoone drang, dit kleine volk te schragen in de ongelijke strijd tegen den overmachtigen vijand.

Over de uiteindelijke overwinning, waardoor aan het kleine land te midden van de machtige staten de eervolle en onafhankelijke plaats werd toegekend, die het eeuwenlang heeft behouden.

Talloos zijn de gegevens, die ons uit dat tijdvak ten dienste staan.

Briefwisseling van de stad met de Staten van Holland en Zeeland, met de Staten Generaal en de Raad van State, brieven van militaire bevelhebbers, geschriften van tijdgenooten zoals Baselis, stadsrekeningen, resolutien van de vroedschap en ordonnantiën. Wij missen daarin echter elke groote gedachte, elk opzijde zetten van eigen kleine belangen ter wille van het groote gemeenschappelijke doel, dat men bereiken wil. Slechts de twee ruiteraanvoerders Paul en Marcelis Bacx maken hierop een uitzondering.

De Nederlanders uit die dagen houden angstvallig vast aan de kleine eigen belangen, ze laten zich nooit verleiden door schoonklinkende leuzen of vaag omschreven begrippen. Misschien heeft deze

eigenschap hen behoed voor veel rampen en ertoe medegewerkt, dat ten slotte de overwinning toch behaald werd.

Wij zullen de bijzonderheden weergeven, zooals die in de bronnen vermeld zijn. Ze geven de talloze details uit dit gedeelte van de geschiedenis der stad. Ze leeren ons onze voorouders kennen, ongeidealiseerd, precies zooals ze in werkelijkheid waren. Ze geven zulk een volledig beeld, zowel van inwoners als van militaire bevelhebbers, met hun goede eigenschappen en gebreken, dat het ons is, alsof we die dagen zelf doorleven.

Bij het begin van 1588 hebben de inwoners van Bergen op Zoom twintig oorlogsjaren achter zich liggen. Jaar in jaar uit hebben de muitende troepen hier huisgehouden. Eerst de Spaansche krijgsknechten en de Duitsche vendels onder Fugger, toen de Franschen onder Lagarde, daarna de Staatsche troepen van allerlei nationaliteit en ten slotte liggen er de Engelschen en Schotten. De bevolking der stad is de oorlog moede en komt zonder eenig enthousiasme de militaire verplichtingen na, tracht dikwijls met lijdelijk verzet zich daaraan te onttrekken.

Als in April 1588 het nieuwe stadsbestuur in functie treedt, geven burgemeester en rentmeesters een somber beeld van de financieele en materieele toestand.

De lijf- en erfrenten worden niet meer opgebracht. Men heeft om erger te voorkomen in het afgelopen jaar reeds meer dan fl. 5000 moeten voorschieten voor de versterkingen der stad, voor vuur en licht voor de wachten en voor allerlei andere militaire uitgaven. Telkens vragen de commandanten een voorschot, dat slechts zelden wordt terugbetaald. Het rapport vermeldt: “... *dat hoeft, havendycken*

ende havens, kercken, schole, stadthuuse, stadtschuer, ende andere stadtsgoederen soo ontrent vervallen ende in alle manieren gebroken syn, midts ¹¹⁾ het onmogelijk is, door de swaere oorlochslasten, daer de stad mede beswaert es geweest, ende alsnoch dagelicx wordt, eenige reparatien te connen gedaen in sulcker vuegghen, dat soo daer nyet tyttelick ¹²⁾ inne versien en werde, men geschapen ware, het eene met het andere tot onspreeckelycke schade, ja ganscher bederffnisse deser stad te verliesen.”

Angstig vraagt de vroedschap zich af, wat er gedaan moet worden. Men heeft aan de gezworen dijkmeesters, metselaars en timmerlieden opgedragen een begroting in te dienen, doch deze mannen komen tot het ontstellend hooge bedrag van fl. 24.000 terwijl er geen geld in kas is.

De vestingwerken, het vorig jaar onder leiding van Zeeland onder handen genomen, liggen onafgewerkt, open voor den vijand, die men ieder oogenblik kan verwachten en Zeeland zendt geen geld meer. De weinige inkomsten zijn thans dringend noodig om daarmee de dagelijksche uitgaven te voldoen, en waar moet men de middelen vinden om de noodzakelijke groote werken te bekostigen?

Inderdaad levert de stad een droevig beeld op, meer dan 500 huizen staan leeg, verlaten door de bewoners. Gedeeltelijk door de soldaten afgebroken, hetzij uit baldadigheid, hetzij omdat ze materialen behoeften voor de vestingwerken.

Wat bij opstootjes is vernield, of in brand gestoken, is niet hersteld. Na de demolitie van kerk en klooster der minderbroeders zijn de bouwvallen blijven liggen. De tuin, het plein en de boomgaard zijn

¹¹⁾ omdat

¹²⁾ bijtijds

mede verwoest. Men vindt er slechts kuilen, gaten, steenhoopen en mestvaalten.

Het begijnhof, buiten de vest gelegen, is niets dan een groote ruïne. Men heeft de groote kerk in zooverre hersteld, dat in de vensters weder glas is aangebracht om het gebouw voor de kerkdienst bruikbaar te maken. Maar op de open ruimte rondom de kerk en op het kerkhof stort ieder zijn vuilnis, de jongens spelen er en werpen de glazen in. De vroedschap is tenslotte verplicht scherpe maatregelen te nemen tegen het bandelooze opgroeiende geslacht.

De nieuwe wijken, buiten de stadsvesten gelegen, ontstaan in tijden van voorspoed, en de gasthuizen aan de Wouwsche weg zijn met de grond gelijk gemaakt.

Het mooie bosch, eens de trots der Bergenaren, waarnaar de Boschstraat en de Boschpoort genoemd zijn, daar ze op dit bosch uitkwamen, bestaat niet meer.

De zoutkeeten op de Noordhavendijk zijn door de troepen uit Zierikzee in brand gestoken.

De potbakkerijen buiten de houtpoort zijn zoo grondig verwoest, dat men de plaats ervan niet meer kan terugvinden.

Alle lommerrijke dreven, boomgaarden en heggen rondom de stad zijn gekapt om den vijand de ongestoorde nadering onmogelijk te maken. Een bespreking met Wingfield, den Engelschen gouverneur levert niets op, hij eischt *“met grooter importuniteyt alle der stad incompsten alleen aen de fortificatien te hangen”*.

De binnenraad maakt een lange lijst van plannen om aan geld te komen, o. a. verhooging van invoerrecht op de buitenbieren, op laken, boter, kaas, spek, turf, leder, potaarde, meekrap, enz. Het laatste restje handel wordt hierdoor stilgelegd.

Ieder weet, dat er slechts één middel is, n.l. door de militairen te verplichten, evenals de burgers de accijns op wijn en bier te betalen, maar ieder weet ook, dat die maatregel onherroepelijk tot muiterij zou leiden. Krachtig houden officieren en minderen vast aan dit emolument, en ieder, die ook maar iets met militairen te maken heeft, eischt voor zich vrijdom van accijns, nu weer de munitiemeester Joris Diertens de ontvanger Leytens en de ingenieur Pieter Timmermans. Een zwakke poging om in die richting iets met Wingfield te bereiken, stuit af op diens onwrikbaar verzet.

En steeds vragen de commandanten weer voorschotten. Thans is het Wingfield zelf, omdat hij niet tijdig de soldij voor zijn mannen heeft ontvangen. De stad heeft er niets mede te maken, maar betaalt 'om beters wille' m.a.w. om erger te voorkomen.

Een ingesloten gebruik is het, dat men de bevelhebbers herhaaldelijk geschenken in geld of drank moet geven. De stadsrekening, die aan nuchtere eerlijkheid niets te wenschen over laat vermeldt:

“Alsoe die Heeren vant collegie binnen desen voormelden jaere 87 hadden gehad veel aanloops int tracteeren vande gouverneurs ende diversche capiteynen, alles tot bevorderinge ende maintenement van deser stadt gerechtigheden, privilegien ende statuten, midsgaders oock om te beter ordre onder de guarnisoenen gehouden te worden....”

Ter vergoelijking kunnen wij alleen zeggen, dat de landsregeering tot zekere hoogte daaraan schuld was, door de slechte betaling. Zoo was bv. de maand voor de troepen gesteld op 48 dagen, hetgeen voor allen een zeer groote vermindering van tractement beteekende.

Wilde men van iemand hebben, dat hij zijn plicht zou doen, dan begon men met het aanbieden van een geschenk.

- Elias de Lion, die als officier zijn tractement van het land ontvangt en als drossaard bovendien door den markies betaald wordt, moet te vriend gehouden worden. Hij krijgt daarom uit de stadskas een geschenk van fl. 200, *“... onder dese belofte, dat hy de goede band sal houden ende helpen besogneren dat dese stadt uyt de middelen vande imposten mochte recouvreren ende betaelt worden van tgene dese aen de voerschr. fortificatien in diversche partyen verschoten hadde...”*
- Ook den gouverneur moet men tot vriend houden. Sir John Wingfield is door zijn vrouw, geboren gravin van Kent verblijd met de geboorte van een zoon. Het kind is in de kerk gedoopt en in de registers ingeschreven. Om de aandacht op deze gebeurtenis te vestigen vraagt Wingfield geheel overbodig een attestatie aan het stadsbestuur. De magistraat begrijpt de wenk en vermeldt in de notulen: *“Alsoe den lieutenant gouverneur deser stadt Sir John Wingfield in respecte van syn dienste inder voirscr. qualiteyt noyt en hadde genoten eenighe gratuiteyt, dat oock deselve naer (na) het doopsel van syn kinde twee daghen geleden tot synder vereeringhe nyets en hadde genoten van myn Heeren. ..”* daarom zal men hem een half aem Rynschen wijn schenken.
- Op denzelfden dag heeft men nog een andere gast, dien men gunstig wil stemmen, het is de zoon van den tesorier generaal van Engeland *“wesende van groot crediet.”* Ook hem zendt men acht stadskannen wijn.

Waarom moet men hem te vriend houden? De stadsrekening van 7 April zegt: *“om u aan den tesorier van Engelandt te solliciteeren restitutie van de penningen by de stadt verschoten aen de Engelsche guarnisoenen, soo van vivres als andersints.... ”*

De stad krijgt wel de belofte maar geen geld, en bij een volgend bezoek vraagt men ernaar. De tesorierszoon verklaart dan, dat hij fl. 800 heeft gehad, waarvan hij fl. 400 heeft afgedragen aan den burgemeester van Middelburg, *“ende dat hy qualycke middel hadde, de resteerende fl. 400 te suppleeren, nochtans om syn woordt te houden, ende de stadt tontlasten, dat hy raad soude soecken....”*

De Heeren, die uitgezonden zijn om hem gunstig te stemmen, voegen eraan toe : *“hebbende oversulcx genootsaecht geweest, uyt beleeftheydt denselven metten capitein Paul, die neffens hem was te nooden ende tracteeren...”* Ze leggen de rekening van den waard uit de Valk, groot fl. 36 daarbij over.

Niet altijd leidt het geven van geschenken tot het gewenschte doel. Zoo bericht de Engelsche gouverneur Wingfield aan de stad, dat hij van Lucas de Gheet, waard in de Valk heeft gehad 17 aem Rijnwijn en van Louis Duchesne nog 6 aem Fransche wijn. Hij eischt hiervan teruggaaf van accijns. De magistraat vindt het bedrag blijkbaar zeer hoog en ondervraagt de Gheet. Vermoedelijk geeft deze een veel kleiner hoeveelheid wijn op, want de magistraat beslist, *“dat men om beters wille en voir den dienst die deselver Ser de stadt als soude mogen doen, dat men den voirsz. de Gheet ende Duchesne respectieve sooveel wyns sal afscriven, als sylieden by eede sullen connen verclaren aenden voirsz. gouverneur geleverd te hebben ende anders ofte voiders nyet”*. Wingfield, dit hoorend is *‘grootelicx vergrampt’* en zendt *‘eenig van syn volcke’* met bedreigingen naar het stadsbestuur. De raad, hoewel overtuigd, dat het recht aan haar zijde is, bindt in en zendt den secretaris naar den gouverneur, met het beleefd verzoek de zaak te komen bespreken. Onverwijld verschijnt Wingfield in de raad en de

burgemeester rekt hem voor, hoe groot het verlies zou zijn, dat de stad zou moeten lijden door deze kwijtschelding, maar de gouverneur volhardt in zijn boosheid en de raad “.. *uyt seeckere redenen henluyden daertoe mouveerende, ende om alle beters willen tsamen*”, besluit, dat men genoeg zal nemen met de verklaring door den gouverneur op diens conscientie afgelegd, men zal hem fl. 200 schenken en bovendien nog fl. 50 servitiegeld.

Met den gouverneur Read moet men een regeling treffen over de verdeeling der stad in kwartieren ten behoeve van de inkwartiering. Er is de stad veel aan gelegen, dat de burgerij niet te groote druk van die inkwartiering ondervindt, dus zendt men Read bij voorbaat een aem Spaansche wijn, “*ter oirsacke dat hy hem liet verspreken van het maecken vande quartieren ende dat hy voorts dese stad in hare gerechtigheydt soude willen manteneren...*”

Als de monstercommissaris komt wordt hij feestelijk onthaald, de rekening vermeldt dat men hem tracteerde “*op hope dat hy goet rapport soude doen ende dese stad soude houden voor gerecommandeert...*”

Marcelis Bacx krijgt een aem Rijnwijn “*.... voor een gratuiteyt ende recompense hem geschonken vandat hy inden jaere 1587 hadde gedaen in Hollandt seeckere dienste voor de stad*”.

“*Item betaelt den voors. Jan de Hase, weert in den Helm., van seeckere gelagen tot synen huysen verteert by de voirs. burgemeesters ende rentmeesters, fouriers ende quartiermeesters volgens zyn specificatie fl. 218,10 st.*”

Uit de stukken blijkt, dat het niet om geringe bedragen gaat.

Het zijn niet alleen de personen uit de naaste omgeving, die men op die wijze te vriend moet houden. De stad, die vrijwel bankroet is, moet overall geschenken uitdeelen om gunstige antwoorden op gedane verzoeken te verkrijgen, ook als het slechts gaat om de rechtmatige teruggaaf van voorgesloten gelden.

De bedragen worden niet spontaan gegeven na afloop, uit dankbaarheid voor de verleende hulp. In de meeste gevallen belooft men van te voren een bepaald geschenk te geven, terwijl later, als het doel bereikt is, dikwijls na loven en bieden het geschenk kleiner wordt gemaakt, of de betrokkene op andere wijze wordt schadeloos gesteld. Het Engelsche spreekwoord zegt : *Every man has his price*. We kunnen hieraan toevoegen, dat de Nederlandsche hoge ambtenaren voor geringe bedragen hun steun toezegden.

We zullen hier slechts enkele voorbeelden geven uit de lange lijst, die we uit één jaarrekening zouden kunnen samenstellen.

- Jan Pietersz lid van de Raad van State voor Zeeland is de bruidegom. De stad zendt hem een aem wijn van fl. 64 *“ten eynde hy dese stadts saecken soude hebben in favorable recommandatie. “*
- Het stadsbestuur doet een verzoek aan Prins Maurits, als markies van Bergen. Maurits verwijst de Heeren naar zijn raadsheer Kinschot, dus moet Kinschot eerst een geschenk hebben. Maar ook de raadsheer Bruyninx is in deze zaak betrokken, en ook hij zal een gift krijgen.
- Thomas Rochusz, rentmeester van de Staten van Holland is de stad behulpzaam geweest in het teruggeven van geld, voorgesloten aan de soldaten. Men zegt hem een aem wijn toe.

- Coenraat de Rechtere, secretaris van de Staten van Holland hoeft zijn medewerking verleend om de stad een voorgeschoten bedrag van fl. 2350 terug te bezorgen. Men zegt hem fl. 100 en een aem wijn toe.
- Aan Jan Willems clerck ter comptoire en aan Guillaume Raniets, agent van de Generale Staten heeft men ieder fl. 50 beloofd. Als de zaak afgedaan is, reist de burgemeester van Bergen op Zoom naar den Haag, om de zaak met Kinschot te *'beneerstigen'*.
- Daarna reist hij naar Dordrecht om Thomas Rochusz en den secretaris de Rechtere op te zoeken, die de stad *'in voorleden tyden seeckere diensten gedaen hebben'* en om hen *'tevreden te stellen'*. Dit tevredenstellen bestaat hierin, dat Rochusz genoeg neemt met een zilveren beker van fl. 24, die men aan zijn vrouw aanbiedt, dat Coenraat de Rechtere zich neerlegt bij een zilveren beker en zes dubbele pistoletten, samen ter waarde van fl. 83, en dat Jan Willemsz en Raniets ieder slechts fl. 24 krijgen in plaats van de beloofde fl. 50.
- Ook staat de stad nog aan Spaansche zijde in de schuld. Men betaalt nog trouw *'om beters wille'* zoals uit de volgende post blijkt :
"Item alsoo de staten slands van Brabant anno 1540 hebben vercocht opte landen van Brabant tot behoufve van de fransche oorlogen de somme van 35 duysent kar. Gl. erffelick te betalen, in twee payementen op termynen te weetene St. Jansmisse en Kerstmisse, waeraff deser stadt portie bedraegt alle jaeren 654 gl. 6 st...

De argelooze lezer, die mocht vermeenen, dat het stadsbestuur, dat blijkens brieven en resolutien zoo geheel doordrongen is van de

financieele nood der stad de tering naar de nering zou zetten, komt wel zeer bedrogen uit. Met zeldzame blijmoedigheid haalt men ten eigen bate de laatste penningen uit de bijna ledige stadskas. Ieder, die maar iets met het stadsbestuur te maken heeft, krijgt behalve zijn tractement jaarlijks geld om *“volgens oude costumen”* op stadskosten een laken tabbaard te koop. Drossaard, schout, burgemeesters, schepenen, raadslieden, secretaris, griffier, rentmeesters, weesmeesters, keurmeesters van visch, broodwegers, erfscheiders, allen putten hiervoor uit de schatkist. Een schepen, die tevens erfscheider is, laat zich tweemaal een tabbaard betalen. Drossaard en schout krijgen toelagen, respectievelijk als hoofdman van de kolveniers en van de handboogschutters, de burgemeester van buiten als hoofdman van de voetboogschutters, de burgemeester van binnen van de Vreugdenbloeme.

De heeren innen geregeld hun presentiegelden, en voor alle verdere werkzaamheden strijken ze extra betaling op. Zoo mogelijk verdeelen zij de stadsbaantjes. Zoo is de burgemeester Pieter Zuydlandts tevens stads apotheker.

Wanneer zij rechtspreken, ontvangen zij extra betaling:

“Item betaelt den borgemeester binnen der bancke metten anderen schepen en heur sitloodkens by hen in dingtalen verdient fl. 680”.

“Item de politielookens voor de heeren drossaard, schoutet borgemeesters, schepenen, rentmeester, secretaris ende greffier ter causen van de politie binnen desen tegen woordigen jaere gehouden fl. 1024”.

“Item betaelt den borgemeester buyten der bancke voor syn loot binnen desen jaere fl. 20”.

Maar bovendien komen zij nooit bijeen of er wordt op stadskosten gedronken. Alleen reeds de raadsvergaderingen kosten in 1588 aan bier en wijn meer dan fl. 212.

Komt men bijeen voor meer belangrijke zaken, bv. als jaarlijks de nieuwe burgemeesters hun eed doen, als de stadsrekening over het afgelopen jaar wordt nagekeken, als de belastingen verpacht worden, dan gaat de beker zeer lustig rond. Worden vergaderingen met den gouverneur of met de militaire bevelhebbers gehouden, dan wordt de stadsrekening nog eens extra hoog belast. De overige stadsambtenaren nemen dit gebruik over, zoo bv. de huisarmeesters, als hun rekening gecontroleerd wordt, de rentmeesters, als ze een contract met de schippers afsluiten. Het drinken op stadskosten is zoo gewoon, dat men er niets vreemds in vindt, aan enkele leden van de Staten van Holland en Zeeland, een feestmaal aan te bieden, als deze gedurende het beleg naar Bergen op Zoom komen, om zich te overtuigen van de hopelooze toestand.

Met groote naïveteit vermelden de stadsrekeningen al deze posten en de motieven, die tot de feesten geleid hebben. Als enkel voorbeeld uit vele mogen dienen de resolutie van de vroedschap en de daarbij behorende post van de stadsrekening.

“14 Juli 1588. Alsoo men van ouden tyd jaerlix gewoonlick is geweest die van de oude ende nieuwe weth eens by den anderen te hebben om tsaemen een blyde maelyt te doene ende vruntschappe te houden, ende dat doccasie daertoe op morgen wel soude dienen overmits de Heere van Orsmael alhier was gecomen ten eynde den selven mede in eenen te tracteeren gelyck deselve aen eenige vant collegie in Hollandt wesende wel gedaen hadde, is oversulcx geresolveert, dat myn Heeren vant Collegie sullen doen den cost ende dat men vander stadt wegen

*sal doen ende betalen den wijn ende dranck, ordonnerende den hofmr. ende rentmeesters hen daernaer respectieve te reguleren”¹³⁾.
“Item alsoo opt 15e ende 16e July metten Heeren Drossaerd oude ende nieuwe weth mitsgaders oock de heeren van Osmale die ministers¹⁴⁾ ende andere genoode Heeren is gehouden een vroolycke maelyt om aen denselven Osmale te recommandeeren tfaict vanden lande van Brabant, als edele van dyen, ende alsdoen gehaelt is soo ten huysen van Lucas de Gheet ende Lowys Duchesne Rinschen ende Franschen wijn ende inden Wolsack Engels ende Dorts bier, volgens dafferekeninge niet hen luyden gedaen, alsoo die van tcollegie tot haren laste namen doncosten vande maelyt als spyse ende andersints ende dat hiermede de stad eere bewaert is geweest, betaelt aan den voors. wijn ende bier volgens de collegiale resolutie daeroppe genomen den 14en July 112 gl. 6 st”.*

Het doet zonderling en weinig sympathiek aan te bemerken dat de laatste stadsgelden verdwijnen in de zakken van de magistraat, van Lucas de Gheet, herbergier in de Valk, van Jan de Hase, waard in de Helm en van den wijnhandelaar Duchesne, als men daarbij bedenkt, dat het voor niemand meer een geheim is, dat Parma het oog geslagen heeft op Bergen, dat de vestingwerken in deplorabele toestand zijn, dat veel nieuwe bolwerken begonnen en niet afgemaakt zijn, en dat de stad daardoor op veel plaatsen open ligt.

Als de gouverneur de hulp van het stadsbestuur inroept, dan is er geen geld voor de meest noodzakelijke dingen te vinden, het is of de inwoners van Bergen op Zoom denken: ‘Het rijke Holland en Zeeland

¹³⁾ Stadsrekening

¹⁴⁾ predikanten

hebben zoo groot belang bij het behoud van Bergen, dat zij ten slotte het geld toch verschaffen’.

Daarom worden op 23 Maart de wethouder Cornelis Jansz, crudenier en de griffier van der Perre naar Middelburg gezonden met opdracht, geld te vragen als voorschot voor het afwerken van de versterkingen der stad.

De Heeren Staten van Zeeland spelen het zelfde spel. Zij antwoorden, dat zij niet voltallig zijn en dus geen besluit kunnen nemen, zij zijn bovendien door de Raad van State ontheven van de verplichting om geld te verstrekken voor de verdediging van Bergen. Ook zij schuiven het op de lange laan, hopen dat de inwoners van Bergen op Zoom als de nood aan de man komt, toch geld zullen vinden voor deze uitgaven ofwel dat Holland de zaak ten langen leste zal financieren.

3 Mei verschijnt op het stadhuis te Bergen op Zoom de Engelsche bevelhebber Sir William Drury. Hij legt zijn commissiebrief over, vermeldend, dat hij benoemd is tot gouverneur van Bergen, waardoor Wingfield, die tijdelijk deze functie heeft waargenomen, weder gewoon troepencommandant wordt. Wingfield heeft echter, toen Read als gouverneur aftrad, bezit genomen van het Groot Hoff zijnde de woning van den gouverneur (tegenwoordig militair hospitaal)¹⁵). Drury zegt, dat hij zijn intrek wil nemen in het Groot Hoff en hij verzoekt het van de noodige meubels te voorzien.

Het stadsbestuur legt hem uit, dat er geen geld is. Bovendien heeft de waarnemend gouverneur het huis nog niet ontruimd. Drury wil de knoop doorhakken, hij moet onderdak en zegt, dat als men hem

¹⁵ Wouwestraat cq Gouvernementsplein 1; Het Gouvernement.

driehonderd gulden voorschiet op zijn tractement, hij zichzelf wel zal helpen.

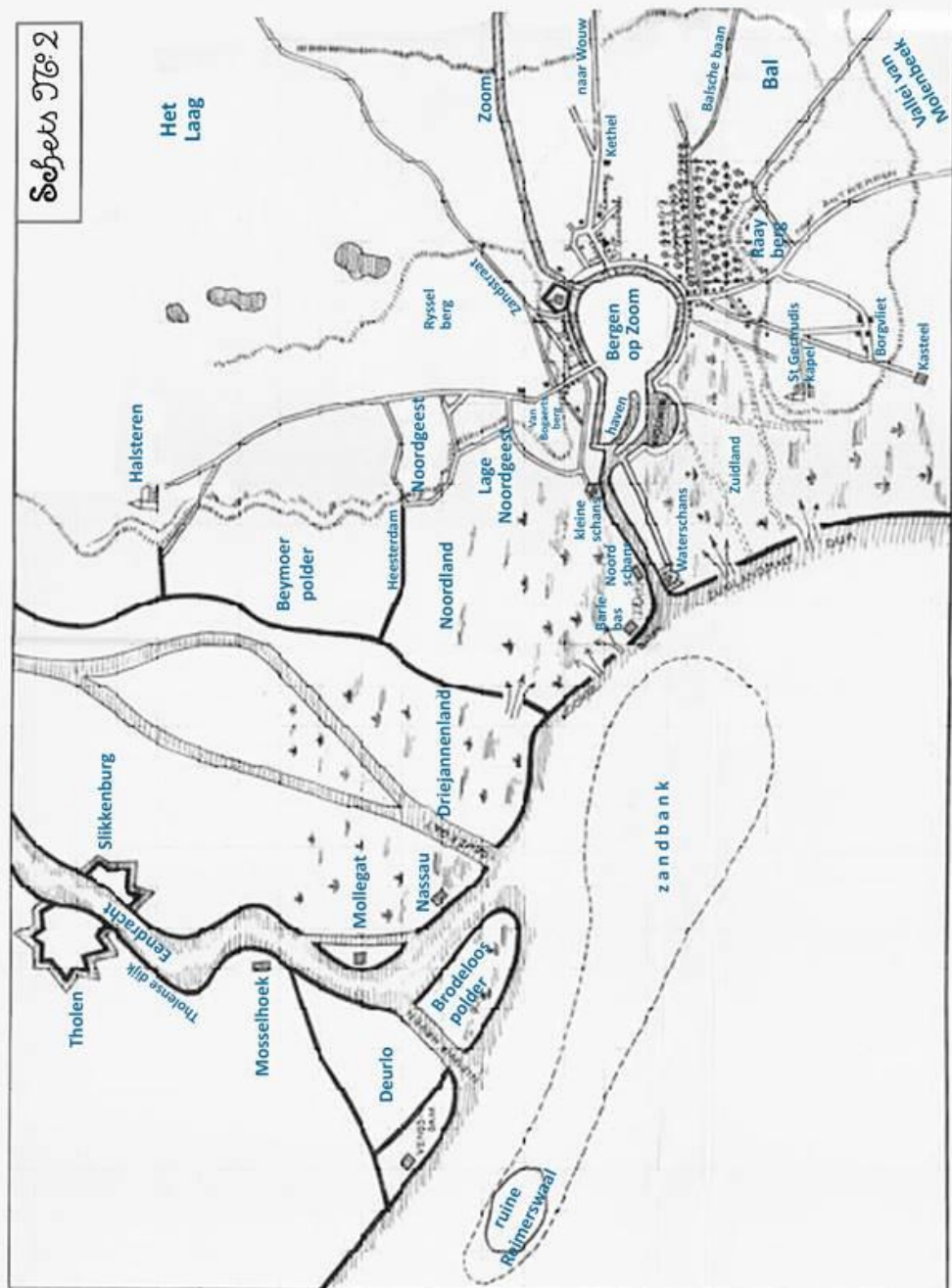
De stad stemt oogenschijnlijk toe, maar besluit... *“dat men tot minster quetsinge van de borgery ende meeste profytyt deser stadt denselven gouverneur hierinne sal gelieven ende by provisie sal tellen twee hondert kar. gld. ende de rest binnen gevuechlicken termyn, soo verre men hem daermede nyet en soude connen contenteeren.. “*

Men probeert hem dus met fl. 200 voorschot af te schepen, maar nu komen de rentmeesters met de verklaring, *“dat hun comptoir van gelde was onversien “*. De heeren brengen daarom in rondvraag, wie er nog wat kan missen.

Cornelis Jansz heeft nog wat geld onder zijn berusting, hij kan desnoods fl. 150 voorschieten, terwijl Willem Fransz tot fl. 100 kan gaan. Men belooft hun zoo spoedig mogelijk te betalen uit de opbrengst van enkele vonnissen, die nog ten uitvoer gelegd moeten worden en de heeren gaan naar huis, tevreden dat ze de zaken zoo slim geregeld hebben, want als Drury later het voorschot terugbetaalt, dan heeft de geheele transactie hun niets gekost.

Doch ook Drury heeft spoedig berouw over zijn breed gebaar, want als hij de fl. 200 heeft ontvangen, komt hij op de zaak terug en zegt, dat hij wel voor meubelen zal zorgen, doch dat er nog bedden verdwenen zijn, en dat al het koper- en tinwerk uit de keuken ontbreekt. Blijkbaar heeft Wingfield er beslag op gelegd. De heeren willen niet toegeven en durven evenmin weigeren. Ten slotte komt men overeen, dat de stad het keukengerief zal betalen, dat Drury zal zorgen voor het linnengoed en voor het tinwerk. Van stadswege zal het ijzer- en koperwerk gekocht worden, benevens twee of drie goede bedzakken voor de bedden, die Wingfield niet heeft medegenomen.

Sketches 1 & 2

Na eerst zijn kleine particuliere belangen te hebben geregeld, spreekt Drury over de slechte toestand der fortificatien. Het stadsbestuur belooft te helpen en geeft een ordonnantie uit, vermeldend, dat alle eigenaars van paarden en wagens met het slaan van de poortklok met hun paarden en wagens op de markt gereed moeten staan, om te gaan werken op de plaats, die men hun zal aanwijzen. Men rekt reeds op onwil, want de eigenaars worden gewaarschuwd, hun karren niet te verstoppen of onklaar te maken. Ze zullen dan gestraft worden met fl. 25 boete, volgens de gewoonte dier dagen te verdeelen in drie gelijke deelen, het eerste voor den markies, het tweede voor de stad, het derde voor den aanbrenger.

Niemand gelooft dat allen hieraan zullen gehoor geven en slechts vijf eigenaars verschijnen, de anderen hebben het erop gewaagd, weg te blijven. Zij die gekomen zijn hebben zich onvergenoegd betoond over de slechte betaling. “.. *dicwylen onwillich syn vallende midts dat sy hun beclagen vanden soberen toon tot groote prejuditie ende naerdeele vande gemeene lants dienste...* “

Op verzoek van den gouverneur zal men voortaan aan elk hunner 4 stuivers per dag uitbetalen. Dit bedrag moet betaald worden uit het geld, bestemd voor de fortificatien, doch dit laatste moet weer gehaald worden uit de opbrengst van de accijnsen, die zoo bitter weinig leveren, daar de militairen vrij zijn.

De gouverneur geeft het niet op. Hij eischt, dat alle karren gebruikt zullen worden, maar het stadsbestuur ontduikt zijn eisch en roept nog vijf eigenaars met hun paarden en karren. Ze moeten werken aan het ravelijn aan het hellegat.

En hoe moet men aan het geld komen? Ook hier weet het stadsbestuur zich met de noodige slimheid te redden. De resolutie vermeldt: “... *dat men vooral debvoir doen sal vander stadtswege dat*

doncosten van desen syn te recouvreren opte dorpen die daertoe gescreven syn, daeraen de heer Drossaert gelieven sal gelyck hy ook midtsdesen gelooft de goede handt te houden opdat sulcx te wercke mochte come ende de stad midts heur sober incomen daeraff mochte worden ontlast”.

De gedachtengang is niet kwaad. De macht van den drossaard strekt zich niet alleen uit over de stad maar ook over de dorpen van het Markiezaat. De drossaard heeft een geschenk gehad en heeft beloofd dat men op zijn steun kan rekenen. Nu beslist men in overleg met den drossaard dat het bedrag betaald moet worden door de dorpen, die nota bene bij de komst des vijands dadelijk gebrandschat en bezet worden en die niet het minste belang hebben bij de staat, waarin de vestingwerken der stad zich bevinden.

Temidden van deze kleine gebeurtenissen van het dagelijksch bestaan vergeet het bestuur toch niet een blik in de toekomst te slaan, en aan een uitbreidingsplan te denken. Door de oorlog zijn alle buitenwijken vernield, maar eens zal de vrede terugkeeren en daarmede de welvaart. Oorspronkelijk eindigde de ommuurde stad bij de Lieve Vrouwepoort. Daarop was omstreeks 1500 het havenkwartier erbij getrokken, het werd ommuurd tot aan de Hampoort en de Jacobspoort en het is later geleidelijk volgebouwd.

Nu is aan het (haven)hoofd een groote schans gebouwd en er is evenwijdig aan de oude haven een nieuwe haven gegraven, en tusschen beide havens is een kleine polder ontstaan. (Zie [Schets No 2](#)). Het is de aangewezen plaats om later zoutkeeten en potbakkerijen op

te richten en waar eens de kapel van O.L.V. opt Steksken ¹⁶⁾ stond is de geschikte plaats om huisjes te bouwen voor de visschers en schippers. Maar deze polder ligt buiten de jurisdictie van de stad. Het stadsbestuur heeft daar niets te zeggen, ongestraft kan daar het tapverbod overtreden worden. Het is de grond van den markies en daarom vraagt men aan Prins Maurits of men dit stuk grond mag hebben.

Om den prins gunstig te stemmen, zegt men : “ *... ende hoewel tvoorseide lant in der tyt is van cleyner importantie ende weerde, nochtans in toecomende tyden wel soude dienen omme tot een voorstadt betimmert te worden...*”

Maurits geeft zijn toestemming maar de oorlog zal zoo lang duren en de armoede zal zoo groot worden, dat het uitbreidingsplan, hoe goed ook bedoeld, nooit zal worden uitgevoerd. En steeds vragen de bevelhebbers geld of levensmiddelen.

13 Juni moeten de compagnien van Basqueville en Wingfield naar Ostende vertrekken. De commandanten vragen voor de soldaten brood en bier. Men zou zoo graag weigeren, maar durft het niet, en men besluit “ *... dat men de voors. levering om beters wille ende om misverstant te verhoeden voor deze reyse zonder consequentie zal doen...*”

Men stemt toe ‘*sonder consequentie*’ maar reeds de volgende dag staan daar 21 man van de compagnie van Champernay, ze zijn niet meegenomen naar Ostende daar het recruten zijn, de mannen hebben

¹⁶ Deze kapel stond in de bocht waar het havenkanaal oostwaarts buigt naar de haveningang. Een dergelijke plaats voor een Lievevrouwebeeld was ook in andere havenplaatsen gebruikelijk (Vlissingen, Antwerpen, Brugge) en fungeerde als plaats voor een laatste groet en dank voor een geslaagde reis of verzoek voor een aan te vangen reis.

soldij noch levensmiddelen, en weer besluit men om beters wille toe te stemmen.

Drury is nog steeds niet tevreden over het werk aan de versterkingen, men schiet niet op, en hij eischt, dat het binnen veertien dagen klaar moet zijn, “*ende dat by toedoene vande borgeren of te by furnissementen van gelde.*”

De Heeren hebben er slag van de zaak op de lange baan te schuiven, hoewel zij weten dat ze een gevaarlijk spel spelen nu de stad binnen zeer korten tijd belegerd kan worden.

14 Juni stelt de gouverneur na bespreking in de krijgsraad zijn eisch; men besluit den volgenden dag de Breede Raad bijeen te roepen, en de vraag te stellen: “Hoe kan men den gouverneur tevreden stellen en ‘*ter minste quetsinge van de borgery*’ de zaak afdoen”.

De Breede Raad betoogt dat er allerlei middelen zijn, bij capitale schatting, quotificatie en andere methoden maar voordat men een beslissing neemt, moet men eerst weten hoe groot het bedrag is, dat benodigd zou zijn.

Een paar dagen later komt de magistraat bijeen. De burgemeester heeft na “*beroeping metter bellen tot allen wercklyden*” dus nadat men de Omroeper had rondgezonden, bevonden dat er niemand genegen is de werken voor het vluchtig geraamde bedrag van fl. 1800 uit te voeren. Om den gouverneur te believen voegt men erbij “*ende gemerckt nochtans deselve wercke tot conservatie der voirs. stadt nootelyck synde wel behoiren in alle diligentie bevoirdert te zyn.*”

De burgemeester en schepenen vinden, dat men hierover de Breede Raad om advies moet vragen, die daarom voor den volgenden dag wordt bijeengeroepen.

De volgende dag komt de Breede Raad bijeen, de burgemeester bericht, dat hij voor fl. 1800 geen aannemer heeft kunnen vinden, maar dat hij ondershands vernomen heeft, dat er voor fl. 2000 wel iemand te vinden zal zijn. De vrijdom van accijns zit hem hoog want hij voegt er aan toe *“Ende naerdien wy vander stadt wegen ontrent den grooten vrijdom vande capiteinen, officieren ende soetelaers waerdoor het incomen vande accyse zeer sober waere, ende in consideratie vande groote extra ordinarische oorlochslasten die de voirs. Stadt dagelycx moeste dragen egeen middelen hadde noch en wisten, om die voirs. fortificatie te stellen, ten ware door eenige nadere middelen bij mijn voor 's heeren comparanten tadviseeren...”*.

Na deze vraag van den burgemeester trekken de heeren zich ter beraadsiaging terug. Als zij terugkeeren adviseeren zij de bestaande hoofdelijke omslag voor drie maanden te continueeren. Tevens wordt een commissie benoemd, die ieders bedrag voor de hoofdelijke omslag zal vaststellen.

Er wordt een ordonnantie uitgegeven, vermeldend, dat de schatting zal geheven worden, *“...door het heftig ende zeer instantelyck aen geven des heren gouverneur ende dyen van den crychsrade, ende oock by aensien, dat deselve stadt tot verscheyden plaetsen es open liggende ende grootelicx periculiteerende tegens de listige aenslage des vyants....”*

Nadat op deze wijze gezorgd is, dat het geld bijeen komt, worden de arbeiders te werk gesteld, maar er komen zulke ernstige klachten, dat het stadsbestuur wederom nieuwe bevelen moet uitgeven.

Zoo beklaagt de gouverneur zich over de werklieden die *“seer late ende tragelyck te wercke zyn comende”* en er wordt een nieuwe ordonnantie uitgegeven, om hen tot meer stiptheid aan te manen.

Ook over de soldaten komen klachten, het blijkt dat de desertie hand over hand toeneemt en het wordt aan de schippers verboden soldaten te vervoeren, indien deze niet voorzien zijn van een behoorlijk paspoort, gevisieerd door de gecommiteerden van de wachten. Ook de predikanten klagen, de bevolking komt niet behoorlijk ter kerk, men wandelt, dobbelt en zit in de kroegen. Het stadsbestuur geeft een ordonnantie uit waarin gelast wordt des zondags de winkels gesloten te houden terwijl het verboden is des zondags, zoowel gedurende de morgen- als de middagpredikatie over de markt te wandelen of te gaan *“drincken, spelen, dobbelen, bollen cloppen, ende andersints genouchsaem in versmadenisse ende verachteringe vanden dienst Godts”*.

Het stadsbestuur zelf is ook ontevreden, ditmaal op den gouverneur Drury, die in het geheel de hand niet houdt aan de bepalingen van de accijnsen. Hij is wel gezonden met een commissiebrief, maar de stad zou gaarne zien, dat hij een scherp omschreven instructie kreeg. De burgemeester van buiten en de griffier gaan naar den Haag, ze zullen allerlei dingen aanbinden, maar ze gaan ook *“omme aldaer te beslichten sekere swarigheden tusschen den gouverneur Drury ende dese stadt geresen, mits gaeders oock aen te houden dat deselve gouverneur soude syn commissie gelimiteert worden, op sekere instructie..”* De beide heeren blijven 20 dagen weg en verteren daarbij op stadskosten ongeveer fl. 150.

Met de vestingwerken gaat het maar slecht en Drury waarschuwt het stadsbestuur begin Juli nog eens, dat hij zekere berichten heeft, dat de vijand het oog heeft geslagen op het land van Goes, Tholen of Bergen. Precies weet hij de plannen niet en hij eischt, dat men dagelijks nog tien karren zal sturen om aan de vesting te werken, *‘liggende dezelve*

seer dangereus'. De stad beslist, dat men 7 karren zal geven en draagt aan den rentmeester op, ze te huren op de meest voordeelige voorwaarden.

Half Juli ontstaan er moeilijkheden. De amunitiemeester Dierkens, die ook het levensmiddelenmagazijn onder zijn bevelen heeft, is uit de stad, het magazijn is op slot en er zijn geen levensmiddelen. De gouverneur zegt, dat als de stad er niet voor zorgt, hij alles op stadsrekening zal aanschaffen. De magistraat, bang voor mouterij besluit toe te geven om beters wille *“naerdyen men tselve nyet en hadde connen geexcuseeren, ende sonder tselve te trecken in voorder consequentie”*.

De rentmeesters hebben intusschen gezocht naar personen die nog karren willen leveren. Zij hebben gevonden *“eenige particuliere personen, het welvaren ende conservatie deser stadt seer toegedane synde”* die zoo lichtgeloovig zijn om op crediet te willen werken. Ze zullen voor kar, paard, bestuurder en bevrachter samen 25 st. per dag ontvangen, d.w.z. later, *“op behoirlycke beloefnisse van betalinge tenden de dry naer date van desen”*.

Intusschen vieren de heeren zooals reeds vermeld de blijde maaltijd met den heer van Orsmale, welke feest ruim fl. 112. aan de stadskas onttrekt.

Weer komt Drury klagen, er is in het magazijn nog een groote voorraad stokvisch die hij niet gebruiken kan, maar intusschen heeft de compagnie van Fremin geen eten of drinken, en men besluit de stokvisch ter plaatse te verkoopen, en van de opbrengst brood, bier en haver te koopen. Het gaat blijkbaar schoorvoetend, de resolutie zegt *“want men tselve nyet en heeft connen excuseeren, wat redenen daertegen syn geallegeert.”*

Eind Juli wendt kapitein Bannester zich tot het stadsbestuur. Het stuk is de moeite waard om bekeken te worden. Hij is al twaalf maanden in de stad en heeft nog nooit een geschenk gehad. Hij heeft ook geen huisvesting gevraagd, omdat hij zich met eigen meubelen beholpen heeft, maar nu is zijn vrouw naar Engeland teruggegaan (veel militairen doen dit met het oog op het naderend beleg) en nu vraagt hij *“eenige maentelicke gratuiteyt”*.

Hij behoort weliswaar tot de lagere goden, maar het is toch raadzaam hem te vriend te houden. Hij zelf vindt dit ook, want hij licht zijn verzoek toe met de opmerking, dat hij in toestemmend geval belooft, alle schepen, wagens en goederen die de stad uit of in gaan ongemolesteerd zal laten, ja zelfs hen behulpzaam zijn, en *“oick op alle clachten van de borgeren behoirlyck te voirsien ende mede des versocht synde alle soetelaerskelders te helpen visiteeren ende correctie op alle frauden te doen”*.

De burgemeester van buiten krijgt opdracht om *“ter minste quetsinge vander stad”* met deze militair te onderhandelen over het bedrag, waarvoor hij ten slotte zijn plicht zal willen nakomen. Over één ding zijn de heeren van de magistraat het eens, nl. dat zij zoo min mogelijk aan deze maandelijksche toelage zullen bijdragen. Zij besluiten reeds hij voorbaat om de groentehandelaars en dergelijken, die buiten de stad wonen en het meeste belang erbij hebben dat zij *‘ongemolesteerd’* blijven, bijeen te laten komen en met hen af te spreken, welk aandeel zij in deze *‘gratuiteyt’* zullen verschaffen. Het voorbeeld van Bannester vindt navolging. Ook de Engelsche kapitein Salsborch vraagt een toelage van de stad, hij zegt niet minder te zijn dan de andere kapiteins, en men besluit hem twee aem Rijnwijn te schenken, die hij bereids in de Valk heeft gehaald, *“verhopende dat*

dese Salsborch hierdoor mede geoirsaeckt sal wesen, deser stadt ende borgeren allen goeden dienst te doen. “

Juli is nog niet ten einde of het is reeds tot Drury doorgedrongen dat het stadsbestuur zich over hem beklaagd heeft.

Hij verschijnt in de Raad en vraagt rekenschap van de klachten. Hij heeft gehoord, dat men *“soude over hem gedaen hebben seeckere particuliere clagte in respecte van het maintainement vande assyse ende dat deselve geduerende de tyt van syn gouvernement soude syn gediminueert door syn toedoen ofte negligentie”*.

Hij vraagt of hij eens inzage mag hebben van de lastgeving, die de heeren afgezanten van de magistraat hebben meegekregen. De heeren beraadslagen, wat zij doen moeten, ze vinden het niet *‘geraetsaem’* om open kaart te spelen en besluiten daarom iemand af te vaardigen om met den gouverneur te spreken.

Intusschen blijkt, dat de gouverneur het hoog opneemt. Hij wil zelf naar Den Haag gaan om zich daar te verantwoorden, en de stad besluit dat de burgemeester en de griffier mee zullen gaan om altijd klaar te zijn om van hun kant de zaak uit te leggen. Aan den gouverneur schrijven zij een brief vermeldend, dat zij zich niet formeel over hem beklaagd hebben, maar dat ze aan de Staten verzocht hebben een instructie op te stellen en dat ze hopen hem dit stuk spoedig ter hand te kunnen stellen.

27 Augustus schrijven de heeren van het stadsbestuur een brief aan de Raad van State met verzoek de bedoelde instructie zoo spoedig mogelijk te zenden, en als post scriptum voegen zij eraan toe, dat na het schrijven van de brief de sergeant majoor en de kapiteins van het garnizoen in de Raad zijn verschenen, met het bericht dat zij er zeker van waren, dat de vijand thans in opmarsch was. Dat zij er met de

meeste kracht op aandrongen, dat de half voltooide werken, vooral het ravelijn aan de Steenbergsche poort zouden worden afgewerkt, dat men de karren en de werklieden tot nu toe door de dorpen van Brabant had laten betalen, maar dat ook daar geen geld meer te halen is.

De militairen hebben het bij het rechte eind gehad, **27 Augustus** heeft men nog een waarschuwing van het Engelsche hof gehad en ijverig verkennen de ruiters van Bacx de omstreken in de hoop zoo vroegtijdig mogelijk de nadering van Parma's troepen te kunnen signaleeren. Nabij Eeckeren stuiten zij op twee gewapende mannen, die door hun zwierige kleedij de aandacht trekken en hopend op een behoorlijk losgeld nemen zij hen als gevangenen naar Bergen op Zoom mede. De beide mannen zijn ten hoogste verbaasd. De eene is een officier van het geschut, de andere een amunitiemeester van Parma, ze hadden de opdracht zich bij het leger voor Bergen op Zoom te voevoegen en verkeerden in de meening, dat de stad reeds belegerd was. Van hen verneemt men, dat het leger ter sterkte van 36.000 man inderdaad in opmarsch is.

31 Augustus komt er bericht, dat aan het hoofd schepen zijn aangekomen met Hollandsche troepen, nl. de compagnien Hartaing, Greve en Achthoven. De vroedschap is niet op deze aanwinst gesteld voornamelijk omdat men liever geen troepen van verschillende nationaliteit in de stad heeft, het geeft altijd aanleiding tot misverstand en ongeregeldheden terwijl de Nederlanders bovendien tegenover de anderen steeds een hooge toon aanslaan [.....]. Daarbij komt, dat de manschappen van de drie compagnien zich nu reeds beklagen, "*van geen gelt in ses maenden herwaerts dan eenich*

sober onderhout ontfangen te hebben, dat het eerlang soude mogen causeeren eenige alteratie tenderende tot gantsche ruïne van de borgeren”.

Met spoed worden twee afgezanten naar Middelburg gezonden om Willoughby hiermede in kennis te stellen, ze zullen dan doorreizen naar Holland en verzoeken van deze zending verschoond te blijven; mocht Holland erop staan, dan moet het tegelijk orde op de betaling der mannen stellen.

Het succes van de afgezanten is niet groot, den Raad van State antwoordt : *“Voorts wat aengaet de compagnien uyt Hollandt ende Zeelandt tot versekertheydt van Uluyder stede tegen des viants gewalt aldaer gesonden, ofte die vorders noch gesonden mogen werden, begeeren wy dat ghy die soo veel doenlyck ten beste wilt accomodeeren ende doen accomodeeren ende wy sullen die van Hollandt alle bevorderinge doen, dat die opter zelve repartitie staande voortaan beter onderhouden mogen worden”.*

Een paar dagen later zendt de Raad van State een brief aan den gouverneur waarin hij schrijft, dat de soldaten zoo goed mogelijk geaccomodeert zullen worden, om *“ daerdoor te voorkomen alle desordre die ter Ursachen van dyen souden mogen onder henluyden reysen...”*

Verder krijgt de gouverneur de raad, toezicht te houden, dat de troepen maandelijks van kwartieren zullen wisselen. Dit is een goede maatregel. Een deel der manschappen is ingekwartierd bij de burgerij en heeft het betrekkelijk goed, de anderen liggen op stroo in de verlaten kapellen of in de schansen.

Veel bereikt men er niet mee. Dit jaar is het moeilijkste van de geheele oorlog. De kassen zijn leeg, de tucht is weg, en het baat niets, of de Staten van Holland aan hun verplichting tot betalen herinnerd worden

en men den gouverneur nog eens inprent, dat hij de tucht goed moet handhaven. En dus is Bergen op Zoom verplicht deze slecht betaalde miltzieke mannen te ontvangen en onderdak in de eigen woningen der burgerij te verleenen.

Intusschen heeft men aan Drury een lijst gezonden, waaruit eindelijk blijkt, wat de eigenlijke grieven tegen den gouverneur zijn:

- De soldaten houden zelf taverne ten huize van de burgers, bij wie zij ingekwartierd zijn, zij verkoopen daar accijnsvrije drank, de stad eischt, dat de accijnsvrije drank slechts zal geschonken worden door de gezworen zoetelaars, die hun bedrijf alleen mogen uitoefenen in de door hen gehuurde huizen of kelders.
- Buiten de poorten, bij de waterschans zijn taveernes en herbergen ontstaan, die buiten de jurisdictie der stad liggen, men wil, dat Drury dit zal verbieden.
- De soldaten, die binnen de stad liggen en niets te doen hebben, gaan geld verdienen door het beoefenen van het een of ander handwerk, zeer ten nadeele van de eigen handwerkslieden.
- De soldaten nemen dikwijls geen genoegen met het logies dat voor hen bestemd is, ze stellen hooge eischen of verlangen geldelijke vergoeding. Ook hieraan moet een eind komen.
- De burgerbevolking wil dat de in- en uitvoer van vee en levensmiddelen naar Holland en Zeeland ongestoord zal kunnen plaats hebben en ten slotte dat de sergeant majoor opdracht zal krijgen om samen met leden van de vroedschap de huizen en kelders van de zoetelaars te visiteeren en orde te stellen op overtredingen.

Met deze lijst in de hand verschijnt Drury in de vergadering van de vroedschap. Hij is vriendelijker dan ooit en vraagt of men hem de attestatie wil geven, waarom hij gevraagd heeft, het bewijs dat hij altijd trouw zijn verplichtingen is nagekomen. De burgemeester zegt, dat hij de zaak zal bespreken, en Drury, zijn bevreesing uitdrukkend, dat men hem zijn attestatie niet zou geven zegt, wijzend op de lijst, die men heeft ter hand gesteld: *“Eh bien, messieurs, je vous donne le bonsoir, quand vous me ferez cela, je vous ferai cecy.”*

Waarom is Drury plotseling zoo gemoedelijk gestemd? Het loont de moeite, dit geval uit te pluizen, het geeft een kijk op hetgeen er achter de schermen gebeurt.

In de tijd, toen het eene Engelsche garnizoen het andere opvolgde, wisselde men ook telkens van gouverneur. Een der gouverneurs was Thomas Morgan, die als gunsteling van Leycester deze plaats had gekregen. Hij mocht zich echter allerminst verheugen in de gunst van Willoughby, die toen nog de ondercommandant van Leycester was. Om zich op den duur staande te kunnen houden, deed Morgan alles om de gunst van de Staten, van de magistraat van Bergen op Zoom en van de bevolking te verwerven. Vermoedelijk ging hij ook de fraude van de accijns tegen. Toch waagde Willoughby het, zoodra Leycester voorgoed weg was, Morgan van zijn gouvernement te ontzetten en hem na eenigen tijd te vervangen door zijn eigen gunsteling Drury. Morgan vroeg nu zoowel aan de Staten als aan de magistraat van Bergen op Zoom brieven van recommandatie, die men hem gaf. Voorzien van deze stukken wendde hij zich tot de koningin van Engeland om zijn zaak te bepleiten.

Willoughby en Drury waren natuurlijk geheel op de hoogte van hetgeen er achter de schermen gebeurde en vermoedelijk is de klacht

van de magistraat over de handelingen van Drury slechts een schakel in de ketting van pogingen om Morgan terug te krijgen.

Het eerste moment is Drury zeer verbolgen over het optreden van het stadsbestuur, maar als hij de situatie beter overdenkt begrijpt hij, dat hij moet probeeren evenals Morgan een ‘bewijs van goed gedrag’ te verkrijgen. Vandaar zijn onverwacht soepele houding tegenover de magistraat en zijn belofte om trouw alle verplichtingen na te komen, als men hem zijn attestatie verstrekt. Vandaar ook het talmen van de magistraat, zij gaat pas over tot het afgeven van het gevraagde stuk als bekend is, dat de kansen voor Drury verkeken zijn, zooals wij straks zullen zien.

Met die instructie voor Drury wil het niet vlotten. De Raad van State is allesbehalve tevreden over de plichtsbetrachting van de Bergsche vroedschap. In de belangrijke vestingen heeft de regeering magazijnen aangelegd, waarin wapenen, munitie en levensmiddelen voor het garnizoen worden opgelegd. Ze zijn bestemd als een reserve, indien plotseling b.v. na een gevecht wapens moeten worden verstrekt, of indien door handelingen van den vijand de levensmiddelen niet tijdig kunnen worden aangevuld. Ze zijn echter allerminst bestemd om Engelsche of Schotsche troepen, die zonder wapenen overkomen, daaruit van wapenen te voorzien of om de troep voedsel te verstrekken, hetgeen moet geschieden door de commandanten, die daarvoor betaald worden. Terwijl de Raad van State vermeende, dat het Bergsche magazijn goed voorzien was, blijkt het vrijwel geheel leeg te zijn, hetgeen de schuld is van het stadsbestuur onder welks toezicht dit magazijn was gesteld.

De commis Doublet is gestorven, men heeft Joris Dierkens in zijn plaats benoemd. Het stadsbestuur heeft intusschen zelf ook wapens en voorraden uitgegeven, de Raad van State kan er geen touw aan vast

knoopen en eischt van het stadsbestuur binnen veertien dagen uitsluitel.

“Soo hebben wy Uluyden hiermede wel willen versoucken ende nyettemin ordonneren, daervan vooreerst pertinenten staet van wat by Uluyden inde voors tyt is uytgegeven daerinne alle soorten van vivres ende ammunitien wel claerlyck ende elck bysonder gespecificeert zijn, over te senden”.

Eerst als de stad hieraan behoorlijk gevolg gegeven heeft, zal de Raad van State eens terugkomen op die zaak van de instructie.

Het is intusschen **9 September** geworden, steeds nauwkeuriger worden de berichten omtrent de opmarsch van den vijand en Willoughby inspecteert op dien dag de troepen.

Zooals we weten, eindigt de ommuurde stad bij de Hampoort, en op de plaats waar de haven een bocht naar het westen maakt ligt aan de Noordzijde het ‘*cleyn schansken*’¹⁷). Verder gaande ligt nog de Noordschans, en aan de zuidzijde van de haven aan het uiteinde de Nieuwe of Waterschans.

In de vesting liggen 9 vendels voetvolk en 3 op de schansen, verder liggen er vier vanen ruiters, nl. Paulus Bacx met 75 lanciers, Marcelis Bacx met 65 karabiniers en de Engelsche vanen van Parker en Pauly (de laatste is de vaan van Willoughby). Holland, steeds klaar om te steunen, zendt een groote partij buskruit.

Willoughby inspecteert ook de vestingwerken, hij is zeer ontstemd, dat er zoo langzaam gewerkt wordt, al dat gemarchandeer over een paar karren en het lijdelijk verzet van vroedschap en burgerij hebben ten

¹⁷

[Zie schets 1](#)

gevolge gehad, dat de stad nog steeds niet behoorlijk verdedigbaar is en hij wil daarom doortastend optreden.

Op **12 September** in alle vroegte verschijnt hij met Drury op het stadhuis en roept met spoed het stadsbestuur bijeen. Hij wijst op het dreigende gevaar en eischt, dat de stad in 8 kwartieren zal worden verdeeld, de inwoners zullen bij toerbeurt, dagelijks aan de vesting moeten werken op de plaats, die hun zal worden aangewezen.

Bovendien moeten de burgers van stonden aan de wapens dragen en medewerken aan de verdediging van de stad. Het werken aan de vesten zal geschieden onder toezicht van leden van het stadsbestuur, met name genoemd, als zij om de een of andere reden afwezig zijn, zullen andere vooraanstaande burgers hen moeten vervangen.

Na deze bespreking reist Willoughby zoo snel mogelijk naar Zeeland om rapport uit te brengen over de toestand en om de Staten aanvulling van krijgsvorraden en materialen te vragen.

Intusschen is de vijand reeds te Wouw aangekomen. De burgers voelen er niets voor de wapenen voor verdediging der stad op te nemen, wel worden er allerlei voorbereidende maatregelen genomen, er worden zelfs commandanten benoemd, maar de een na de andere komt met de verontschuldiging, dat hem indertijd door den kapitein La Garde de wapenen zijn ontnomen, en dat hij dus niet kan medevechten. Het is te begrijpen, dat dit de goede verstandhouding met den gouverneur niet in de hand werkt vooral als men bedenkt, dat de magistraatspersonen jaarlijks hun toelagen genoten hebben als hoofdman van de kolveniers, van de voetboog- en van de handboogschutter en dat zij, nu het er op aan komt zich afzijdig houden. Inderdaad heeft de burgerij van Bergen op Zoom niet medegestreden in dit beleg.

Aan de bouw van de vestingswerken kunnen de inwoners zich echter niet geheel onttrekken, ze kunnen geen enkele redelijke verontschuldiging aanvoeren en dus geeft de vroedschap op 13 September een ordonnantie uit, men verschuilt zich achter de militairen vermeldt uitdrukkelijk in de aanhef van de ordonnantie, “*dat de heer Gouverneur ende die van den crychsrade daertoe zeer heftich syn aenhoudende.*”

Daarom “*wordt oversulcx by myn Heeren Borgemeesters ende schepenen mits desen eenen yegelycken, poorteren, poorterssen ende ingeset enen deser stadt belast ende bevolen zonder eenige excuse daegelicx zoo wanneer het hun beurte ende Zyluyden metten uytroep vander bellen oft andersints particuliereyck daeraff geadverteert sullen syn te comen in persone oft ten minste te stellen eenige bequaeme jongens ter discretie van de opsienders daertoe gestelt...*”

Intusschen is de wachtdienst op de toren en op de wallen ingesteld en steeds staat een deel der ruitery klaar om in te grijpen als er gevaar mocht dreigen.

Op een van de volgende dagen ziet de torenwachter langs de Wouwsche weg een klein troepje vijandelijke ruiters, blijkbaar verkenners de stad naderen. Hij luidt alarm en Drury doet met zijn ruiters onmiddellijk een uitval en geeft aan de rest van de bezetting order, onder de wapenen te komen en eveneens uit te rukken om hem te steunen.

Natuurlijk trekken de enkele vijandelijke verkenners, als zij zien dat ze ontdekt zijn, zoo spoedig mogelijk terug, achtervolgd door de geheele ruitermacht van Drury. De rest van de bezetting, die later tot uitrukken gereed is en er niets voor voelt, de stad onverdedigd achter te laten, gaat niet verder dan de Bergsche baan en houdt daar op eigen gezag

halt. Drury stormt met zijn ruiters onbesuisd verder tot aan het kerkhof van Wouw, waar hij op een zoodanige krachtige weerstand stuit, dat hij tot de terugtocht moet besluiten.

Zonder eenig resultaat bereikt te hebben komt hij in de vesting terug, zijn officieren zijn ontevreden over deze dwaze daad om met de geheele bezetting enkele verkenners te achtervolgen waarbij men niet weet op welke weerstand men onverwacht zal stuiten. Dapperheid vinden zij goed, de gebroeders Bacx zijn daarvan het bewijs, maar deze uitval was meer dan roekeloos. Als de vijand krachtig opgedrongen was, dan had men Drury met zijn mannen onder de voet geloopt en was de kans groot geweest, dat aanvaller en verdediger, al schermutselend te gelijk de poorten der stad waren binnengedrongen. Drury zelf ziet zijn fout vermoedelijk ook in en is in het vervolg bedachtzamer.

Onverwijld wordt de noodbrug afgebroken die de aannemer van het bolwerk aan de Helstede ¹⁸⁾ over de gracht gelegd heeft om van buiten de grond voor deze versterking aan te voeren.

16 September zenden de Staten Generaal een brief aan Drury, waarin zij berichten, dat de griffier van Bergen op Zoom rapport heeft uitgebracht over de bezetting en over de vestingwerken van de stad. Zij schrijven dat zij echter al gewaarschuwd zijn en reeds ter wille van deze bedreigde vesting orde op zaken hebben gesteld. Zoowel krijgsvolk als oorlogsvoorraden zullen gezonden worden, de compagnien de Marez, Prop, Dalachy, Hay, Berendrecht en de garde van Prins Maurits hebben opdracht naar Bergen op Zoom te gaan, bovendien ongeveer 300 man uit Bommel, Heusden, Woudrichem,

¹⁸⁾ Voor de aanleg van het bastion Boerenverdriet. Zie [schets 1](#)

Gorkum, en Woerden. Ook zullen nog een compagnie uit Utrecht en twee uit Friesland gezonden worden. De Engelsche compagniën, die door de koningin uit Bergen op Zoom zijn weggezonden, zullen er vermoedelijk spoedig terugkeeren.

De stad is vrij goed van geschut voorzien, de Staten zullen nog enkele kanonnen zenden, die geplaatst moeten worden op de Waterschans, welk vestingwerk zeer belangrijk wordt geacht voor het behoud van de haven.

De Staten dragen den gouverneur in het bijzonder op, zuinig te zijn met de munitie en voor goede opberging te zorgen, want overal in den lande is munitie noodig en men kan dus niet zoo heel veel zenden, maar zoolang de forten in Staatsche handen zijn en de haven dus vrij is, kan alles tijdig worden aangevuld. Bovendien dragen ze den gouverneur op zeer zuinig te zijn met alle andere zendingen, want mocht het beleg niet doorgaan, dan zullen die voorraden elders gebruikt moeten worden.

Zeeland zendt ondertusschen nog 5 stukken geschut, indertijd door den Vice admiraal Pieter van der Does veroverd op de galjoen van Don Diego Piemontel. Ook zendt men een schip met planken en sparren voor de versterkingen, Holland en Dordrecht sturen materialen en levensmiddelen.

Als een paar dagen later ten tweeden male de vijandelijke verkenners zich op de Wouwsche weg vertoonen wordt slechts een klein troepje ruiters uitgezonden om hen te verjagen, Drury waagt zich niet meer aan een dolzinnige uitval.

In de nacht van **15 September** ziet men van St. Geertruydstoren aan de horizon in de richting van Calmpthout en Roosendaal de schijnsels van veel bivakvuren. De volgende dag blijkt het dat daar gelegerd hebben

de Spaansche troepen, die over Steenberg en naar de Eendracht worden gezonden om een inval in het eiland Tholen te doen.

In den nacht van **16 September** komt de vijand onder het bevel van den graaf van Mansfeld en den heer de Montigny met groote macht langs de Mattenburgerdijk, aan de Eendracht. Daar de rivier bij laag water overal gepasseerd kan worden heeft men aan de overzijde langs de geheele dijk een borstwering voor schutters aangebracht, met hier en daar een schans. Alles is, zij het ook zwak, met troepen bezet. De graaf van Solms, gouverneur van Tholen heeft over het geheel het bevel.

De vijand heeft een gemakkelijk terrein voor de overtocht uitgekozen, doch de eigen troepen, goed in het terrein bekend, hebben hun schansen op de gevaarlijkste plaatsen aangelegd. Het zijn Botshoofd, Papenmuts, en het Nieuwe Veer.

Het water is vallende, maar de vijand wil het moment van de verrassing niet laten verloren gaan en wacht daarom het laagste punt van de eb niet af, hier en daar is het dus nog vrij diep en er gaat een sterke stroom. Het gelukt, de eerste vendels, ongeveer 800 man, te water te brengen.

De sterkste mannen bereiken den overkant maar de aanvallers zijn ontdekt, de loopgraven zijn bezet en de verdedigers openen het musketvuur. Veel aanvallers worden getroffen en door de stroom medegevoerd, de aanval stokt. De enkelen, die de overzijde bereikt hebben en zich onderaan de dijk plat hebben neergelegd, zoo dat de kogels ver over hun hoofd vliegen, roepen de anderen toe, zich bij hen te voegen, maar het élan is gebroken. Wel wordt van de oostelijke oever het musketvuur op de loopgraven geopend, maar de Staatsche troepen liggen veilig achter hun borstwering.

De volgende Spaansche vendels wagen zich niet te water en de dappersten die reeds de stroom gepasseerd zijn, hebben de keus zich te laten afmaken of terug te gaan. Zij kiezen het laatste en komen weer onder het vuur van den verdediger, slechts weinigen bereiken de veilige oever.

De vijand waagt geen tweede aanval, de troepen van den verdediger zijn alle gealarmeerd, nauwelijks 40 man hebben in hun loopgraven de eerste aanval afgeslagen, maar door het schieten gewaarschuwd heeft hopman Lagro uit Tholen zich met zijn vendel bij hen gevoegd en de aanvaller trekt met een verlies van 200 dooden terug. De verdediger herademt en de bewoners van Bergen op Zoom die van de wallen van hun stad de strijd hebben gevolgd, voelen zich weer rustiger.

Het verlies van Tholen zou voor Bergen op Zoom een onoverkomelijke tegenslag zijn geweest, want als Tholen in Spaansche handen is ligt de weg naar Zeeland voor den vijand open en dan kan Bergen op Zoom ook aan de westzijde worden ingesloten, dan kunnen geen voorraden uit Holland of Zeeland meer worden ingevoerd. Het is van het grootste belang, dat Tholen en Bergen op Zoom elkaar wederzijds steunen. Op verzoek van den graaf van Solms moet Bergen op Zoom de twee Zeeuwsche vendels afstaan, die tot versterking van het garnizoen waren gezonden. Ook Holland zendt ijlings troepen naar Tholen, zoodat binnen enkele dagen het eiland met 3000 man belegd is. In de nacht van **19 op 20 September** vertoonen de eerste vijandelijke ruiters zich op de Raaiberg, de volgende morgen zijn ze daar nog maar door de stortregens is het onmogelijk de lonten brandende te houden zoodat het onmogelijk is, de musketiers uit te zenden om hen te verjagen; de ruiters, die in de stroomende regen nergens een schuilplaats vinden, trekken daarop naar Wouw terug.

Men beschouwt terecht deze ruiters als de verkenners voor de aanstaande belegering, en nog eens zendt de stad zijn afgezanten naar Holland en Zeeland om steun af te smeeken. Het is weer het gewone verloop, de bevolking doet zelf zoo min mogelijk en rekt erop, dat Holland en Zeeland, die zooveel belang hebben bij het behoud van deze vesting, met alles over de brug zullen komen.

Het is in de vroege morgen van **22 September**. Plotseling schalt het alarm door de straten en alle troepen snellen te wapen. Er is bij nader inzien niets aan de hand. Wat was de aanleiding tot dit boze alarm? De gouverneur, zijn mannen kennende en wetend dat na een doorwaakte nacht de wachten in de vroege morgenuren het minst waakzaam zijn, bevreesd voor een overvaling, had bevolen dat een troep soldaten, welke die nacht gerust had, op dit uur de wachten zou versterken, omdat dat moment door den vijand meestal voor zijn overvallingen wordt gekozen. De gouverneur had echter verzuimd het ter kennis van de ruiteraanvoerders te brengen. Een patrouille van ritmeester Bacx, langs de straten rijdend stuit op deze mannen en vraagt opheldering. De mannen van het voetvolk, het Nederlandsch niet machtig, geven een brutaal antwoord en de ruiters, niet wetend, of ze met vriend of vijand te maken hebben, melden dit onverwijld aan hun commandant, die alarm laat blazen.

De gouverneur is zeer boos over het gebeurde, maar de ruiteraanvoerders verantwoordten zich, dat men hen in deze benarde tijden van die maatregel op de hoogte had moeten brengen. De gouverneur geeft niet toe en bepaalt, dat in het vervolg het alarm alleen op zijn last mag worden gegeven, een maatregel, die uit den aard der zaak niet uitvoerbaar is, zonder groote gevaren mede te brengen.

De volgende dag is er weer iets aan de hand, de geheele bagage van den overste Fremin is gestolen. Als deze zaak wordt uitgezocht blijkt het, dat Fremin nog steeds onder zijn berusting heeft de kogels, het buskruit en de lonten, die hij indertijd van de Staten gekregen heeft voor de verdediging van Wouw. Daar zijn diensten niet meer noodig waren is hij afgedankt en van plan zijnde om weer naar Frankrijk terug te keeren, had hij zijn bagage in een schip geladen, maar... had ook deze landsgoederen medegenomen.

Dit waren de soldaten te weten gekomen en daar het in strijd met het kriegsrecht is, om buskruit of verdere krijgsvorraden uit een belegerde stad weg te voeren, hadden ze alles uit de schuit gehaald terwijl enkelen van de gelegenheid hadden gebruik gemaakt om het geheele meubilair te rooven. Beide partijen zijn uit den aard der zaak tevreden, dat deze zaak verder in de doofpot gaat.

Die zelfde morgen verschijnt Drury weder in de vroedschap, en vraagt nog eens om zijn attest. “ .. *deerinne gepersisteert uyt alsulcken oirsaecke dat hy verstaen hadde, ende hem gerapporteert was, datter in de voirs. materie verscheyde clachten gedaen waren, datter vele borgeren gedurende zynen gouvernemente door ende mits de quade ordre die hy was houdende, van hier waren vertrocken, waertegens hy begeerde sich te justifieeren, tot defensie van syn eere, dat oock de generael Willoughby ter cause als voren deselve attestatie hadde mede versocht ende gerecommandeert, opdat hy hem daarmede mochte behelpen.*”

Het stadsbestuur verklaart ronduit, dat het geen kans ziet, het attest langer te weigeren, terwijl men voelt Drury thans dringend noodig te hebben, nu de vijand van alle kanten op Bergen op Zoom aan marcheert “..... *ende oversulcx alle goede depvoiren ende vromicheden*

van hem [= Drury] zyn verwachtende tot bewaernisse ende defentie deser stadt, ende borgeren met alle goede ordre ende discipline..." en daarom besluit men, dat men de attestatie zal afgeven.

Het Beleg

23 September 1588

Het is reeds laat in het najaar als Parma het beleg slaat voor Bergen. In die dagen geschiedde een belegering nooit in de winter, de zomer was het tijdperk voor de krijgsbedrijven. Er werd dan onnoemelijk veel van den slecht betaalden soldaat gevergd, maar als het late najaar kwam, als de felle regenvlagen over het land gierden of de sneeuw de velden bedekte, dan was het afgeloopen met alle militaire ondernemingen, dan werden de winterkwartieren betrokken, meestal in de vestingen, dan kreeg de soldaat rust en tijd om weer op zijn verhaal te komen.

Of Parma gedacht heeft de vesting zoo spoedig te veroveren?

Vermoedelijk niet, het was hem zeer goed bekend dat de stad, dank zij de forten aan de haven, niet volledig kon worden ingesloten en dat dus troepen, die door de gevechten veel geleden hadden, door andere konden worden afgelost. Vermoedelijk heeft hij het beleg geslagen op uitdrukkelijke last van zijn koning of om op deze wijze een einde te maken aan de rooverijen van de Bergsche ruiterbenden, die het platteland afstroopten.

Op deze dag ziet de torenwachter de ruiters uit de richting van Wouw recht op de stad aanmarcheeren. Het is een vrij groote troep, het zijn dus geen verkenners. Dadelijk wordt tot de uitval besloten maar ter hoogte van de Bergsche duinen ¹⁹⁾ gekomen (het terrein, dat men langs de Bergsche baan bereikt) slaat de vijand rechts af in de richting van Rijsselberg en Noordgeest.

¹⁹⁾ De Heide

Daar de sluizen aan de Steenbergsche en aan de Bagynepoort gesloten zijn, is het water van de Zoom opgezet en zijn de lage terreinen tusschen Rijsselberg en buitenvest geheel dras gezet.

Het is voor de ruiters onmogelijk over dit terrein een aanval te doen. De mannen, die de Wouwpoort waren uitgereden keeren dus terug en doen de uitval uit de Steenbergsche poort. Zij trachten den vijand tot een gevecht uit te lokken doch deze blijft rustig binnen het terrein, dat zich uitermate goed voor de verdediging leent en de onzen trekken zich in de vesting terug terwijl de Spanjaarden hun legerplaats inrichten en hun loopgraven en schansen beginnen aan te leggen.

24 September komt de vijandelijke ruitery ook aan de zuidzijde van de stad opzetten; nabij de fontein is een berg, waar vermoedelijk eertijds een kapel van St. Geertruyd heeft gestaan; deze berg, in die dagen St. Geertruydsberg genaamd, wordt bezet evenals de Raayberg, de Zuidgeest, Borgvliet en de laatste overblijfselen van het Bergsche bosch. Tot aan het lage gedeelte van de Balsche baan, de Bal genaamd, wordt het geheele terrein door den vijand afgesloten. De weg naar Antwerpen benevens de uitgang naar Steenbergen zijn dus geblokkeerd, alleen de Wouwsche weg liggend tusschen het noordelijke en het zuidelijke kamp blijft open.

Het kasteel van Halsteren is nog door de troepen van Tholen bezet; niet omdat men vermeende, dat dit bescheiden huis ooit een krachtige vijandelijke aanval zou kunnen weerstaan maar omdat het een vooruitgeschoven wachtpost op de oostelijke oever van de Eendracht vormde, bestemd om tijdig de nadering van Parma's troepen te signaleeren. Parma eischt thans het huis op, de dertig man bezetting krijgen vrije aftocht naar Tholen.

En hoe staat het met de daadwerkelijke medewerking van de burgerij, nu de vijand voor de poort ligt?

De vroedschap licht ons met haar notulen hierover precies in.

“Alsoo de heer Gouverneur hadde versogt datmen hem soude overleveren de liste van alle de bergers, deurdyen dese borgers heur seer qalycken waren quytende int wercken ende pionieren is geresolveert, dat men om alle disordres te schauwen, tselve zal excuseeren zooveel mogelyck sal wezen...”

Blijkbaar komen de poorters niet op om te werken en Drury wil zelf eens appèl houden en de schuldigen straffen, daarom weigert men de lijst over te leggen en besluit dat men de burgerij nog eens zal herinneren aan de ordonnantie. Van werkelijke medewerking is dus bitter weinig te bespeuren.

Op last van Drury moet de vroedschap tweemaal daags vergaderen, ‘s morgens om 8 uur en ‘s middags om 2 uur. Iedere dag houdt de gouverneur met zijn commandanten krijgsraad op het stadhuis, waarbij ook alle moeilijkheden tusschen de soldaten en de burgers ter sprake komen en dadelijk in overleg met het stadsbestuur kunnen worden uit de weg geruimd, waartoe de krijgsraad dan een officier naar de vroedschap zendt. Reeds de eerste avond stuurt Drury de kapiteins Veere, Schet, Basqueville, en Salsborg. Zij berichten op last van Drury dat scherpe maatregelen moeten worden getroffen om de burgers aan het werk te houden.

Zonder eenige ernst levert de burgerij haar aandeel aan het werk van de fortificatien. Men controleert de opkomst der arbeiders niet voldoende, elk kwartier van de stad werkt onder toezicht van den kwartiermeester, zijnde een willekeurig ingezetene, die niet in staat is behoorlijk gezag te handhaven. De meeste ingezetenen, die geen zin

hebben om zelf te werken, sturen een willekeurigen jongen om hen te vervangen. Daar volgens de ordonnantie ook de poorteressen moeten medewerken, loopen er op het werk een hoop vrouwen en meiden rond, wat aanleiding geeft tot stoeipartijen en ongewenschte grapjes, en de weinigen, die gekomen zijn met de ernstige bedoeling om te arbeiden, beginnen onwillig te worden.

Onder druk van Drury worden nu op papier beter maatregelen getroffen, behalve de kwartiermeester zal ook een wethouder toezicht houden, alleen de burgers, die ouder zijn dan 60 jaar, ziek of uitstедig, zullen een plaatsvervanger sturen, mits ouder dan 18 jaar zijnde, alle vrouwen, meiden en kinderen, die niet voor zich zelf moeten komen werken zullen van het werk worden weggejaagd; indien iemand zonder wettige reden op het werk ontbreekt zal de wethouder op kosten van den overtreder een ander in daghuur aannemen en bovendien 3 gl. boete geven op reale executie, d.w.z. onmiddellijk betalen of anders verkoop van enkele meubelen om daarmede de boete te vergoeden. Aan het begin van de dag zal de wethouder appèl houden en rapport uitbrengen aan den drossaard.

Wie beleedigende woorden mocht spreken over de toezichthoudenden of spotten met de mannen, die aan het werk zijn zal eveneens gestraft worden.

25 September krijgt Drury van het stadsbestuur een prachtig attest, in het Fransch gesteld. Vermoedelijk heeft het stadsbestuur het stuk niet zonder leedvermaak overgereikt, want de monstercommissaris Lancelot Parasy's heeft zoo juist de vroedschap bijeengeroepen om te berichten dat binnen enkele dagen Thomas Morgan als gouverneur zal worden gezonden ter vervanging van William Drury.

Nog eens waagt Drury een poging om de burgerij te dwingen mede de wapens te dragen. Men waagt het niet botweg te weigeren maar volgens het beproefde recept schuift men de zaak op de lange baan wetend dat Drury over een paar dagen vervangen zal zijn.

Burgemeester en schepenen komen bijeen om er over te spreken, dat Drury verzocht heeft *“dat men den borgeren soude stellen in wapenen tot meerdere versekertheyt ende defensie deser stadt, alsoo de viant dese rontsomme hadde belegert.”*

De heeren vermeenen, dat het hier een zaak van zoo groot gewicht betreft, dat men daarin geen beslissing kan nemen, daar het *“het corpus ende de gemeene borgery”* betreft. Men besluit, dat men de volgende dag de oude raad met de dekens van de gilden en van de ambachten zal ontbieden, *“omme te wetene hunne eyntelycke resolutie, soe men tselve seer qualyck langer sal connen excuseeren daertegens deselve heer Generael mede sal gesignaleert werden ten eynde hemselves de voors. propoosten andermaal te doene ende tsamen te capituleeren op wat voet men tselve soude mogen te wercke leggen”*.

Het is te begrijpen, dat deze handelwijze de ergernis opwekt van Paul en Marcelis Bacx, die eveneens Brabanders zijnde, alles in den steek hebben gelaten, om voor hun land te strijden. Ze komen in de krijgsraad en wijzen erop, dat de vijand zich thans rondom de stad verschanst, dat hij iedere dag naderbij zal kruipen, tot hij aan de overzijde van de stadsgracht ligt en dat er dan voor de ruiters geen taak meer te vervullen zal zijn. Ze vragen te mogen uitrukken en den vijand te mogen aangrijpen, men zal hem afbreuk kunnen doen en het zal misschien de moed aanwakkeren van de onzen.

Een paar hoplieden van het voetvolk zijn minder oorlogzuchtig dan Bacx, zij voeren aan, dat het zeer onzeker is of men de overwinning zal

behalen; indien men verliest, dan is het een groote schadepost en als men wint zullen er toch veel mannen sneuvelen, deze gevechten zijn voor den verdediger steeds een nadeel, en bovendien heeft men te doen *“met eenen seer machtigen ende victorieusen vyant, die seer sterk van volck was.”*

Paulus Bacx kan het niet meer uithouden, hij staat op en zegt: “Ik weet evengoed als de anderen, dat we voorzichtig moeten handelen; wat voor soldaten Parma heeft, behoeft men mij niet te vertellen, ik heb dikwijls genoeg tegenover hen gestaan. Het is onwaar, dat de uitval voor de belegerden steeds een nadeel is. Dat moge zoo zijn in een stad, die geheel van de buitenwereld is afgesloten, het geldt allerminst voor Bergen op Zoom dat dagelijks uit Holland en Zeeland aanvulling van verliezen krijgt. Indien de gouverneur ons verzoek niet wil inwilligen, dan zal die zelfde *“machtige ende victorieuse vyant”* onze stad ten slotte binnendringen en ons met de haren naar buiten sleepen. Nu ik zie op welke tegenstand ik hier stuit, zal ik verder zwijgen, mijn tegenwoordigheid is hier niet meer noodig, ik ga naar huis”.

Als hij de vergadering wil verlaten houdt Drury hem tegen en zegt “Gij hebt gelijk, de uitval kan medewerken tot behoud van de stad, ik zal me er niet langer tegen verzetten”.

Zonder eenige tromgeroffel of trompetgeschal worden daarop de troepen in alle stilte verzameld, klaar om op het afgesproken uur uit te vallen.

Men staat aan de Steenbergsche poort. Buiten de vest ligt daar een hoogte, Vanbogaertsberg geheeten. Tusschen deze heuvel en de stadsgracht ligt een lage landweg die door den vijand niet ingezien kan worden.

Door deze weg rijden de lanciers van Paul Bacx, de lansen omlaag geveld om niet gezien te worden. Van Huchtenbroek, de zwager van Johan Bacx, krijgt natuurlijk weder de voorhoede, het is of deze jonge man onkwetsbaar is. Met zijn kleine troep gaat hij vooruit hopen den vijand tot een treffen te verleiden. Achter hem volgen de lanciers van Paul Bacx, vervolgens de karabiniers van Marcelis, daarna Pauli met de vaan van Willougby, terwijl de achterhoede wordt gevormd door Parcker.

De vijand, het kleine troepje van Huchtenbroek ziende, stuurt onmiddellijk een vendel musketiers om hem aan te vallen, het terrein is daar voor de ruiters niet zoo gunstig, het zijn perceelen bouwland, van elkaar gescheiden door walletjes waarop doornheggen. Achter deze heggen liggen de musketiers, doch nu komt de hoofdmacht van onze ruitery te voorschijn, in één galop gaat het voorwaarts, de musketiers worden onder de voet gereden, zij werpen de wapens weg en smeeken om genade, een deel wordt gevangen genomen, de rest sneuvelt.

Te laat stuurt de vijand om de musketiers te ontzetten drie vanen ruiters, de Bacxen vallen hen onstuimig aan en dwingen hen op de Rijsselberg te blijven. Intusschen worden de eerste gevangenen de Steenbergsche poort binnen gebracht, waaronder een jonge edelman Amsterode genaamd, neef van den heer van Groesbeke, bisschop van Luik. Hij is overste luitenant van een regiment Duitschers, en heeft bij het gevecht een gapende wonde in het gezicht opgelopen.

De uitval heeft aan de bedoeling beantwoord, men heeft de vijand nadeel toegebracht, men heeft gevangenen gemaakt, het is nu zaak het gevecht af te breken en binnen de vesting terug te keeren.

Maar Parcker, die het niet over zich kan verkrijgen de vijandelijke ruitery ongehinderd te laten, neemt eigenmachtig met zijn

achterhoede aan het gevecht deel. Hij stormt op de vijandelijke ruiters die op de Rijsselberg terugwijken, waar ze onder bescherming van het eigen voetvolk komen. In de hitte van het gevecht heeft Parcker zich tot deze fout laten verleiden.

Op de Rijsselberg zijn nu zooveel troepen van Parma gealarmeerd en tot het gevecht gereed, dat hij tegenover een groote overmacht staat. Driemaal tracht men Parcker gevangen te nemen, driemaal weet hij zich met het wapen in de vuist vrij te maken, maar dan zien Pauli en Bacx het gevaar waarin hun kameraad zich bevindt, ze laten buit en gevangenen in de steek en men rijdt met alle kracht een charge recht op de overmachtige vijand in. Dit is het behoud van Parcker, die zich uit het gevecht losmaakt en behouden met de anderen terugkeert. Toch is het een onvergeeflijke fout van hem, de uitval gebeurt met geringe krachten, alleen met ruitery, die door haar snelheid een voorsprong heeft op het voetvolk.

In het eerste moment hebben de ruiters slechts kleine wachten tegenover zich, waarmede zij zich met succes kunnen meten, maar hun uitval alarmeert de vijandelijke troepen, die eerst rustten. Zoodra deze tot de strijd gereed zijn moet de uitvaller het gevecht reeds hebben afgebroken en zich tevreden stellend met een bescheiden succes in de vesting zijn teruggekeerd.

Parcker, die een harnas draagt dat tegen musketschoten bestand is, is ongedeerd maar zijn harnas is op verschillende plaatsen door musketvuur getroffen. De onzen hebben enkele doden, een vrij groot aantal gewonden, terwijl bij het treffen veel paarden verloren zijn gegaan.

Gedurende deze uitval worden metselaars gezonden naar het begijnhof om daar de laatste muren omver te halen. De vijand, door

deze uitval geleerd, neemt een smaller front in, hij ontruimt de Noordgeest en verschanst zich beter.

Van alle zijden komen intusschen de versterkingen voor het garnizoen en reeds dadelijk blijkt het groote voordeel van de schansen aan de haven. Het is Parma onmogelijk, deze troepentransporten te verhinderen.

De Staten van Holland, hoewel ze ook Tholen van troepen moeten voorzien, zenden Schotten en Nederlanders ter versterking, Vlissingen, den Briel en Ostende zenden alle manschappen, die zij missen kunnen. Gedurende het geheele beleg neemt de sterkte der bezetting toe, bij het begin telde men nauwelijks 1500 man, men eindigt met 5000. Het loont de moeite ons de moeielijkheid van de huisvesting dezer mannen in te denken, Kazernes zijn er niet, zeer veel huizen liggen in puin, er zijn slechts een groote duizend bewoonbare huizen over, verder de ongebruikte kapellen en de schansen.

In deze beperkte ruimte, waarin zich ook ongeveer 5000 inwoners bevinden, moeten evenveel manschappen gelegerd worden. De regel was, dat een inwoner 2 bedden beschikbaar stelde. Daar de soldaten er genoeg mede moeten nemen met twee man in één bed te slapen, kon men op die wijze 4 man onderbrengen; in werkelijkheid echter 6 man daar een derde der bezetting op wacht was en dus geen nachtleger behoefde.

28 September 1588

Op deze dag verschijnt kolonel Morgan in de vergadering van de vroedschap, waar hij zijn aanstelling tot gouverneur der stad overlegt. Een vergelijking van beide aanstellingen geeft een duidelijk beeld, welke kuiperijen er hebben plaats gehad.

Drury was benoemd door de Staten Generaal, in zijn commissie zeggen zij *“Soo ist, dat wy om de goede recommandatie, ons gedaen by Zyn Ecx. van Nassau, als hebbende trecht van het marquisaetschap vande voors. stede van Bergen opten Zoom vande persoon van Syr Guilame Drury ende naer voorgaende, communicatie ende deliberatie daerop gehouden met den Heer baron de Willoughby, als Gouverneur Generael van H. Maj. secours in dese landen....”* den heer Drury hebben aangesteld.

Wij missen bij de opsomming van de personen, wier raad is ingewonnen de Raad van State. Het is duidelijk, dat dit met opzet is gebeurd omdat Drury zich niet in de gunst van de Raad van State mag verheugen, en dat deze alles zal doen, om hem weder als gouverneur te doen verdwijnen, wat hun binnen vijf maanden reeds gelukt.

Thans komt Morgan, en de Staten Generaal zijn zeer kort in de vermelding van de redenen waarom men Drury afziet.

De brief zegt alleen dat men noodig gevonden heeft *“midts het vertreck van Sr Willem Drury tot noch toe sedert eenige tyt als gouverneur aldaer gecommandeert hebbende”* deze stad wederom te voorzien van een *“ bequaem ende gequalificeert persoon”* en dat men daarvoor heeft gekozen Morgan, *“ by deliberatie van die Raden van State ende mede om de goede recommandatie die H. Maj. van Engelandt belieft heeft van zyne persoon te doene”*.

Hier missen we de aanbeveling van Willoughby. Uit alles blijkt, dat de strijd tusschen Drury en Morgan eigenlijk is een strijd tusschen de Raad van State en de hoogste bevelhebber van de Engelsche troepen, een strijd die in wezen zeer diepgaand was.

Men is blij dat men Drury kwijt is, want twee dagen te voren heeft hij nog eens geëischt, dat de stadsbevolking in vier vendels zou worden

ingedeeld, en dat men samen met de bezetting de wacht zou betrekken en de verdediging voeren.

Toen men deze eisch besprak verscheen Drury plotseling in de raad, die *“deselve propositie wel hefftich ende andermael verhaelt, begerende op alles sonder eenich uytstel often minsten tusschen dit ende één uyre henluyden resolutie of soo men tselve nyet en soude willen doen, hy soude het crychsvolck in wapenen stellen ende bedwingen de borgers, daer toe de noot soude vereyschen”*.

De vroedschap, wetend dat de uren van Drury geteld zyn, maakt zich niet druk en besluit, dat de dekens met hun gilden op hun eigen gildekamer zullen vergaderen en daarop *“hunlieder opinie ende resolutie inbrengen”*.

Het is wel een zonderlinge handelwijze, iemand te vervangen zonder hem daarin te kennen, terwijl men van den vervanger alleen zegt, dat men hem aanstelt wegens vertrek van zijn voorganger.

De koningin van Engeland begrijpt zeer goed, dat Willoughby door deze daad zeer gekwetst zal zijn en ze schrijft hem daarom een brief, waarin ze bericht vernomen te hebben, dat Parma de vesting belegert, en dat ze daarom vermeend had goed te doen, het gouvernement der stad in handen van Morgan te geven, om beter tegen het geweld van den vijand verzekerd te zijn.

Zij droeg Willoughby op om eensgezind met de Staten mede te werken, opdat Morgan van stonden aan zijn functie zou kunnen aanvaarden, omdat Morgan de man was die haar door de Staten was aanbevolen. Zij twijfelde allerminst aan de trouw en dapperheid van Ridder Drury, maar Morgan had groote ervaring in krijgzsaken en bovendien ***de genegenheid van het gemeene volk***.

Wij zien hoe de aanbeveling der stadsvroedschap te rechter tijd gebruikt, haar uitwerking deed om Morgan in den zadel te helpen.

Door deze beslissing is echter het kwaad niet verholpen. Drury weigert heen te gaan daarbij in het geheim gesteund door Willoughby.

Hij zegt, dat Morgan weliswaar benoemd is tot gouverneur van de stad maar dat de forten daarbij niet genoemd zijn dus dat hij deze niet wil overgeven. Morgan antwoordt dat stad en forten steeds één geheel hebben gevormd, hij wil daarom het geheele gouverneurschap aanvaarden, maar Drury blijft onverbiddelijk.

Hij verlaat de stad en vestigt zich op de Waterschans aan het eind van de haven, ook de Engelsche troepen trekken zijn partij en legeren op de schansen. De Hollanders en Schotten kiezen de partij van Morgan en legeren in de stad.

Erger kan het niet, de vijand ligt voor de poorten, de burgerij weigert de wapenen te dragen en de bezetting is in twee kampen verdeeld, die scherp tegenover elkaar staan.

Juist komen de graaf van Solms en de heer de Villers uit Zeeland om enkele zaken over de verdediging te bespreken. Het gelukt hun echter niet de beide partijen tot elkaar te brengen, ze moeten er ten slotte genoeg mede nemen, dat Morgan de stad commandeert en Drury de schansen.

Baselis schrijft hiervan *“Drury quam seer seldom in de stadt seldom sprack hy met Morgan of te daer en rees altyt eenich gekyff, ende claegde oock seer van de Heeren Staten ende van de magistraat. Dese oneenichheden mishaegden den Heeren Staten grootlycx te meer aengesien haer bevel soo opentlyck wert weerstaen”*.

1 October 1588 begint de vijand de stad aan de oostzijde af te sluiten, er worden loopgraven gemaakt van de Bal tot aan de Laserye ²⁰).

Tot nog toe had de vijand twee kampen gehad, een Noord en een Zuid, terwijl de Wouwsche weg was vrij gebleven, ook deze wordt nu afgesloten.

Het blijkt, dat er met het magazijn het een en ander niet in orde is, want eind September wordt er een order uitgevaardigd dat niemand van de soldaten mag koopen: schoppen, spaden, buskruit, kogels, lonten of andere ammunitie van oorlog, dat ieder, die iets daarvan in bezit heeft, dit moet overgeven aan den rentmeester en dat men bovendien ten spoedigste moet inleveren schoppen, houweelen, manden en ander gereedschap, uit het magazijn afkomstig, er worden zware boeten bedreigd voor de overtreders. Blijkbaar is er veel materiaal uit het magazijn verduisterd.

Willoughby doet 30 September een uitval, maar de vijand is op zijn hoede, hij heeft posten uitgezet zoodat hij niet meer achter Vanbogaertsberg verrast kan worden. Het voetvolk blijft in zijn schansen en achter de heggen, die onmiddellijk voor de schansen liggen, de vijand laat zich niet tot een uitval verlokken en Willoughby moet zonder eenig succes weer in de vesting terugkeeren. Een deserteur bericht, dat de sterkte van den vijand ongeveer 30.000 man bedraagt, dat er pas 6 bronzen vuurmonden zijn gekomen en dat er nog 50 verwacht worden. Ook zou de vijand van plan zijn de watermolen onder vuur te nemen.

²⁰ Dit is het gesticht voor de leprozen, dat aan de Wouwsche weg lag, iets voorbij de Kethel.

De krijgsraad beslist, dat de wal bij de molen te zwak is, deze moet veel zwaarder gemaakt worden. De burgerij heeft in die paar weken volledig genoeg van graafwerk en terwijl er vroeger nooit geld te vinden was, besluit men nu, liever de capitale schatting te verdubbelen, dan zelf verder te werken. Voor dit geld zal men 11 karren huren en 150 pioniers in dienst nemen. Voor zoover de burgers de stad verlaten hebben, zal men hun bijdrage aan hun goederen verhalen.

En weer wordt de burgemeester naar Zeeland gezonden om zoowel bij de Staten als bij de afzonderlijke steden zich te beklagen over het gebrek aan geld en aan pioniers en om onderstand te vragen. Morgan trekt intusschen in het Groot Hoff ²¹⁾ en de stad, die hem blijkbaar zeer welgezind is, belooft alle meubelen te koopen, die hij noodig zal hebben.

De vijand, die ook in de richting van Wouw alle uitvallen nutteloos wil maken, legt bij de Laserije ²⁰⁾ een groote schans aan. Zoo dicht bij de stad, dat het werk met het musket van de wal af te bereiken is. Intusschen berichten kondschappers, dat op de weg naar Calmpthout een groot transport is gezien, het zijn voertuigen, met groote aantallen paarden bespannen. De belegerden, denkend, dat dit de kanonnen zijn, waarvan de Spaansche deserteur gesproken heeft, besluiten het bovenstuk van de Wouwpoort af te breken en tusschen de Wouwpoort en de Bagynepoort wordt de borstwering zooveel verhoogd, dat men veilig over de wal kan loopen. Op die plaats liggen aan de buitenzijde van de gracht veel moestuinen. Door die tuinen wordt een zandweg

²¹ het Markiezenhof. [Opmerking: zie ook noot 15, waar de schrijver de gouvernementswoning als Groot Hoff aanduidt].

gelegd om de ruitelij gelegenheid te geven daar zoo noodig te kunnen aanvallen.

Van een krachtige beschieting komt niets en spoedig vernemen de belegerden van spionnen, dat het transport niet uit kanonnen maar uit vaartuigen op wagens geladen heeft bestaan en dat dus alles vergeefs is geweest.

Morgan neemt geen genoegen met de regeling, door de magistraten getroffen, hij eischt dat de bevolking zelf zal voortgaan met het pionieren aan de vesting. De 8 kwartieren komen dus weer in actie, dagelijks zullen er vier werken, de bevolking moet dus om de andere dag werken, vrouwen en kinderen mogen niet op de werken komen, en wat de gevluchte burgers betreft, men zal op hun kosten mannen huren en dit bedrag op hun goederen verhalen.

Intusschen wordt onder bevel van den kapitein Lacroix begonnen met het graven van mijnen. Er is daarvoor veel hout noodig, sparren, planken en rijshout. Dit alles is in het magazijn niet aanwezig, en daarom moet het bij de timmerlieden en bij particulieren weggehaald worden.

Hierdoor worden deze menschen echter ten zeerste in hun bedrijf getroffen en de stad besluit, dat deze materialen door een commissie getaxeerd zullen worden en dat men hun later de materialen zal betalen.

7 October 1588 krijgt men bericht dat de vijand 25 vendels voetvolk ter versterking heeft gekregen, onder bevel van den graaf van Egmond, het noordelijke kamp wordt daarvoor uitgebreid, de mannen komen te liggen in de lage Noordgeest.

Spoedig blijkt, waartoe al die aangevoerde schuiten moeten dienen.

Aan de hand van de [schets No 2](#) is duidelijk te zien, dat al het land ten

Westen van Bergen op Zoom onder water staat, behalve de beide havendijken en het kleine poldertje ten Zuiden daarvan. Het gevolg is, dat de vijand zijn geschut niet zoo dichtbij kan brengen dat hij het in- en uitvaren van de haven kan verhinderen.

De vijand kan uit de Noordgeest langs de Heesterdijk echter wel op de Driejannelandsche dijk komen. Als hij nu in het gat van die dijk een schipbrug legt, dan komt hij op de Noordlandsche dijk en beheerscht aldaar de vaart over de Schelde daar het vaarwater door de ligging van de zandbank op die plaats vlak langs de kust ligt.

Het heeft de aandacht van de wachten getrokken dat de vijand voortdurend op deze dijk inspecties houdt. Men vraagt zich af, wat men hiertegen moet doen. Sommigen willen de geheele dijk afgraven, doch de graaf van Solms merkt terecht op dat de dijk breeder wordt naarmate men die afgraaft, zoodat hij steeds meer plaats voor den vijand zal bieden.

In den nacht van 10 October neemt de vijand inderdaad bezit van de Driejannelandsche dijk, hij legt in het gat twee sloepen, en zet troepen over, daarna wordt over dit gat een brug geslagen. Dan bezet hij de Noordlandsche dijk en brengt onder de oogen van de bezetting aldaar zijn geschut in stelling.

Nu bestrijkt hij de Eendracht en verhindert de vrije vaart tusschen Tholen en Holland. Ook bij het Geuzegat (genoemd naar den geus Rolle, die daar in 1572 de dijk doorstak) brengt hij geschut in batterij, waarmede hij de Hollandsche oorlogsschepen beschiet, die voor het Tholensche gat liggen. Hij dwingt hierdoor de Hollanders het anker te lichten.

Op de Schelde ligt het schip van Joost de Moor, vice admiraal van Zeeland en nog een ander oorlogsschip. De schepen openen het vuur op de troepen, die zich echter zoo goed in de dijk hebben ingegraven,

dat ze onkwetsbaar zijn. Het schip van Joost de Moor krijgt een paar kanonskogels dwars door de romp, een paar matrozen verliezen hierbij het leven, de Moor hijscht de zeilen en ankert daarop bij Reimerswaal, waar hij buiten de dracht van de Spaansche kanonnen ligt.

De schepen in de haven, die willen uitvaren krijgen het te kwaad, het gelukt aan twee schepen, die onder vuur genomen worden, snel door te varen en buiten het bereik van de batterij te komen, maar twee andere schepen keeren terug, op één daarvan is de vrouw van een burger met haar kindje doodgeschoten, te laat had zij beproefd de gevaarlijke vesting te ontvluchten.

Ook zijn een paar soldatenvrouwen zwaar gekwetst, een harer is de rechterhand afgeschoten, een paar dagen later sterft zij. Dit weggaan van vrouwen en kinderen heeft telkens plaats, maar als men ziet dat eenige hoplieden hun vrouwen en kinderen wegzenden, dan slaat de bevolking de schrik eerst recht om het hart en volgen velen het voorbeeld.

Baselis zegt van deze soldatenvrouwen: *“Die gasten oock welke gheene soldinghe en ontvingen, ende onder niemants eedt stonden, levende alleenlyck vanden buyt in alder dertelheyt ende Godloosheyt, verlieten de stadt met menichten”*.

Het is duidelijk, dat de vijand probeert de stad van de zeezijde af te sluiten, die zelfde avond komt er nog een schip binnen, het is wel beschoten, maar heeft het erop gewaagd door te varen, een soldaat, naast de roerganger staande is door een kanonskogel gedood.

De ruitery klaagt over gebrek aan hooi voor de paarden, gelukkig komen enkele schepen met hooi van de Zuid Hollandsche eilanden ongehinderd binnen de stad.

Intusschen wisselt de stad brieven met de Raad van State over de opgelegde voorraden. De stad vraagt zeer veel aan en de Raad maant

tot groote spaarzaamheid aan, zij vraagt opnieuw een nauwkeurig overzicht van de ontvangende voorraden, van de wijze waarop deze bewaard en uitgegeven zijn, van de overgebleven voorraad en wat men met in achtneming van de uiterste zuinigheid nog zou behoeven. De Raad van State wijst erop, dat al zijn de aangevraagde voorraden niet zoo heel kostbaar, de aanvragen van alle zijden komen, ook vraagt men opgaaf van levensmiddelen, die aan de vijand zijn doorgezonden. Een dergelijke vraag schijnt absurd, maar dit kwam in die dagen in de grensgebieden meer voor en was ten slotte ook te begrijpen. Zoo was er juist in die dagen een transport bier, boter, kaas, pekeltoring en olie uit Geertruidenberg over Breda naar Antwerpen op weg, dus rechtstreeks naar de vijand. De bezetting van Bergen op Zoom had dit transport buitgemaakt, de soldaten hadden de kooplieden, die dit transport vergezelden gevangen genomen en de machtiging van de Staten, die door de kooplieden getoond was, aan de galg gespijkerd. Als het beleg is afgelopen, krijgen de soldaten opdracht dit goed weder terug te geven.

Hoe is het mogelijk, dat de Staten vergunning geven om levensmiddelen en goederen naar de vijand uit te voeren?

Ten Zuiden van het Hollandsch Diep ligt een groot deel van het land onder brandschatting van de vijand, het betaalt echter ook belasting aan Holland, levensmiddelen zijn er niet meer, de bevolking moet dus leven van de eetwaren, die Holland wil afstaan. Een stad werd dan op een zeker rantsoen aan levensmiddelen gesteld, zoo vindt men hier en daar in de gemeentearchieven nog de distributiebonnen uit die dagen, vermeldend, welke goederen uit Holland mochten gehaald worden.

Maar ook de vijand ligt op de loer en zoodra de stad wat levensmiddelen ontvangt eischt hij een gedeelte onder de scherpste bedreigingen op. Als de stad de levensmiddelen niet afstaat, gaat de vijand tot daden van geweld over en als men toegeeft verhongert men zelf. Het is te begrijpen, dat de Staten hier water in hun wijn moesten doen en oogluikend toezien, dat de vijand mede at van de levensmiddelen, die noodgedrongen werden uitgevoerd.

Hoe drukkend de wachtdienst voor de troepen was, blijkt uit een staatje, vermeldend de levering van kaarsen en turf voor de wachten; deze bevinden zich in Fort Valkenburg, Rijswijk, Noordfort, Cappelschans, Moerschans en bovendien zijn er nog 23 wachten langs de wallen van de stad.

10 October 1588 krijgt de stad een booze brief van de Raad van State, vermoedelijk heeft Morgan geklaagd, dat de burgers niet willen werken aan de versterkingen.

De Raad schrijft *“Wij hebben verstaen dat de soldaten garnizoen houdende binnen uwe stede hun getrouwelyck laten gebruycken totte fortificatie ende wercken aldaer sonder nochtans dat wij vernemen dat de burgers ende inwoonders daertoe werden geemployeert twelck ons eenigsints vreemt dunckt nademael de burgers ende ingesetenen immers aen de behoudenisse vander stede meest gelegen is ende zyluyden daertoe aldermeest hun behoiren gewillich te betoonen twelck oock de soldaten des te meer oirsaecke soude gheven van hun daerinne te vercloecken...”* waarna de stad de positieve order krijgt om met alle kracht aan de fortificatie mede te werken.

De Staten zenden intusschen aan Tholen andere vendels voetvolk en vanen ruiters ter vervanging van de troepen, die door de zware diensten te veel afgemat zijn.

Om de haven beter te beschermen tegen de Spanjaarden, wordt aan de noordzijde van de haven de schans *Papemuts* gemaakt.

Ter hoogte van de Helstede heeft men aan de havendijk een borstwering aangebracht en in de nacht van 14 October wordt begonnen met de bouw van een schans op de plaats waar de noordlandsche dijk is doorgestoken, deze schans wordt *Barlebas* of *Stavast* genoemd. Deze laatste schans moet dienen om te voorkomen dat de vijand de coupure in de Noordlandsche dijk zou overbruggen en vlak voor de haven komen. Er is groote haast bij de bouw van deze schans en daarom worden bij de bakkers en potbakkers alle takkebossen weggehaald om er de borstweringen mede op te zetten.

De zandbank van Reimerswaal strekt zich uit tot bij de haven, de schippers, die gewend zijn om noordwaarts om te varen komen telkens onder bereik van het Spaansche geschut.

Het blijkt dat het vaarwater ten zuiden van de zandplaat ook bruikbaar is waardoor men zonder veel gevaar de haven in kan varen. De schans Stavast belet den vijand zijn geschut dichterbij op te stellen, de vaart naar de stad is nu weer vrij.

Ook de vaart naar Tholen komt weer in orde. Nabij het Tholensche gat ligt onder water de oude polder de Broodeloos die zich naar het westen uitstrekt tot aan de steendijk. De Staten van Zeeland hebben door deze polder, vlak langs de Tholensche dijk een nieuwe doorvaart laten graven, die recht tegenover de schans het *Mollegat* in de Eendracht uitkomt. Deze weg ligt buiten het bereik van het vijandelijke geschut. Nog heden ten dage is deze vaargeul als 'nieuwe haven' in gebruik. (Zie [schets N° 2](#)).

De twist tusschen Drury en Morgan is nog steeds niet bijgelegd zeer ten nadeele van de veiligheid van de stad.

Plotseling staat in de nacht van 13 op 14 October Prins Maurits in de stad. Willoughby, nog steeds op de hand van Drury heeft zelfs in lijnrechten strijd met de bevelen van zijn koningin gedreigd, Morgan gevangen te zetten, maar de Prins treedt bemiddelend op. Het zal den doortastenden jongen Prins wel zeer gehinderd hebben, dat hij, die de hoogste bevelhebber over de Nederlandsche troepen is, geen feitelijk gezag heeft over het Engelsche secours, dat onder de bevelen van Willoughby staat en dat hij hier slechts raadgevend kan optreden terwijl hij zoo gaarne met één slag een eind zou maken aan deze onhoudbare toestand. Dank zij zijn groot overwicht weet hij te bewerken, dat Willoughby zelf het commando op zich neemt, zoolang hij in de vesting is en dat dus zoowel Morgan als Drury aan hem ondergeschikt zijn. Hij bespreekt met Willoughby dat Drury de stad thans zal verlaten. Als de Prins vertrokken is, laat Willoughby de zaak bij het oude, Drury wordt niet weggezonden, hij blijft integendeel tot het beleg is afgeloopen.

De vijand, ziende, dat zijn toeleg mislukt is om aan de noordzijde de vaart aan de haven te verhinderen, overweegt het zelfde aan de zuidzijde te doen. De Zuidlandsche dijk is doorgestoken, de polder loopt telkens bij vloed onder, maar het is mogelijk om bij laag water de Zuidlandsche dijk te bereiken en daar een schans op te richten. Verkenners, die overdag in de polder komen, zien de voetstappen van den vijand, die gedurende de nacht het terrein verkend heeft. Daarom wordt de borstwering aan het havenhoofd van schanskorven voorzien, en wordt daar een batterij van drie stukken opgericht. Zoodra er schepen in het zicht komen beginnen alle batterijen het vijandelijke geschut te beschieten om het bevuren der schepen onmogelijk te maken.

Deze sector van de omsingeling is voor den vijand allesbehalve aantrekkelijk. De dijken zijn door de gestadige regen en het heen- en weer loopen der soldaten onbegaanbaar geworden, er is geen stroo of hout om een pad te maken, de soldaten staan in de regen in de loopgraven, ze liggen onder de bloote hemel, door de lage ligging der loopgraven is afwatering niet mogelijk, de meeste staan half vol water. De vijand heeft niet alleen te kampen met de bezetting, maar ook met de elementen. Het is reeds laat in het jaar, de soldaten verlangen naar de winterkwartieren. Het is dringend noodig dat Parma een beslissing bewerkt of anders het beleg opbreekt, het jaar is te ver gevorderd om de belegering nog lang te rekken.

De belegerden trachten eerst de Zuidlandsche dijk te slechten, maar deze poging moeten ze spoedig opgeven, het is een onbegonnen werk. Het is noodig in het Zuidland nóg een schans te bouwen. Immers de Schelde is hier smal, daar aan de overzijde waar vroeger de tol van Yersekeroord lag, een groote schor ligt. De schepen moeten dus dicht langs de wal varen. Als de vijand gedurende de nacht geschut op de Zuidlandsche dijk brengt, dan zal hij in de eerste plaats de gewapende uitleggers, die daar op stroom liggen kunnen verdrijven, zooals hij reeds aan de Tholensche kant heeft gedaan. Maar bovendien heeft hij dan een gemakkelijk schot op de voorbijvarende schepen. Hij zal dan toch de haven kunnen afsluiten.

Joost de Noor, die het terrein bezichtigd heeft, is ook van oordeel, dat daar een schans moet gelegd worden, maar er is geen geld en de burgerij moet het dus zelf doen. De burgers weigeren, ze hebben reeds zooveel aan de versterkingen moeten werken en hier gebeurt het onder het bereik van den vijand, de kans om getroffen te worden is niet gering, het gelukt Willoughby niet, zijn wil door te zetten.

Het stadsbestuur geeft een ordonnantie uit, vermeldend, dat *“alle borgeren ende ingesetenen soowel jonghe gesellen ende anderen hun daertoe van stonden aen met schuppen ofte spaden gereet soudon vinden. Es oversulcx by de voors. myn Heeren bevindende de noot tot deser stadt defensie ende welvaren alsulcx te vereyschen, geresolveert geweest, dat men van sheeren en der stadt wegen metten bellen ende trommelslach sal doen condigen“*.

Zal men deze bevelen openlijk durven te trotseeren nu het gevaar voor het behoud van de stad zoo groot wordt? Elias de Lion, de leider der fortificatiewerken spreekt er met de vroedschap en met de predikanten over.

Moet men na maanden van ernstige weerstand ten onder gaan omdat men uit lafheid niet buiten de stadsmuren durft te bouwen? Dan spreekt de predikant Baselis in de middaggodsdienstoefening over de offervaardigheid, die men aan het vaderland verschuldigd is. Zijn ernstig woord vindt ingang, na de middagpreek verzamelen veel notabele mannen zich op de wallen, de drossaard de Lion, de burgemeester Suydlandts, eenige schepenen, de predikant Baselis junior, alle ouderlingen, allen hebben de spade in de hand. Honderden burgers zijn uitgelopen om dit schouwspel te zien. Het voorbeeld van deze mannen maakt de anderen beschaamd en als de trommel roffelt en de ruiters voorwaarts gaan om de werklieden te beschermen, dan sluit de geheele bevolking zich bij die mannen aan en stelt zich beschikbaar, om aan de arbeid te gaan.

De Italiaansche troepen, die tegenover de Zuidlandsche dijk liggen, rijden intusschen onrustig heen en weer, ze begrijpen niet, wat die volksmenigte op dit uur buiten de stadsmuren van plan is, ze zetten posten uit, stellen zich teweer, overal schalt in het vijandelijke kamp het alarmgeroep. Helaas heeft men één ding vergeten, de mannen, die

de lijnen van de schans op den grond moeten uitzetten zijn er niet, en zonder te werken gaat men weer naar de stad terug.

De volgende dag 17 October begint men werkelijk met het bouwen van de schans.

18 October doen de belegerden een uitval uit de Steenbergsche poort maar de tijden voor uitvallen zijn voorbij, de aanvaller zit veilig in zijn schansen en laat zich niet door honende woorden of gejuw tot een aanval overhalen, zonder verliezen maar ook zonder eenig succes komt men de stad weer binnen. Het is of de vijand iets anders in het schild voert en inderdaad is dit ook het geval.

Intusschen ontstaan er moeilijkheden over het magazijn, Joris Dierkens die naar Den Haag is geroepen om zich te verantwoorden over zijn beheer is daar gevangen genomen. Er zijn intusschen schippers met voorraden aangekomen en het stadsbestuur besluit een paar heeren aan te wijzen, die die goederen ergens zullen laten opbergen, de kosten van de schippers en verdere onkosten zal men verhalen op de gezonden goederen, telkens als men iets moet betalen, zal men een deel van de goederen verkopen, hetgeen zeker niet de bedoeling van de Raad van State zal geweest zijn.

Verder protesteert het stadsbestuur, dat zoo schromelijk in zijn verplichtingen is tekort geschoten thans over het volgende:

Dierkens is geboren Brahander en de drossaard heeft hem naar Den Haag doen brengen, waar hij gevangen wordt gehouden. De privilegien van Brabant en van de stad zeggen echter, “.... *dat egeen Brabander in Brabant gevanckelick wesende tware op eenige crimineele ofte civiele zake, in eenigerhande gronden in eenige andere provincien en vermachte vervoeren maer dat men hem rechte sal doen ter eerste plaetse zynder gevangenis..* “

Men zendt den griffier met dit bericht naar den drossaard, *“opdat hy daeraff geen ignorantie en pretendeerde”*. De drossaard hoort den griffier kalm aan, en zegt alleen, dat hij met de zaak zal voortgaan, zooals hem gelast is, en de vroedschap begrijpt wel, dat het moment om hier moeilijkheden op te werpen wel zeer slecht gekozen is. De stad krijgt daarentegen een brief van de Raad van State, waarin zij ernstig onderhouden wordt over haar slordigheid.

De Raad van State stuurt de opgaaf van het magazijn terug, de Raad merkt op, dat sommige voorraden zijn ontvangen door den commies Dierkens, sommige door den drossaard, andere weer door de stad en dat niemand wist wat de andere ontvangen had en dat bovendien ieder maar voorraden aanvroeg, zonder zich eerst bij de anderen te vergewissen of die aanvraag noodig was.

De Raad zegt dat zij had gehoopt, *“dat by een saecke van soo grooten gewichte soo confuselycken nyet en soude hebben gehandelt geweest”*. Om tot een resultaat te komen, zal de Raad van State thans Michiel de Waal als controleur zenden en wordt aan het stadsbestuur opgedragen dezen man alle steun en medewerkingen te verleen.

Wat zijn thans de plannen van Parma en waarom doet hij zoo weinig om het beleg tot een goed einde te brengen?

Wij hebben gezien, dat enkele dagen voor het begin van het beleg een patrouille van Bacx twee Spaansche officieren had gevangen genomen. Men kan zich nauwelijks voorstellen, dat een bevelhebber zoo zorgeloos zou zijn om deze twee gevangenen vrij in de belegerde stad te laten rondloopen. Toch is dit zoo, zij zijn ingekwartierd bij een Engelsch zoetelaar, die onder zijn klanten ook telt de vaandrig Grimston, dienend in het vendel van Basqueville. Tusschen deze

mannen ontstaat een vriendschappelijke verhouding en ten slotte komen de Spanjaarden met het voorstel, dat Grimston zich in dienst van Parma zal stellen.

Grimston wendt zich tot Willoughby en vraagt hem wat hij doen moet. Willoughby komt met hem overeen, dat hij zal voorstellen de Noordschans in handen van Parma te leveren. Er wordt lang over gepraat en Grimston legt aan de Spanjaarden uit, dat het heel gemakkelijk kan, want als het vendel van Basqueville op wacht is, is hij dikwijls commandant van de Noordschans. De gevangenen schrijven brieven aan Parma en Willoughby zorgt dat de brieven ongehinderd doorgaan.

Parma gaat op het verraad in en op 20 October des avonds na het invallen van de duisternis sluipen de vaandrig en de zoetelaar de vesting uit. In de lage Noordgeest hebben zij een onderhoud met Parma zelf. De veldheer vertrouwt de zaak niet volkomen. Hij doet allerlei vragen over de sterkte van de schans, over de bezetting, over de aflossing van de wacht en laat vervolgens den vaandrig een eed zweren, dat hij geheel te goeder trouw handelt. Ten slotte overtuigd, schenkt hij den vaandrig en den zoetelaar een gouden keten en belooft hun verder een goede som gelds, voor het geval de toeleg gelukken zal. Nog is Parma niet zeker van zijn zaak en als hij een troep uitgelezen mannen laat aantreden, die zich van de schans zullen meester maken, laat hij Grimston de handen op den rug binden en hem bewaken door een soldaat met ontbloote ponjaard.

Willoughby, geheel op de hoogte van de dingen, die komen zullen, laat de schans van een extra sterke bezetting voorzien terwijl de havendijk met musketiers wordt bezet. Verder heeft hij achter de poort van de schans een ijzeren valscherp laten aanbrengen, opgehangen aan een koord. Als het touw wordt doorgesneden valt het scherm omlaag en

kan door de groote zwaarte niet zoo gemakkelijk weer worden opgehaald, het fort is dan volledig afgesloten.

In doodsche stilte wachten de belegerden op de dingen, die komen zullen. Het is geheel donker geworden, voorzichtig sluipen de aanvallers over het Noordland, dat bij eb geheel droog ligt. Aan de schans gekomen zien zij, dat de poort geopend is, er staat een post, die hun in het Spaansch een welkom toefluistert. Nauwelijks zijn de eerste vijftig man binnen, of Willoughby zelf laat de valdeur omlaag, de schans is onherroepelijk afgesloten, Grimston en de zoetelaar maken van de verwarring gebruik om zich aan hun bewakers te onttrekken. De mannen moeten trouwens zelf voor hun leven vechten, want van alle zijden slaan de aanvallers er op los, en na enkele oogenblikken zijn de 50 mannen gesneuveld of gevangen genomen. De troep, die buiten staat en het verraad bemerkt, valt de schans aan, men rukt met veel moeite de onderste rij palisaden omver, maar stuit dan op een hekelwerk, waarachter de musketiers zich verschanst hebben. Als de aanval mislukt en de vijand op de vlucht slaat en langs den dijk trekt, valt hij in handen van de daar opgestelde schutters. Hij vlucht door het Noordland, maar door de opkomende vloed is het land ondergelopen, de weg is niet terug te vinden en velen verdrinken in het nachtelijk duister.

Meer dan 300 man zijn gesneuveld, een veel grooter aantal is gewond en er zijn zeer veel gevangenen gemaakt, waaronder in de eerste plaats de beroemde Spaansche veldoverste Don Juan de Medoza, die zwaar gewond is en eenige dagen later in het hospitaal te Bergen op Zoom sterft, verder een jong krijgsman, eveneens Johan de Mendoza genaamd, bovendien veel edellieden van hooge geboorte, zooals Gregorio Vites, Christophoro de Porres, Godefroy Gordon, Tristan Lignicabe, en Alonzo Idiaques.

De volgende dag is het kamp van Parma in rouw gedompeld, nergens ziet men, zooals andere dagen, de kleurige vaandels in de wind wapperen. De beide Spaansche officieren, die getracht hebben den vaandrig en den zoetelaar tot verraad over te halen worden voor de krijgsraad gebracht schuldig bevonden en opgehangen.

Het verraad heeft voor de belegerden een gunstig gevolg. Parma is opgeschrikt en indien er hier of daar mogelijk nog werkelijk verraad schulde, heeft hij het niet aangedurfd, daarop verder in te gaan.

Over het geval van Grimston en den zoetelaar is veel te doen geweest. Sommigen waren van meening, dat zij wel hun leven mochten wagen, maar dat zij nooit een valsche eed hadden mogen zweren. Anderen waren van oordeel, dat deze eed hun door den vijand opgedrongen, niet als een verzaken van de religie mocht worden opgevat. Weer anderen verhieven hen zeer hoog, zeggend dat zij niet alleen hun leven in de waagschaal hadden gesteld, maar zelfs hun godsdienst voor het vaderland hadden opgeofferd.

De vaandrig zelf heeft geloochend, dat hij de eed voor Parma heeft afgelegd, en er zijn brieven aan koningin Elisabeth geschreven tot voorspraak van dezen krijgsman, die alleen uit vaderlandsliefde had gehandeld.

De dag na de aanslag komt het bericht uit Engeland, dat de groote Armada verslagen is en op 21 October wordt in de kerk een dankdienst daarvoor gehouden. Die avond wordt tegelijk het geschut op de wallen en in de schansen afgevuurd en op de wallen lossen de mannen hun musketten. Overall op de wallen zijn piktonnen aangebracht, die aangestoken worden, de piekeniers hebben aan hun pieken bossen stroo gebonden, die ook in brand gestoken worden en boven alles uit

hoort men het luiden der klokken, het schetteren der trompetten en het roffelen der trommen.

Het is ondoenlijk een verhaal te geven van de kleine krijgsbedrijven en de schermutselingen, die iedere dag plaats hebben in de kleine ruimte, die is overgebleven tusschen de vijandelijke loopgraven, die de stad steeds nauwer insluiten en de eigen buitenwerken.

Een paar dagen later komen burgemeester en schepenen weer bijeen, omdat de gouverneur *“capiteynen ende andere bevelhebbers deser stadt dagelicx van uyre tot uyre genouchsaem met dreygementen waeren insisterende”* opdat ten minste de nieuwe schans aan het hoofd zoo spoedig mogelijk in gereedheid zou worden gebracht. En als de burgemeester hen dan tracht te overtuigen, dat er geen geld meer is, dan zeggen de heeren, dat als de stad wordt ingenomen, de inwoners nog wel veel meer zullen moeten betalen en dat het dus hun welbegrepen belang is, met de bezetting mede te werken.

De burgemeester zit met de handen in het haar en hij roept thans de andere heeren bij elkaar, *“ten eynde tsamenlyck te bewegen, toverleggen ende te resolveren, weermede men den voors. generael, gouverneur, capiteynen ende gemeenen crychsvolcke tot opmakinge vande voors. nieuwe forte ende alle andere nootelycke wercken eenich redelyck contentement soude connen geven ende daerby tontgaen alle indignatie vander gemeenen borgerye ende desordren die met grooter confusie oft andersints met geweld souden moegen succederen”*.

De heeren spreken er lang over, zo kunnen tot geen besluit komen en zullen morgenmiddag om vier uur opnieuw vergaderen *“opdat hem yegelyck midlertyt mochten bedencken den naesten ende bequaemsten middel daertoe dienende”*.

Ook de magistraat is ontevreden over de manier, waarop de inwoners zich aan deze verplichting onttrokken. De beraadslagingen zeggen daarvan : *“ Alsoo men dagelicx geduerende de belegeringe heeft bevonden ende alsnoch zonder ophouden by experientie is bevindende dat verscheyde arbeiders, werckluyden, wagenluyden, timmerluyden, smeden ende alle andere arbeyders egeene uytgesondert, diemen noodich is hebbende tot die wercken seer inobedient ende weygerich syn vallende hun daartoe temployeren nyettegenstaende dat men henl. alle redelycke contentement heeft gepresenteert”*, door welke redenen de forten nog steeds niet gereed zijn, waarmee de vijand zijn voordeel zal doen, en waardoor het stadsbestuur *“apparentelyck stonden te vallen in groote indignatie van den crychsvolcke”*, wordt besloten, dat men voortaan heel kras zal optreden.

Als ze nu niet werken, zooals het behoort, dan zal de drossaard hen *“de facto metten halse nemen ende inde gevanckenisse setten”*, gedurende acht dagen op water en brood en verder ter arbitraire correctie naar bevind van zaken.

Dan komen de heeren opnieuw bijeen, ze hebben er genoeg van om zelf te werken, ze betalen liever geld, en zullen dus aan den gouverneur voorstellen, het werk door aannemers bij bestek of in daghuur te laten uitvoeren en dat de stad het geld daartoe zal bijeenbrengen. Men zal daarmee doorgaan totdat het fort klaar is, tenzij men intusschen op andere wijze, b.v. door subsidie van Holland of Zeeland aan geld zou kunnen komen. Maar dan moet de gouverneur ook beloven, *“dat geduerende die weeckelycx schattinge die voors. borgery sal syn exempt van eenige wercken”*.

De gouverneur, in de vergadering komende vereenigt zich met dit voorstel en men besluit reeds de volgende dag te beginnen met het

innen van deze belasting en met een poging om het werk aan te besteden.

De samenwerking tusschen magistraat en bevolking is blijkbaar niet zoo heel goed meer en de burgemeesters besluiten daarom twee gewapende dienaars aan te nemen, die hen steeds zullen vergezellen bij hun tochten door de stad en bij hun controle op de werken.

Zonderling doet het aan dat men juist in deze dagen zich genoodzaakt gevoelt, den nieuwen gouverneur Morgan een geschenk van fl. 100 aan te bieden, omdat hij bij de belegering in alles het beste voor de stad doet en ook *“der stadt assyse ende impost zoo vele doentlyck is geweest, gemainteneert hebbende”*. Hij krijgt zijn geschenk eigenlijk niet omdat hij dat alles zoo goed gedaan heeft maar *“... opdat deselve gelieven wilde daerinne te persisteeren.”* De burgemeester en eenige heeren van de vroedschap zullen hem dit geschenk brengen en hem nog eens op het hart drukken, *“de voors. stadts saken ende gerechtigheden te mainteneren eensamelyck oock de borgeren voor gerecommandeert te houden dat deselve met heure kinderen ende familie in heure huysen geaccomodeert mochte blyven”*.

De Raad van State heeft een som gelds gestuurd voor het betalen van de arbeiders, maar er is een groot tekort aan planken, balken, sparren, enz. De soldaten halen voor hun werk de luifels van de huizen der ingezetenen en ze sloopen de leegstaande huizen van diegenen, die de stad ontvlucht zijn. Om hieraan paal en perk te kunnen stellen vraagt het stadsbestuur aan de Raad van State om niet alleen geld te zenden maar ook een groote voorraad materialen.

Het eigenmachtig optreden van de soldaten die het huis van Jan Dayals afbraken, heeft ten gevolge gehad, dat het instortte en eenige mannen

onder de puinhoopen verdwenen. Nu heeft de vroedschap op lijfstraffe verboden, dergelijke daden te bedrijven.

Op **27 October** wordt de jaarmarkt plechtig ingeluid, niet omdat men denkt dat eenige vreemde koopman zich in deze armzalige belegerde stad zal wagen, maar het is een bloote formaliteit, het staat zoo in de oude privilegien omschreven en het stadsbestuur is bevreesd, dat men het recht van de vrije jaarmarkt zal verliezen als men de verplichtingen niet nauwkeurig nakomt.

Men rekt erop, dat de vijand binnen zeer korte tijd zijn winterkwartieren zal betrekken maar er is kans dat hij eerst een bestorming probeert of een nachtelijke verrassing en daarom staan op de wallen steeds de pektonnen gereed voor de nachtelijke verlichting.

28 October is de Prins in de stad voor een inspectie van de troepen. Tevens worden op die dag de belastingen verhoogd. Het volk begint te morren en onverwijld besluit het stadsbestuur om hulp te vragen aan de afgevaardigden van de Staten, die juist in Tholen zijn.

Die avond om tien uur varen zij, ongezien van het vijandelijk geschut de haven uit in het gevolg van Prins Maurits. Ze brengen 30 October het bericht mede, dat de Staten fl. 3000 voor de versterkingen hebben beloofd, waarvan ze reeds fl. 1800 mede brengen.

De vijand laat niets meer van zich hooren, met stille trom verlaat hij zijn posten op de Noordlandsche dijk. De bezetting van Tholen, bemerkend dat de vijand verdwenen is, steekt zijn stellingen in brand. Morgan, bang dat de vijand nog een laatste poging zal wagen, bepaalt dat de hoofden van de gilden met een van de wethouders om beurten op het stadhuis zullen waken.

Dan komt de **30^e October**; onze mannen aan het Geuzegat ²²⁾ liggende, zien geen beweging meer op de Noordlandsche dijk. Voorzichtig roeien zij erheen en vinden slechts een slapenden Duitscher, die om zijn leven smeekt. De bezetting is afgemarcheerd en dadelijk steken zij de schipbrug in brand.

Van Borgvliet uit gaande doet de vijand nog een strooptocht over het water, maar zonder eenig succes.

Als de Graaf van Solms, de heer van Oldenbarneveld, Egmond, Valk en Vosbergen in de stad komen, doen de soldaten een uitval aan de Noordgeest, maar de vijand blijft zonder zich bloot te geven in zijn stellingen, hij waagt zich niet aan een treffen.

Onze mannen hebben op het bastion Boerenverdriet twee stukken opgesteld waarmee ze door de vallei tusschen Hooge en Lage Noordgeest den vijand kunnen beschieten (zie [schets N° 1](#)). Men kan op die manier het vijandelijke kamp onder vuur nemen en nu en dan ziet men een tent in de lucht vliegen of enkele mannen getroffen neervallen. Om hieraan een eind te maken zet de vijand de geheele vallei vol met schanskorven, evenwel zonder resultaat.

9 November komt te Bergen op Zoom aan de Graaf van Northumberland, vergezeld van den generaal Norris en een groot gevolg van edellieden. Om hem te verwelkomen wordt de groote klok geluid en worden saluutschoten afgevuurd.

De heeren zijn gekomen met een tweeledig doel. In de eerste plaats komen zij steun vragen voor Don Antonio, koning van Portugal, die

²² Het begin van wat nu het Lange Water is, was destijds een bevaarbare kreek die doorlipe tot voorbij het (noordelijk) einde van de Eendracht. Zie ook [schets 2](#)

door den koning van Spanje uit zijn land is verjaagd. Verder komen zij om in Nederland de strijd tegen Spanje te zien.

Ter wille van dit laatste besluit men, hun iets te vertoonen. De kornet Huchtenbroeck met 6 ruiters rijdt de poort uit, in galop recht op het vijandelijke kamp aan. Na eenige tijd komt hij terug met twee vijandelijke soldaten, een zoetelaar en een wagen met bier.

Maar voor de hooge gasten wordt een veel grooter schouwspel gereed gemaakt. Aan de Zuidkant doen de Engelschen een groote uitval. Nabij de kruittoren ²³⁾ is een groote poterne onder de wal. Daardoor rukt de infanterie naar buiten, slaat in der haast een brug over de gracht en valt de Italianen aan, die op St. Geertruydsberg liggen. Tegelijkertijd marcheert de ruitery de Wouwpoort uit. Parcker houdt halt als hij op de Wijngaartsberg is gekomen, Pauli trekt verder naar Borchvliet.

De Bacxen, blijk baar niet gewaarschuwd daar dit een afzonderlijke Engelsche onderneming is, doen aan dit bedrijf niet mede.

De Duitschers, op de Raayberg liggend zien de uitval en komen omlaag, zich verschansend achter de vele heggen en aardwallepjes. Zij hopen onze ruitery daarheen te lokken, maar Veere dit ziende neemt dertig man voetvolk en jaagt hen vandaar.

Dan valt Parcker met zijn ruiters de terugtrekkende mannen zoo onstuimig aan, dat ze de Raayberg nooit meer bereiken zullen. Een der edelen, Sarli genaamd, die met Parcker mede de uitval doet, is zijn paard niet meer meester en in een razende galop bereikt hij ten slotte de Raayberg, waar de vijand hem gevangen neemt. Eenige dagen later wordt hij uitgewisseld tegen den jongen Johan de Mendoza, die nog als krijgsgevangene in de stad is.

²³ Mogelijk is hiermee de Lievevrouwe- of Gevangenpoort bedoeld.

Het doet ons vreemd aan, dat men voor de gasten dergelijke feesten organiseert, waarbij volkomen nutteloos het bloed van veel dappere soldaten vloeit, want het is voor niemand meer een geheim en het wordt door de vele overloopers telkens opnieuw bevestigd dat Parma aanstalten maakt om het beleg op te breken.

In de stad zitten de heeren van de vroedschap gebukt over de booze brieven van de Raad van State, Joris Dierkens zit te 's Gravenhage in de gevangenis, zijn magazijn is hopeloos in het ongereede, de Raad van State kan geen touw vast knopen aan de slordige verantwoordingsstukken, die de vroedschap inzendt en nu moet Michiel de Wael dit alles ontwarren.

De stad krijgt ernstige vermaningen in het vervolg beter op haar zaken te letten en den controleur in zijn werk te steunen, maar ook de gouverneur Morgan krijgt er van langs omdat hij de geheele voorraad vuurroeren en andere wapenen, bestemd om bij bestormingen gebruikt te worden, heeft uitgedeeld aan de ongewapende recruten, behoorend tot de troepen van de Engelsche koningin *“ende alsoo gants onbehoirlycken, dat die provisien die tot soo groote costen van den lande aldaer gesonden waren, dergestalt souden werden vertrocken ende verruckt hebben wy dienaengaende aenden voors. gouverneur wel ernstelick geschreven ende belast, van hem te verdraghen, sulcx voortaan meer te doene, ende willen daerneffens Uluysden ten hoechsten vermaent hebben het magasin wel neerstelick waer te nemen ende zorge te dragen, dat de provisien gemenagiert werden mogen... “*

De heeren van de Bergsche magistraat maken zich niet zoo erg druk over standjes, die zij krijgen. Ze denken in de eerste plaats aan de fl. 1800, die de burgemeester heeft losgekregen van de Heeren in Tholen.

In de eerstvolgende vergadering van burgemeester en schepenen komen ze met het voorstel, of men nu niet dadelijk die wekelijksche belasting zal opheffen, of ten minste verminderen, of dat men de menschen zelf weer aan de fortificatie zal laten werken.

Hoe vreemd het ook moge schijnen, dat men dit laatste opnieuw wil invoeren, is het wel te begrijpen. Natuurlijk denken de heeren van de magistraat er niet aan, om zelf mede te graven, maar als er betaald moet worden, dan kunnen zij zich er niet aan onttrekken.

Ook het logies van de hooge gasten heeft aan de vroedschap eenige hoofdbreken gekost, men moest ze onder dak brengen wat niet gemakkelijk was in een stad, die geheel gevuld was met troepen, maar men moest hen ook netjes ontvangen, en daarom deed de vroedschap een beroep op de geheele bevolking om aan de stad te leenen *“huysraets, als van bedden, slapelakenen, sargyen, tappyten, lynwaet, als servetten, ammelakens, schotelen, telloren, ende andersints”*.

Om de bevolking reeds van te voren gerust te stellen, zeide het stadsbestuur : *“Ende sooverre eenige geheele vercomen misdragen, gescheurt of t bedorven werden, dat men tselve vander stadtwegen zal goet doen ende betalen”*. Inderdaad schijnen de hooge gasten een beetje ruw met deze geleende spullen te hebben omgesprongen, want er komen later veel klachten en verzoeken om vergoeding.

Van de zijde van de bezetting wil men den vijand nog een laatste maal tot een gevecht verleiden. Het is **11 November**, alle troepen worden verzameld, na aftrek van het hoogst noodige voor wallen, poorten en schansen. Ook Overste Balfour komt met 600 man Schotten en Nederlanders uit Tholen om het garnizoen te versterken. De voorhoede staat onder de bevelen van den kapitein Veere, Marcellis Bacx met zijn karabiniers beschermt de rechter flank en staat in

slagorde op de Steenbergsche weg. In de lage landweg aan de linkerzijde staat Paul Bacx met zijn lanciers. Er wordt een krachtig vuur geopend op de vijanden, die het wagen zich boven hun schanskorven te vertoonen, van alle kanten roept men hen toe en tart men hen, zich in het vrije veld te vertoonen, maar er gebeurt niets. Tenslotte komen er enkele vijandelijke ruiters, maar als zij de groote overmacht voor zich ziende de eerste getroffenen van hun paard storten, maken zij keert en laten zich niet meer zien. Na den vijand twee uur getart te hebben trekt men onverrichterzake weer in de vesting terug. In de nacht van 11 op 12 November steekt de vijand eerst het slot Halsteren en daarna zijn eigen kamp in de Noordgeest en op de Rijsselberg in brand.

12 November te tien uur 's morgens staan al zijn troepen in slagorde, zij wachten tot de bivaks en hutten verbrand zijn en de bagage veilig is afgemarcheerd. Maar nu laat de bezetting niets van zich hooren, rustig laat men de aftocht geschieden. Dan vormt de vijand zijn eindeloos lange colonne van mannen, voertuigen, vrouwen en zoetelaars en men ziet op de wallen de colonne naar het zuiden af buigen. In het golvend terrein ziet men nu en dan de hoofden der ruiters of de lanssen boven de hoogtekam uitsteken, maar als de troepen aan de lage terreinen van de Bal zijn gekomen op weg naar Huybergen, is de geheele colonne te zien, de vuurmonden op de hooge kat aan de Boschpoort hebben een prachtig schot op deze troepen en telkens ziet men de kogels groote wanorde verwekken in de Spaansche colonnes. Dan komt er een eind aan deze statige aftocht, dan ziet men de deelen van de colonne in alle haast door deze gevaarlijke open strook trekken tot ze weer achter de heuvels tegen het geschutvuur gedekt zijn.

De geheele volgende nacht hoort men niets dan het schallen der trompetten, het roffelen van de trommen en het geroep van de wagenlieden, die de paarden van de eindeloos lange bagagetreinen aanzetten.

Voordat de zon opgaat ziet men aan de zuidzijde de hemel in rosse gloed over de Raayberg en de St. Geertruydsberg liggen, ook daar heeft Parma zijn kamp in brand gestoken.

Onder beveiliging van een sterke achterhoede, die overal op de heuvels haar posten uitzet om tijdig te waarschuwen als de bezetting tot de achtervolging mocht overgaan, trekt men recht op Calmthout aan.

Zoodra het licht wordt rukt Willoughby met 21 vendels voetvolk en met alle ruiters de Wouwsche poort uit, twee stukken geschut met zich voerende. Is hij van plan den vijand te achtervolgen? Allerminst, want de infanterie blijft op de Raayberg, de ruiters volgen de achterhoede, smalend op de wegtrekkende troepen, maar zich toch niet latende verleiden tot een gevecht moet de zooveel sterker achterhoede van Parma.

Een vlucht is die vijandelijke aftocht zeker niet. In volkomen goede orde marcheert de vijand af om zijn winterkwartieren te betrekken. Willoughby laat, terwijl de laatste troepen der vijand aan de horizon verdwijnen, de mannen voorkomen, die zich bij het beleg het beste gedragen hebben, Veere, Knollyce, Parcker en Pauli, verder Paul Bacx. Er wordt lang gezocht naar Marcelis, maar deze achtervolgt den vijand en daarom neemt Willoughby het woord en de mannen dankend voor wat zij voor zijn koningin en voor het vaderland gedaan hebben, slaat hij hen tot ridder.

Dan trekt de geheele bevolking, mannen, vrouwen en kinderen, het terrein veilig wetend de poorten uit om in de verlaten Spaansche kampen naar buit te zoeken.

Met alles beladen, sommigen met hoog opgestapelde karren, komen ze de stad weer binnen, alles is van hun gading, harnassen en stormhoeden, spiesen en musketten, karren, schoppen, spaden, hooi, stroo, haver, eetwaren, alles brengen zij mede. Aan balken, planken en ander hout vinden de armen genoeg om er een geheele winter van te stoken.

De blijdschap in de stad is groot, ieder weet, dat het behoud van de stad aan een draadje heeft gehangen en nu is men weer vrij, nu worden de poorten geopend, nu kan men de stad verlaten, nu komen de familieleden van elders en 16 November wordt een algemeenen dankdag gehouden.

Dan besluit de magistraat en het wordt van de pui van het stadhuis afgelezen, dat voortaan *te eeuwigen dage de dertiende November als een feestdag zal gevierd worden* ²⁴).

Op die avond is het groot feest, de ruiten trillen van het voortdurend afschieten van kannonen en kleine vuurwapenen, steeds schallen de trompetten en roffelen de trommen, de pektonnen branden, de vuurpijlen schieten de lucht in, en op het stadhuis wordt een groote feestelijke maaltijd gehouden. Daar is de geheele magistraat aanwezig, daar zijn de belangrijkste stedelijke ambtenaren, als gasten vinden we daar ook Willoughby, Morgan, alle kapiteins en ritmeesters. Later

²⁴ Hoeveel van die beslissingen hebben wij niet reeds in de archieven gevonden, die niet tegen de eeuwigheid. zelfs niet tegen een eeuw of een gedeelte daarvan bestand waren, en welk burger van Bergen op Zoom weet thans, dat de dertiende November te eeuwigen dage een feestdag is? Th. Boeree.

heeft het stadsbestuur aan velen hunner een vierkante gouden penning vereerd met stadswapen en de namen der schenkers als een blijvende herinnering aan de maanden van spanning in de kleine vesting doorgebracht.

Als het beleg is afgelopen, worden de meeste troepen weder weggezonden om elders te dienen. Het stadsbestuur maakt er gebruik van om in de eerste plaats de inwoners van de lastige inkwartiering te ontslaan, met als gevolg, dat ten slotte het grootste deel der krijgslieden is gelegerd in de huizen van diegenen, die de stad indertijd hebben verlaten en in de kapellen, verder op de schansen. Daardoor laat de verzorging der troepen veel te wenschen over en de gouverneur Morgan doet dus alle mogelijke moeite om daarin verbetering te brengen.

Het stadsbestuur, dat zooveel gedaan heeft om dezen gouverneur te krijgen, is hem nu lang niet zoo goed meer gezind; sedert de vijand is afgemarcheerd heeft men slechts één verlangen : Zoo min mogelijk last te hebben van deze krijgslieden. Het is duidelijk, dat men dankbaarder was voor het gelukkige einde van deze strijd dan voor de mannen, die ter wille van de burgerij deze strijd gestreden hadden. Het blijkt ook, dat er van de zijde der militairen verschillende dingen gebeuren, die niet in de haak zijn. Zoo zijn b.v. sommige zoetelaars, voorgevend dat ze tot bepaalde vendels behooren, in de stad ingekwartierd, zij hebben de mooiste huizen bezet, waar zij hun nering drijven zeer ten nadeele van de bewoners der stad.

Ook blijkt het, dat vendels afmarcheeren zonder eenige orde te stellen op de zieke of gekwetste manschappen die men achterlaat, daardoor de stad dwingend voor hen te zorgen. Het blijkt dat soldaten, die bij de burgers ingekwartierd zijn, als ze op de schansen worden geplaatst hun

bed mede nemen. Ze worden vervangen door andere manschappen en men eischt van den kwartiergever dat hij opnieuw voor bedden zal zorgen.

De stad besluit den gouverneur weer eens een gratificatie te geven om zich van zijn medewerking in deze te verzekeren. Men stelt voor hem boven de gift van fl. 100 nog fl. 120 te geven.

Ook aan Prins Maurits zal men een geschenk vereeren tot dank voor alles, wat hij als markies voor de stad heeft gedaan. De keus valt op een verguld zilveren beker, en de vroedschap zendt afgezanten naar Middelburg om daar met een goudsmid te onderhandelen.

Het beleg van Bergen op Zoom is vermoedelijk voornamelijk opgezet om een eind te maken aan de strooperijen en de brandschattingen van het platteland en nu het beleg mislukt is en Parma met zijn mannen is afgemarcheerd, zitten de leden van de Raad van Brabant met sombere gezichten bijeen. Zullen de contributien nu weer opnieuw beginnen, zullen de kleine steden en dorpen van Brabant weer het terrein worden van plundering en afpersing?

Parma belooft dit tegen te gaan en er worden ruiterbenden gelegd in Calmpthout. Zij verschansen zich rondom, maar om aan hun taak te voldoen, moeten zij patrouilleeren en ze moeten in Calmpthout van alles voorzien worden.

Het is een dankbaar doel voor onze eigen ruiters en bijna dagelijks worden te Bergen op Zoom gevangenen uit Calmpthout binnengebracht of transporten levensmiddelen voor die plaats buitgemaakt.

Parma ziet, dat hij op die wijze zijn doel niet kan bereiken en in plaats van de bezetting van Calmpthout besluit hij het kasteel van Wouw te voorzien van een uitgezochte troep ruiters onder het bevel van den

kapitein Corradin, die reeds lang in deze streek is geweest en het land uitstekend kent.

Hier wordt hetzelfde spel herhaald. Als de ruiters niet uitrukken is de bezetting van geen nut en wagen zij zich buiten het kasteel, dan geeft het aanleiding tot schermutselingen met het garnizoen van Bergen.

Reeds dadelijk raakt hij slaags met den kornet van de vaan van Marcelis Bacx, waarbij zich enkele mannen van de vaan van Paul gevoegd hebben. Hoewel de Italiaansche kapitein Corradin in de meerderheid is en de onzen bovendien slecht bewapend zijn, wordt hij tot vlucht gedwongen.

Zijn poging om spionnen in Bergen op Zoom te krijgen, die hem tijdig waarschuwen als de ruiters uitrukken mislukt en nadat hij eenige malen in een hinderlaag is gelokt en gevoelige verliezen heeft geleden verzoekt hij aan Parma, het kasteel van Wouw weer te mogen verlaten, wat hem vergund wordt.

Voor de derde keer probeert Parma het. Deze keer kiest hij Roosendaal tot punt van uitgang, hij legt daar een regiment Duitschers, een paar compagnien Walen en verder een compagnie ruiters onder La Biche. Dit vrij groote contingent troepen moet voortdurend van het zuiden uit van alles voorzien worden en na eenige tijd heeft er een treffen plaats op de Calmpthoutse heide, natuurlijk weer met de mannen van Bacx. De Spanjaarden worden verslagen. Overste Maldix wordt met verschillende kooplieden en twee honderd soldaten gevangen genomen en de wagens van het convooi, waarop onder meer de kleeding voor het regiment van Don Ferdinand Gonzaga worden buit gemaakt.

Kort daarop krijgt de ruitery uit Bergen op Zoom opdracht voor een exploit in de Langstraat, waardoor slechts een kleine vijftig ruiters in

Bergen op Zoom achterblijven onder bevel van den kornet Hector van Huchtenbroek.

La Biche, wetend dat het grootste deel van de ruitery is afgemarcheerd, legt in de nabijheid van Bergen op Zoom een hinderlaag en tracht Huchtenbroek tot een uitval te bewegen. Dit gelukt, maar de mannen van Huchtenbroek slaan zich met zooveel geweld door den vijand heen, dat zij weer in Bergen op Zoom terugkeeren. De kornet is echter zwaar gewond en sterft kort daarna aan zijn bekomen wonden.

Daar alle pogingen om de rooverijen van het garnizoen Bergen op Zoom te beletten gefaald hebben en slechts geleid hebben tot schermutselingen en verliezen, besluit Parma alles verder zijn vrije loop te laten. Dat de troepen uit Bergen op Zoom daarvan een ruim gebruik maken blijkt uit het feit, dat de ruiters van Bacx thans een tocht maken tot Luik, zich op de terugtocht meester maken van Thienen, dat zij met buit beladen weder verlaten en dat zij deze buit veilig binnen Bergen op Zoom weten te brengen.

Hoe verleidelijk het ook moge zijn, ons te verdiepen in de verdere geschiedenis van Bergen op Zoom, welke stad nog zeer veel zal moeten doormaken, voordat een tijd van rust terugkeert, moeten we ons beperken tot de geschiedenis van 1588 en hetgeen daarmee ten nauwste samenhangt.

Wij zullen slechts een enkele bijzonderheid hieraan toevoegen uit het leven van den gouverneur Thomas Morgan, die in 1540 in Engeland werd geboren uit een oud adellijk geslacht, als de zoon van Sir William Morgan of St. George.

Anna van Merode

10 Januari gaat Morgan met den burgemeester en den rentmeester naar Den Haag, om daar gezamenlijk de langverwachte instructie voor den gouverneur in ontvangst te nemen, die door Morgan bezworen wordt. Tevens worden beraadslagingen gehouden, om tot een beslissing te komen, of men de schansen bij de stad alle zal laten bestaan, of enkele zal opruimen, zooals bv. de Noordschans, die geheel in het ondergelopen land ligt en niet van veel nut is, daarentegen wel een vrij groote bezetting eischt. De Heeren blijven 22 dagen in Den Haag en dienen een rekening in van ruim 220 gl. maar Morgan verlaat de zelfde dag de stad, nadat hij de eed op de instructie gezworen heeft.

Het is 11 Januari 1589 tegen het vallen van de duisternis. In de statige woning van de familie Croonenburch te Dordrecht zijn de blinden reeds voor de hoogvensters geschoven. Geruischloos wordt de groote voordeur geopend, drie vrouwen treden naar buiten en begeven zich snel in de richting van de Vuylpoort. Daar voegen zich vijf mannen bij haar, twee hunner zijn Engelsche officieren. Een der officieren wendt zich tot den commandant van de poortwacht, en overreedt hem het gezelschap te vergunnen, de stad nog te verlaten. Eenige oogenblikken later draait de poortdeur op de zware hengsels, en als de deur zich achter de mannen en vrouwen sluit en de zware grendels ervoor geschoven worden, liggen voor hen de schuiten van Ewout en Aart Jansz.

Snel wordt ingestapt, geruischloos glijden de riemen door het water en eenige oogenblikken later betreden allen het schip, dat op stroom ligt,

dadelijk worden de ankers gelicht en de zeilen geheschen. Dan glijdt het schip, dat met soldaten bemand is, langs het oorlogsschip dat voor de stad ligt, en verdwijnt vervolgens in de duisternis.

Drie dagen later verschijnt de secretaris van Mevrouw de Merode, wier man afgevaardigde ter Staten Generaal voor Brabant is, voor de vergadering van de Staten Generaal en beschuldigt den kolonel Thomas Morgan, gouverneur van Bergen op Zoom van de ontvoering van haar minderjarige dochter Anna en den kapitein Thomas Knollyce van hetzelfde misdrijf ten opzichte van haar zeventienjarige dochter Odilia. Zij vraagt onverwijld teruggaaf van haar kinderen en strenge bestraffing van de schuldigen.

Op hetzelfde oogenblik betreden eenige leden van de Raad van State de zaal en leveren een request van gelijke strekking in. Het is van algemeene bekendheid, dat de beide Engelsche officieren herhaaldelijk om de hand van de beide meisjes hebben gevraagd maar dat zij steeds zijn afgewezen, omdat de moeder voor haar kinderen het oog had geslagen op een goede katholieke partij.

16 Januari ontvangt de magistraat van Dordrecht een brief van Morgan. Hij zegt daarin niet te twijfelen of men zal hem het gebeurde niet kwalijk nemen, er beslaat reeds lang een affectie tusschen Anna en hem, voor God en de wereld acht hij zich gehouden haar tot zijn vrouw te nemen, hij is overtuigd dat God, die over alle huwelijken disponeert hem voor deze verbintenis heeft bestemd.

De predikant Baselis te Bergen op Zoom heeft alles nauwkeurig onderzocht en kan alle inlichtingen geven. Hij eindigt zijn brief aan de magistraat met de verzekering, dat hij zich tegenover het meisje zal gedragen op een wijze, dat niemand zich daarover zal hebben te beklagen.

De vroedschap van Dordrecht besluit te rade te gaan met de Staten Generaal. Men oordeelt het noodig aan Willoughby een brief te schrijven en hem te verzoeken, aan Morgan op te dragen, het meisje terug te geven.

Morgan trekt zich van alle boosheid niets aan, in de middag van **18 Januari** verschijnt hij voor de Bergsche vroedschap. Hij bespreekt allerlei dingen over de verdeeling van de stad in verband met de regeling van de inkwartiering en vraagt dan tevens zijn woning het Groot Hoff ²⁵) eens netjes op te knappen, in verband met zijn aanstaande bruiloft met een nakomeling uit het huis van Bergen; hij zegt, dat hij daardoor nog te meer zal volharden in zijn streven, de Heeren in goede recomandatje te houden, en de *“borgeren te maintaineren in hare gerechtigheden ende privilegien”*.

Als hij de vergadering verlaat blijft zijn luitenant achter en vraagt voor Morgan een voorschot van fl. 200 bij wijze van leening, hij zal het zoodra hij tractement krijgt, teruggeven. De luitenant vindt geen gunstig onthaal, de Heeren zijn weinig gesticht over de schaking van juffrouw de Merode, ze excuseeren zich, dat er geen geld is, maar de luitenant *‘persisteert seer instantelyck’* in verband met de toestand van zijn chef en diens aanstaande bruiloft, waarop de heeren zeggen, dat ze wegens het late middaguur thans geen besluit meer kunnen nemen, morgen zullen zij verder zien.

Maar reeds de volgende morgen herhaalt Morgan zijn verzoek. Hij verkeert blijkbaar in groote geldverlegenheid en daar men de zaak niet langer durft uit te stellen, besluit men toe te geven. Men zal aan Morgan een voorschot op diens tractement verleenen, en draagt den

²⁵ Zie de noten 15 en 21

rentmeester op, het geld uit te betalen. Deze meldt echter op de gebruikelijke manier, opt comptoir '*gheen middel van gelde te zyn*', waarop men in rondvraag brengt, wie er nog iets kan missen. Enkele heeren van het college geven uit eigen middelen een klein bedrag ter wille van de stad en om den gouverneur te believen en op deze wijze komen de twee honderd gulden voor de bruiloft bijeen.

20 Januari verschijnt Baselis voor de Raad van State, hij bericht, waar de meisjes zich bevinden, zij zijn evenals de beide Engelsche officieren in Bergen, en de kerkeraad heeft na rijpe overweging het eerste gebod in de kerk afgekondigd. Baselis verzoekt de handeling van de kerkeraad te willen goedkeuren. De Raad antwoordt dat men met groot leedwezen zijn verhaal heeft aangehoord, het prestige van het land en de reputatie der ouders zijn van zoo groot belang, dat men er niet aan denkt een overijlde toestemming te geven. Men zal gecommiteerden naar Bergen op Zoom zenden, die een ernstig onderzoek zullen instellen, tot zoolang zal men zijn beslissing opschorten, terwijl Baselis de opdracht krijgt, dat de kerkeraad geen verdere geboden meer zal afkondigen.

Diezelfde dag verschijnt Willoughby voor de Heeren en zegt, dat hij de brief heeft ontvangen. Hij heeft die doorgezonden aan Morgan, maar Morgan staat feitelijk niet onder zijn bevelen, doch onder die van de Staten.

Op **27 Januari** komen hooge gasten in Bergen, het zijn de heeren Christiaan Huygens, gecommiteerd door de Staten Generaal, vergezeld van enkele heeren met minder bekende namen en verder de heer Jenin, raadsheer en pensionaris van Dordrecht. Ze wenden zich

tot de stad met verzoek behulpzaam te zijn in het terugzenden van de juffrouwen de Merode.

Het stadsbestuur weet geen raad, men heeft eigenlijk niet te klagen over Morgan, men zou zoo graag de kool en de geit sparen. De vroedschap wil echter ook onder geen voorwendsel de goede verstandhouding met de hooge landsregeering bederven en zeker niet met Dordrecht, welke stad gedurende het beleg herhaaldelijk schepen met levensmiddelen en krijgsvoorraden heeft gezonden.

Daar zij een discrete zending hebben, verschijnen de afgezanten niet de vroedschap, doch zij nemen hun intrek in den Helm en roepen daar den drossaard, den burgemeester en eenige der voornaamste schepen en bij zich.

De afgezanten leggen uit, dat zij gekomen zijn *“belangende het geconcipeerde houwelyck tusschen den gouverneur Morgan ende die dochter vanden Heer de Merode”* en dat zij volgens hun gewoonte *“geloeven dese stad in alles voor gerecommandeert te houden”*.

Twee dagen blijven de heeren in Bergen, en eerst krijgt Morgan het verzoek om te verschijnen, daarna Anna de Merode. Zij verklaart dat zij in het geheel niet ontvoerd is, zij heeft daarentegen Morgan bij zich ontboden, die slechts gehoorzaamd heeft aan haar wensch om weggevoerd te worden.

De commissie blijft echter van oordeel, dat de beide officieren de meisjes moeten teruggeven. Morgan antwoordt, dat hij niets daarover te zeggen heeft, de meisjes zijn geheel zelfstandig, hij is onmachtig, haar bevelen te geven, bovendien heeft Anna zijn hulp ingeroepen, daar zij wist, dat haar moeder van plan was haar dochter (die dit niet wenschte) naar den vijand te doen zenden om haar daar te laten trouwen met den heer van Montfoort, die in dienst van den vijand en katholiek was.

Door allerlei belangrijke zaken had Morgan niet eerder gevolg kunnen geven aan de dringende verzoeken van het meisje. De commissie dreigt, dat hij van zijn gouvernement zal worden ontzet. Morgan beveelt de heeren aan dat zij dan eerst het advies van de Staten Generaal mogen inwinnen, hij hoopt dat zij zich de diensten zullen herinneren, die hij den lande bewezen heeft.

Wat moet de stad doen? Ze wil zoo gaarne Morgan behouden, met wien beter te praten viel dan met Drury of Wingfield en die geen verraad pleegde, zooals andere voorgangers dit deden. Maar men wil aan de andere zijde toch ook een bewijs van sympathie geven en men besluit, de rekening in de Helm door de stad te doen betalen "*in sunderlinge* ²⁶⁾ *consideratie vande menichfuldige weldaden, die deselve stadt hadde ontfangen vande voors. stadt van Dordrecht, daertoe de voors. raetsheer ende pensionaris Menin altyts de goede staet hadde gehouden*".

Bovendien wil men aan de andere heeren zijn goede wil toonen, "*...omme de voors. staet deser stadt te recommandeeren besunder tfaict van Brabant, de instructie voor den gouverneur ende alle andere voordeelige saecken, daeraene sy geloefden de goede hand te houden ende dese stadt te hebben in favorable recommandatie*".

Ze besluiten daarom met de gasten in de Helm een gemeenschappelijke maaltijd te houden, wat de stad ongeveer zestig gulden kost.

Intusschen is de zaak geen stap dichterbij de oplossing, de vroedschap van Bergen op Zoom zal zich naar de bevelen van de landsregeering voegen, de kerkeraad wil zich geen partij stellen, en wacht af wat er gaat gebeuren, terwijl de Engelsche officieren zeggen, dat zij de

²⁶ bijzondere

meisjes onmiddellijk zullen terugbrengen als zij dit mochten verlangen, een verzoek dat door de dochters van den Heer de Merode niet wordt gedaan en zonder iets bereikt te hebben gaan de heeren weer scheep naar Holland.

Er is een uitgebreide correspondentie gaande, tusschen Baselis en Mevrouw de Merode, tusschen de Engelsche officieren en de Raad van State, tusschen de kerkeraad en de vroedschap van Bergen, maar ook hiermede wordt niets bereikt.

De hooge heeren weten geen raad, maar Morgan en Knollyce laten zich door zoo'n kleine moeilijkheid niet uit het veld slaan. Zij laten zich eenvoudig trouwen door den Engelschen predikant, die onder de bevelen van Morgan staat en 31 Januari neemt de vroedschap van Bergen op Zoom hiervan acte in haar resolutien.

Einde 1589 wordt uit dit huwelijk een kind geboren, dat echter zeer spoedig daarop sterft.

De verhouding tusschen Morgan en de stad bekoelt geleidelijk, van de oude samenwerking blijft niets over, hij vraagt voortdurend geld, en als men weigert begint hij chicanes te maken, hij begint de bevolking, die met haar koopwaren de stad in en uit gaat te molesteeren en telkens moet men hem het een of ander toegeven om erger te voorkomen.

In 1592 wordt hij tijdelijk naar Engeland geroepen en het gouvernement voorloopig overgedragen aan Paul Bacx.

In 1593 komt hij terug en vindt zijn plaats bezet, waarop hij verzoekt, de tegen hem hangende zaken met meer spoed af te doen. Maar thans hebben de Staten niet de minste haast, met tergende langzaamheid worden de stukken afgedaan tot hij ten slotte als gouverneur wordt

ontslagen wegens “*verscheyde quade deportementen ende inobedientien*”.

Daar hij bij Koningin Elisabeth in hooge gunst staat verzoekt zij aan de Staten hem een pensioen te geven. Men geeft hem een pensioen van fl. 1200 maar de Staten voegen er aan toe, dat men daarmede niet wil vergeven of vergeten de excessen begaan gedurende zijn gouvernement te Bergen.

Blijkbaar heeft men hem die schaking nooit kunnen vergeven. De Staten berichten bovendien aan Hare Majesteit, dat zij het zeer aangenaam zouden vinden, als de Koningin hem nooit weer een functie in de Nederlanden zou opdragen.

In Bergen op Zoom komt geen Engelsche gouverneur meer en Morgan sterft 22 December 1595 te New Fulham. Zijn weduwe keert naar Nederland terug, waar zij een jaar later in Het huwelijk treedt met Justinius van Nassau.

Gebezigde bronnen

- James Ferguson. The Scots Brigade in the service of the united Netherlands.
- Dr. J. W. Wijn. Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits.
- Dr. J. Brouwer. Kronieken van Spaansche soldaten.
- de Bas en ten Raa. Het Staatsche leger.
- Bosscha. Neerlands heldendaden te land.
- van Deijnse. De Nassauwsche oorlogen.
- Navorscher. 1892.
- Bor. Nederl. hist.
- Baselis. Hist. verhael inhoudende zeekere notable exploitien van oorloge etc.
- Rijksarchief. De Staten van Oorlog.
- Gemeentearchief. Stadsresolutien.
- Stadsrek eningen
- Brieven en proclamatien.